

A „palotás város”
új palotája – A nagyvárad
Klobusiczky-ház | **29.**

Iványi Ödön emlékezete
– Kordokumentumok
alapján | **37.**

Jazz a nyárban
– A Balázs Elemér Group
Biharban | **46.**

Néptáncos ünnep
– Fekete-Körös Völgyi
Magyar Napok | **53.**

Várad *folyóirat*

Kulturális, közéleti havilap • Nagyvárad, 2022. október • II. (XXI.) évfolyam 10. (211.) szám • **Ára 10 lej**

Volt, van, lesz

Egy ezeréves városnak sok arca volt és van. A történelem forgószínpadán egyre változtak a díszletek, a jelenben már csak az a kérdés, hogy mi maradt meg, mely képek sorjáznak a leporelló lapjain. De ne legyünk naivak: nem véletlen az, hogy mit láthatunk jártunkban-keltünkben Nagyváradon. Jól meghatározható körülmények, erők, hatások, ismert egyének és csoportok, konkrét geopolitikai és gazdasági érdekek, törvényszerűen összeálló társadalmi viszonyok összjátéka révén alakult ki a város jelenlegi imidzse, immár csupán azon morfondírozhatnak az itt lakók és átutazók, helybéliek és vendégek, őshonosok és jövevények, hogy az idő szerencsekereke miért így s nem úgy, miért erre s nem amarra forgott az évszázadok során.

A legendák históriává nemesültek, a „városalapító” lovagkirály, Szent László korától kezdve voltaképpen az általa itt felállított püspökségnek és a megépült székesegyháznak, azaz a Várnak a története adja az első századok gerincét. Aztán a háborúk, ostromok, tűzvészek sorát a törökdúlás tetézte, amit egy másfajta, „nyugati” okkupáció követett. A középkorból csak feljegyzések, kezdetleges térképek és itt-ott máig előbukkanó romok maradtak meg. A vallási ellentétek mögött megbúvó világnézeti és hatalmi versengést a felvilágosodás és reformkor nyugalmasabb évei követték, bár a magyar forradalom és szabadságharc megmutatta: elfojtott erők duzzadtak a mélyben, a nemzet saját maga próbálta megszabni a fejlődés irányát.

Ám a nagyhatalmi érdekek nem így akarták akkor sem s azután sem, bizony máig hatóan. De a 19. század közepén annyi mégis megtörtént, hogy a vár körüli Várad szintet lépett: naggyá lett a kényszerházasságban élő Magyar Királyságon belül. S nem is csupán közigazgatási szempontból, hanem bizony minden más téren is. Magyarország és Erdély képzeletbeli határán, a Partium fővá-

rosaként már 1853-ban is lakták húszezren, ami nem kis dolog volt akkoriban. Méltán dicsérte a költő: „Vonz vized, tornyod, várad, / árkádod, kulcsod, zárad, / rangos reneszánsz árnyad, / arcod védi e vázlat – / divina dolce Várad” (Horváth Imre).

A polgárosodás, iparosodás, modernizáció a város hírét éppúgy meghatározta, mint külcsíne alakulását. A helyét és fátumát kereső Ady Endre is idecsábult Debrecenből a 19. század utolsó évében, tanúja és krónikása a századforduló szecessziós pezsgésének, később bevallja, hogy „ez a nyugtalan, zsidós, intelligens város sok mindent átformált bennem”. De nem kevés ironiával emlegeti maga is Pece-parti Párizsként, különösen később, amikor már a „fény fővárosából” tekint vissza a hátrahagyott helyszínekre. Ám a 20. század küszöbén még technikai szenzációk terepe a város: a költő alig foglalja el újságírói állását Váradon, amikor Magyarországon először lehetségessé válik az interurbán telefonhívás. Adytól kókit rendel a szerkesztő e korszakalkotó eseményről, ő azonban bökverssel köszönti az első távolsági telefonbeszélgetést: „Halló, Arad, Temesvár és Pest! / Nincs már távolság ezután! / Mily haladás a múlthoz képest! / Most reggel, délután, / Ha egy kissé unjuk magunkat, / Unalmunk mindjárt eloson, / Avval, akiről ábrándoztunk, / Összekapcsol a telefon, / Az inter-urbán telefon.” Valami olyasmi volt ez annak idején, mint az azt követő időkben a rádió, televízió, mobiltelefon vagy az internet elterjedése.

A digitalizáció korába érve már csak kapkodjuk a fejünket: a képi információzuhatag szinte háttérbe szorítja az írást és a beszédet. Ám amikor „fejünk az ár, jaj, százszor elborítja”, álljunk meg a Szent László téren, és vessük tekintetünket a Fekete Sas Palotára, a látvány a becses örökséget és a megmaradás akarását egyszerre szimbolizálja. S ez így van jól.

Dénes László

Tisztelt Olvasók!

Lapunk tartalmi és formai átalakulás folyamatában van. Nem, nem drágítjuk kiadványunkat, éppen ellenkezőleg: a tartalmát bővítjük. Terveink szerint következő lapszámunkat már megújult külalakkal vehetik kézbe, és reméljük, továbbra is olvasnak majd minket.

A szerkesztők

Irodalom

4. Háromnapos csoda – Kötter Tamás novellája
8. Márton Károly tizenhétszótágosai
9. Szentgyörgyi László rövidprózái
11. Ana Blandiana versei Oláh János fordításában
13. Eszteró István: Svájcba tegnap
14. Egy közigazgatási egység megközelítésének absztrakciója – Részlet Pataki Tamás készülő regényéből

História

20. „Kötelességemet mint magyar hazafi örömet teljesíttem” – Részlet Dr. habil. Fleisz János Nagysándor Józsefről szóló monográfiájából

29. A „palotás város” új palotája – Tavaszai Hajnal tanulmánya a nagyvárad Klobusiczky-palota múltjáról

Irodalom

35. Molnár Zsolt versei

História

37. Iványi Ödön emlékezete – Farkas László összeállítása kordokumentumok alapján

Irodalom

40. Sápadt lélekkel – Sztaskó Richard novellája

Zene

43. Az első orosz szimfónia szerzője – A hónap komponistája Makszim Szozontovics Berezsovszkij
46. Jazz a nyárban – A Balázs Elemér Group Bihar megyei koncertjeiről

História

48. Kiegészítések a Buthkay család Keszeg nevű ágának történetéhez – A Kaposvári Egyetem kutatóinak tanulmánya

Társadalom

52. A népmese mindent ismer – Bemutatjuk Szabó Enikő meseterapeutát

Szórvány

53. Néptáncos ünnep – Kilencedszer rendezték meg a Fekete-Körös Völgyi Magyar Napokat

Üdítő

58. Antal Imre véleménye – Keresztretjtény nyereménnyel

Várad folyóirat – kulturális, közéleti havilap. **Kiadja** a Gheorghe Șincai Bihar Megyei Könyvtár – Nagyvárad, Várad Kulturális Folyóirat Részleg. **Intézményfenntartó:** Bihar Megye Tanácsa. **Szerkesztőség és kiadó:** Nagyvárad, Armatei Române utca 1/A, C épület, II. em. 7. ajtó; telefon: 0259/431-257; 0771/269-647. **Postacím:** 410087 Oradea, str. Armatei Române nr. 1/A,

corp C. **E-mail:** biharmegye@gmail.com; bibliobihar@yahoo.com; **internet:** www.bibliobihar.ro; www.varad.ro; https://varadbiblioteca.blogspot.com. **Szerkesztőbizottság:** Fried Noémi Lujza, Máté Zsófia, Tóth Hajnal. **Tördelőszerkesztő:** Darabont Éva. **Olvasószerkesztő-korrektor:** Megyesi Antónia. Készült a Metropolis nyomdában. ISSN 1583-0616

KÖTTER TAMÁS

Háromnapos csoda

– Újra el fogok oda menni, és senki, még maga sem tud megállítani – rázza meg magát. – Ne próbáljon lebeszélni róla! – figyelmeztet az elszántságára, egyben dacos kihívást intéz hozzám, mintegy válaszul a hallgatásomra.

– Eszembe sem jut – vetem oda neki szinte már hetykén.

Úgy döntök, hagyom, hogy kidühöngje magát. Ez kissé meglepi, és csak néhány lélegzetvételnyi szünet után lendül ismét támadásba.

– Nem is tudna!

– De nem is akarom!

Pingponglabdaként pattognak közöttünk a mondatok.

– Lehet, hogy most azonnal elindulok! – folytatja a fenyegetőzést, és már emelkedik is fel a fotelból.

– Csak tessék! – intek nagyvonalúan az ajtó felé, mint akit nem érdekel az egész.

Egy pillanatig úgy tűnik, hogy megteszi, de mielőtt kiegyenesedne, visszaroskad a fotelba, így még szájalmasabb látványt nyújt.

„Háromnapos csoda”, így jellemezte önmagát a velem szemben ülő, a saját be nem váltott fenyegetésének súlya alatt összeroskadott páciensem. „Háromnapos csoda”, hajtogatja azóta, hogy betetette a lábát a rendelőmbé. „De micsoda három nap!”, mondom én mintegy feleletképpen, egyben vigasztalásul, ugyanúgy minden alkalommal, amikor szóba kerülnek azok a kétségkívül – legalábbis számomra szakmai szempontból – izgalmas napok.

Pácienseim javarészt házasságukba beleunt, budai felső középosztálybeli szépasszonyok, a karrierépítésbe és a pénz utáni könyörtelen hajszába belerokkant férjeik és a drogos gyerekeik közül kerülnek ki, megannyi unalomig ismert sors ugyanilyen kiszámítható végkifejlettel: megcsalás, válás, idegösszeroppanás, elvonókúra – ez utóbbi többnyire sikertelen. Ezért aztán szinte felüdülésként hat ez a kétségkívül bizarr történet, amelyet most nagy érdeklődéssel hallgatok.

– Nem mehetek vissza, igaz? – szegezi nekem rövid hallgatás után a kérdést.

– Nem dönthetek ön helyett – térek ki a válasz elől. – De a magam részéről én nem ajánlom.

– Értem.

Csönd. Hideg, sarkvidéki csönd.

– Szóval arról volt szó, hogy hétvégén wellnesselni mennek a feleségével – számom meg végül, és megpróbálom a megfelelő mederbe terelni a beszélgetést.

A páciensem velem nagyjából egyidős férfi; fehér ing, diplomatakék öltöny. Az arca borostás és gyűrött, ahogy a ruhája is; a nyakkendője ferdén áll. Magas, testes ember, normális körülmények közt erőteljes alkattal benyomását kelti, de most még a hallgatásából is kétségbeesés sugárzik. Talán éppen ezért könnyen megnyílik, az utolsó mentsvár vagyok számára; a kérdéseimre meglepően őszintén válaszol. Igen, házas, „de már kihűlt”. A gyerekek kirepültek. Nem, nem szereti a munkáját, és lassan már mást sem.

Én ötven vagyok, és sokkal jobban festek, mint ő. Ellentétben vele, mindent összevetve szeretem hivatásomat, amiből mellesleg jól megélek. Bár a szenvedély helyébe már jó két évtizede előbb a szeretet lépett, ami újabb évek során „kölcsonös tisztelet” szelődött, a házasságom kiegyensúlyozottnak mondható – hasonlítom össze öntudatlanul is a helyzetemet a páciensével. Ennek ellenére be kell vallanom, s ez engem is meglep, hogy érdeklődéssel vegyes irigységgel hallgatom, amikor arról mesél, hogy az elmúlt három estét egy sztriptízbárban, a nappalokat a bár feletti, gyors légyottokra szakosodott hotelben töltötte, „nem egyedül”, tette hozzá.

Ma hétfő van.

„Egyenesen onnan jövök”, meséli. Kirakták a hotelből, mert elfogyott a pénze, magyarázza távozásának az okát. Nem, a felesége semmit sem tud az egészről. Azt hazudta neki – persze telefonon –, hogy egy váratlan kiküldetés miatt nincs otthon, illetve a wellness-szállodában, amit már hetekkel korábban lefoglaltak. „Vészhelyzet”, nevetett fel, amikor ezt elmesélte. „Az energetika szek-

torban dolgozom, és ott mostanában mindig vészhelyzet van”, adott magyarázatot arra a kérdésemre, hogy a felesége nem furcsállta-e a váratlan utazást.

– Igen, Sávár – bólint, majd nem éppen a magazinok és tévéreklámok sugallta módon írja le a „wellness-életérzés” lényegét, amivel én, bár természetesen nem árulom el, igaz, nem is tehetném, kénytelen vagyok, ha-ha-ha, teljes szívemből egyetérteni: meleg vízben ázó, jobbára öreg és elhasznált, szétesőfélben lévő testek, és a hús eme infernális valóságát ráadásul mindenféle szemölcsök, anyajegyek és májfoltok fokozzák.

– Én persze egészen másfajta húsravágytam – folytatja a páciensem.

Azt elhiszem, fut át rajtam a gondolat, de csendben maradok, csak apró biccentéssel jelzem, hogy hallottam, amit mond.

– Friss húsravágytam – ismétli magát nevetve. – Érti, ugye?! – kacsint rám cinkosan.

Rövidesen megtudom tőle, hogy a bárban csomagokat lehet vásárolni a softtól a platinumig attól függően, hogy kinek mennyi pénze van, „vagy mennyit szán az estére”. Mindegyik tartalmaz egy üveg pezsgőt, persze a csomag árától függő minőségűt, és negyven perc táncot a vendég által kiválasztott lánnyal.

– Persze nem muszáj végigtáncolni az egész időt, a vendég dönthet úgy is, hogy az idő egy részében vagy akár végig a negyven perc alatt csak beszélget a lánnyal – ismereti szinte már a bennfentes törzsvendég hangján páciensem a Touch Me Bár íratlan szabályait.

– És maga beszélgetett valamelyik lánnyal? – kérdezek közbe.

– Dehogyan! – utasítja vissza szinte már undorral a feltételezést. – Miről beszélgettem volna?

Zsákutca, állapítom meg magamban, majd megpróbálom újraindítani holtpontra jutott beszélgetésünket:

– Mondjuk magáról.

– Rólam már rég nincs mit beszélni – hárítja el az újabb próbálkozásomat.

Viszont a szállodát és annak szolgáltatásait sokkal érdekesebbnek tartja önmagánál. A továbbiakban megtudom, hogy a csomagokban, még a legdrágábban sincs benne a szállodaszoba ára, „azt külön kell fizetni”; továbbá hogy a hotel viszonylag kellemes, csendes hely saját étteremmel, így, ha az ember nem akar, akkor napközben ki

sem kell mozdulnia, neki legalábbis eszébe sem jutott. Látni lelkesedését, feltételezem, hogy bizonyára más, pikánsabb részleteket is megoszt majd velem, ha nem szakítom félbe.

– Haladjunk sorjában! A wellness-hétvégénél és a feleségénél tartottunk.

– Igen – bólint tovaszálló jókedvvel.

– Szóval – teszem össze a mellem előtt a két tenyerem, mintha imádkozni készülnék –, mi a gond a feleségével?

– Programozik.

– Programozik – ismétlem meg, majd megkérdezem: – Ez mit jelent?

– Mindig kitalál valamint, mindig menni akar valahová. Ahelyett, hogy... – akad el, miközben az arcát a két tenyerébe temeti.

– Ahelyett... – próbálok segíteni neki olyan hangon, mintha egy gyereket biztatnék.

– Ahelyett, hogy... hogy csak egyszerűen otthon lennénk – mondja, most már az ölébe ejtett ökleit bámulva.

– Értem – bólintok. – De miért nem mondja meg neki, hogy drágám, én nem szeretnék minden hétvégén kimozdulni?

– Jó lenne – mondja, és mosoly fut át az arcán, de nyomban el is hal. Rángatózni kezd az ideg a szeme sarkában, és fátyolos hangon hozzászól: – De akkor meg pofákat vág.

– Pofákat vág – ismétlem meg megint a szavait.

– Igen, pofákat vág – mondja, mint egy megfellebbezhetetlen ítéletet.

– Ez mit takar? – kérdem.

– Lelki terrort – feleli rezignáltan.

– Jól van – csukom be a füzetemet, jelezve, eleget hallottam ahhoz, hogy megalapozott véleményt mondjak, majd néhány szívdobbanásnyi idő után, most már mintegy összegzésképpen, a lehető legnagyobb magabiztossággal a hangomban folytatom. – Nézze, minden kapcsolatban előfordulnak kisebb-nagyobb viták, nézeteltérések és persze mosolyszünetek. Ezeknek a problémáknak a megbeszélése sajnos nem mindig megy könnyen. A siker titka a felek közötti kommunikáció, amely felépíthet, de le is rombolhat egy kapcsolatot. De a jó kommunikáció tanulható – emelem fel a jobb kezem mutatóujját, jelezve, hogy mondanivalóm fontos részéhez értem –, éppen azért, mert nem tulajdonság, hanem képesség! –

(folytatás a következő oldalon)

Háromnapos csoda

(folytatás az előző oldalról)

Majd felajánlom neki, hogy röviden fussuk át a kapcsolati konfliktusok kezelésének lehetséges módjait.

Mivel a páciensem nem ellenkezik, a következő percekben ismertetem vele az általam kidolgozott „kilenc lépésből álló technikát”, amely hitem szerint segítséget nyújt az ilyen és hasonló viták zökkenőmentes megoldásához: „Állj meg, és koncentrálj!”, „Hallgasd meg a másikat!”, „Légy nyitott és őszinte a pároddal!”, „Figyelj a nonverbális jelekre!”, „Maradj a tárgynál!”, „Kerüld a felesleges érzelmeket!”, „Legyél nyitott a másik érveire!”, „Hívd segítségül a humort!”, „A kommunikáció túlmutat a beszélgetésen!” Mintegy párkapcsolati gyorstalpalóként futok végig a fejezetcímek takarta kommunikációs trükkökön, amelyek, magyarázom neki, mind-mind arra szolgálnak, hogy észszerű megoldást találjunk a viták rendezésére.

– Szóval marad a face to face variáció – vonja le kissé sommásan kisebb előadásnak is beillő monológomból páciensem a végkövetkeztetést.

– Igen, azt hiszem, hogy az lesz a legjobb, ha hazamegy, és személyesen beszéli meg a feleségével a problémát – felelem a tőlem telhető leghatározottabb hangon.

– Rendben – bólint, mint a vádlott, aki tudomásul veszi az ítéletet, és lemond a fellebbezés jogáról. – Akkor hazamegyek – sóhajtja, de mivel nem mozdul, kénytelen vagyok a segítségére sietni.

Egy gyors, de sokatmondó pillantást vetek az órára, majd ezt mondom: – Azt hiszem, lejárt az időnk.

Bár sikerült megakadályoznom, hogy páciensem visszamenjen a bárba, és tovább folytassa az önpusztítást – erre külön felhívtam a figyelmét –, nem vagyok elégedett. Amikor becsukódik mögötte az ajtó, különös levertség vesz erőt rajtam. Úgy érzem magam, mint a fogorvos, aki ahelyett, hogy bonyolult és időigényes eljárással megmentette volna páciense fájdó fogát, egyszerűen kihúzta.

- Szia!
- Szia!
- Nem zavarlak?

– Nem.

A feleségem telefonhívása abban a rendelőmhöz közeli bárban talál, ahová általában munka után ülök be lazítani egy italra. Ma korábban végeztem. Az egyik kis drogos szörnyeteg, én csak így hívom a gimnazista pácienseimet, nem jött el. Nyilván a haverjaival füvezik a Millenárison vagy valami hasonló helyen, de ez egyáltalán nem izgat, sőt kifejezetten hálás vagyok neki. A videojátékok és a szüleivel folytatott értelmetlen viták helyett végre egyedül élvezem a délutánt.

A bár szinte kihalt, alig van néhány vendég, azok is inkább spóraszerűen szétszórva ülnek az ablakon át beszűrődő bágyadt nap-sütésben; lágy, andalító zene tölti be a teret, ami nyugtatóan hat rám.

– Tudod, mit találtam ki? – kezd bele a feleségem, én pedig rosszat sejtve erősebben markolom a mobilomat.

– Mit? – kérdem teljesen értelmetlenül, hiszen azért hívtam, hogy elmondja.

– Párizs – mondja negédes hangon. – Már le is foglaltam a jegyeket.

– Óriási – vágom rá gondolkodás nélkül.

– Most mi bajod? – teszi fel a kérdést rövid, de annál metszőbb csend után.

– Hogy mi bajom? – teszem fel én is, de már magamnak a kérdést. Majd egy gyors korty után – érzem, hogy az alkohol rögtön a fejembe száll – magamat is meglepve, szokatlanul őszintén ezt válaszolom: – Erősza-kos vagy! – Majd, mintegy magyarázatként, bár fogalmam sincs, hogyan jut ez eszembe, folytatom: – A heverőt is pont így vetted meg.

– Hogy mit?!

– Megrendeltem, anélkül, hogy előtte velem megbeszélted volna!

– Nagyon kérlek, hogy ne emeled fel a hangod!

– Nem emelem fel! – felelem, de most már olyan hangosan, hogy a terem végében ülő egyik alak homlokát ráncolva, sokatmondó pillantást lövell felém. Úgy döntök, hogy nem veszek tudomást a fickóról, inkább, kerülendő a további szemkontaktust, elfordulok, miközben ezt suttogom, inkább csak magamnak: – Nyugodt vagyok.

– De hát neked is tetszik! Állandóan azon fekszel – lendül ellentámadásba a feleségem.

– Jó, de ez más – felelem fojtott hangon, miközben a vállam felett lopva a terem bel-seje felé pillantok, ahol az engem bámuló fickó ül. Már nem rám néz, én pedig érzem, ahogy a pulzusom lassul.

– Most hirtelen mi bajod Párizssal? Már számtalanszor jártunk ott – ránt vissza a hangja a révületből.

– Nem Párizssal van gondom – mondom erre én könnyed hangon. – Hanem a franciákkal.

– Mi bajod neked a franciákkal? – szegezi nekem a kérdést.

– Trianon – próbálom humorral elütni a dolgot, de a válaszából azt szűröm le, hogy ez őt nem mulattatja: – Jézusom, az száz éve volt! – mutat rá a kétségbevonhatatlan tényre. – Egyébként is már a szövetségeseink – teszi még hozzá.

Ezen elgondolkodom, de nincs sok időm, ezért újabb rövid gondolkodás után mással próbálkozom.

– Kedvesem – mondom csitítólag, a tőlem telhető legszelídebb hangon –, figyelj rám, kérlek. Párizs jelenleg nem biztonságos. – Majd nyomatékképpen ezt az egy szót teszem hozzá: – Terrorfenyegetettség.

Annak ellenére, hogy komoly reményeket fűztem ehhez a félelmetes szóhoz, amelyet igyekeztem, baljós színezetet adva a hangomnak, szinte már vészjósló lassúsággal kiejteni, a várt hatás elmaradt.

– Hülyeség – jelenti ki. – Szerintem inkább arról van szó, hogy te nem akarsz velem kettesben lenni – méri fel a helyzetet az igazságnak többé-kevésbé megfelelően.

– Ugyan már! Ne beszélj butaságokat! Ez nonszensz! – tiltakozom hosszasan, hogy ezzel is időt nyerjek. Miután kellően átgon-doltam a helyzetet, érzelmes húrokat kez-dek el pengetni: – Csak egyszerűen féltelek – mondom most már selymes, bűgő hangon, mint egy hősszerelmes. – Féltelek, hogy va-lami bajod esik. Azt sosem bocsátanám meg magamnak – kerülök pillanatok alatt a fris-

sen választott szerepem hatása alá.

– Ez nagyon szép tőled – dicsér meg, és ő is hangnemet vált. – De hidd el, hogy nincs mitől tartanod. Móniék is most voltak ott, és szerintük teljesen biztonságos – kontrázza meg az adunak hitt lapomat.

– Igen? – motyogom reményvesztetten.

– Hát persze! – nevet fel. – Na, hidd el, csodás három napunk lesz. Csak te meg én és Párizs – mindezt olyan hangon mondja, mintha már ott is lennénk, hogy kéz a kézben, kacagva futkározva színes lufikat ere-gessünk a Szajna partján.

– Abban biztos vagyok – ejtem ki szinte suttogva a három szót.

– Rendben. Akkor három nap múlva indu-lunk – mondja, mintha egy üzleti tárgyalást zárna le.

– Három nap – összegzem én is a beszél-getést, amely alakulhatott volna rosszabbul is, állapítom meg magamban, majd arra hi-vatkozva, hogy megjött a következő bete-gem, megszakítom a vonalat.

Lecsúszom a bárshékről, teszek pár lépést az ajtó felé, de aztán rögtön meg is gondo-lom magam.

– Örület – tárom szét a karomat –, hirte-len nem tudom eldönteni, hogy hazamen-jek vagy máshova – mentegetőzöm a mixer előtt.

Mintha számított volna a visszatérésem-re, ugyanabban a pózban áll, mint amikor otthagytam.

– Amíg sikerül eldönteni, egy italt? – kér-di, és velem együtt nevet, mint aki egy jó viccet hall.

Fél óra múlva, amikor fizetek, még mindig üresnek érzem magam, s bár tisztában va-gyok vele, hogy történjen bármi a követke-ző három percben, órában vagy napban, vé-gül úgyis haza kell mennem, a szorongásom csak akkor oldódik, amikor végre kilépek az ajtón, és a lábaim, mintha önálló életre kel-tek volna, csak visznek, visznek, el innen, bár egyelőre magam sem tudom, hogy hova.

MÁRTON KÁROLY

Olvashatatlan

Olvashatatlan
Homokra írt üzenet.
Dagály radíroz.

Réz, réz...

Réz, réz, sárgaré
A megkerült ötbanis.
Zöldet virágzik.

Szelek csiszolják

Szelek csiszolják,
És láthatóvá válnak
Sziklarétegek.

Elítélendő?

Elítélendő
Reményvesztett nyakán
A hűség kötéle?

Bárányáldozat

Megszólalt a fél-
revert harangutánszat.
Bárányáldozat.

Melegfelvonulás

Melegfelvonu-
lás, forgószél kavarg.
Pánik a strandon.

Csaholás vége

Nincs marakodás,
Mert eb(éd)idő foglya.
Csaholás vége.

Siker kapuja?

Plakát hátlapján
Néhány ujjlenyomatod.
Siker kapuja?

Szeretet jele?

Rózsa tövise
Jól belém kapaszkodott.
Szeretet jele?

Újraírt Bánk bán

Megszűnt egy korszak,
És leértékelődik?
Újraírt Bánk bán.

Utcafalvédő

Sáros talajon
A bakancs varrottasa.
Utcafalvédő.

Öncenzúrázás?

Felébredésre
Elfelejtettem álmaim.
Öncenzúrázás?

SZENTGYÖRGYI LÁSZLÓ

Latin- amerikai történet

Hommage à Julio
Cortázar

José Luíz Carrascót, egy kocsmai politikai vitában való állítólagos részvétele miatt, egy hajnalon elhurcolták otthonából a hírhedt diktátor, Ramón Fragoso politikai rendőrségének pribékjei.

Miután a legválogatottabb módszerekkel sem sikerült terhelő vallomást kicsikarniuk belőle, szabadon engedték a különben ártatlan embert. De a fogdában és a vallatás során átélt borzalmak, mint nem egy szélsőséges élethelyzetbe sodródott kisembert, José Luíz Carrascót is végzetes elhatározásra késztették. Végezni a gyűlölt diktátorral, így állva bosszút nemcsak a maga, hanem a mások által elszenvedett mérhetetlen sérelmeken is.

Szabadulása után – bár látszatra ugyanaz maradt, aki annak előtte is volt: José Luíz Carrasco zöldségárus-kiskereskedő – minden egyes pillanatát a bosszúvágy jegyében élte. Töprengett, tervezett, készült – és az első kedvező alkalommal cselekedett. Terve, majd annak gyakorlatba ültetése minden egyes mozzanatát a szakmai járatlanságból fakadó váratlanság, a meglepetés jellemezte. Magyarán: semmi köze sem volt a rutinhoz. Ez tévesztette meg a nyomozókat, ennek köszönhetően sikerült a nagy zűrzavart és a hatóságok pillanatnyi tanácstalanságát kihasználva a tett színhelyéről kerekelt oldania.

Félnapi örült autózás után, késő este maga mögött hagyta a határátkelőt, és a viszonylagos biztonságérzet tudatában normális sebességre kapcsolt, majd elfordította az autórádió indítógombját. Épp akkor közölték a döbbenetes hírt, miszerint a még

tisztázatlan körülmények között merénylet áldozatául esett Ramón Fragoso valójában nem is Ramón Fragoso volt, aki szívszélhűdésben halt meg, még Carrasco szabadon bocsátása után néhány héttel, hanem annak hasonmása, egy jelentéktelen csendőrezredes, akit a diktátor közvetlen környezetéhez tartozó körök, hatalmuk és befolyásuk megőrzése érdekében kényszerítettek a megüresedett szerep vállalására.

Másnap hajnalban, a határtól nem messze, egy kiszáradt folyómederbe zuhant és ott pillanatok alatt leégett személygépkocsi roncsait emelték ki a szomszédos állam hatóságainak emberei. A törvényszéki orvos jelentése szerint a gépkocsivezető azonnal belehalt sérüléseibe. „A baleset okait és körülményeit a rendőrség vizsgálja” – állt a helyi lapban a balesetről közzétett szűkszavú hírből.

Sztori

Amikor kora hajnalban, az éjszakai utazástól meg az ilyenkor obligát szeszeléstartól meggyötört arccal és remegő lábakkal belépett lakásának ajtaján, éppen az előzmények folytán, nem fogalmazhatta meg érzéseit. Az utóbbi időben nem is igen törekedett hasonlókra. Csupán fizikai rosszulletet, meg valamiféle szorongást érzett, ami a gyomorszáj tájékáról indulva, mintha csak az agya irányába emelkedne. Nem, előérzetről vagy valami hasonlóról az adott körülmények között szó sem lehetett volna.

Becsukta maga mögött az ajtót, és válltáskáját, az elmaradhatatlant, a ruhafogas alá dobta... A táska elmaradhatatlannak csak annyiban bizonyult, hogy évek óta mindig ott lógott az oldalán – az, amely történetünkben szerepel, vagy egy másik... Mert egyébként bizony elhagyta nemegyszer – hol itt, hol ott... Ami az asszonyi bölcsesség nyelvére fordítva annyit jelent, hogy mindenkor gyanús és eléggé el nem ítéhető körülmények között.

(folytatás a következő oldalon)

Sztori

(folytatás az előző oldalról)

Nos, az említett táskát minden egyes alkalommal azonos színűvel, fazonúval, vagy ha ez lehetetlennek bizonyult, akkor közel hasonlóval igyekezett pótolni. Így abban az illúzióban ringathatta magát, hogy ugyanazzal a jószággal a vállán jár-kele élete göröngyös útjain.

Néhány pohár jéghideg ásványvíz felhajtása után arra gondolt, hogy úgy ahogy van, ruhástól bújik ágyba; a többit majd meglátja, ha (meg)jön a reggel, (el)megy az asszony és nyit a szomszédos kocsmá.

Amint benyitott – pusztán megszokásból – hajdan közös hálósobájuk ajtaján, rögtön valami áramütésfélét érzett. Ami ugyan még nem éri el a halálos mértéket, de ahhoz bőségesen elegendő, hogy az illető – buggyant robotként – így szóljon: Na, mi van, bakker?

Hogy mi is készíthette e magvas kérdés kinyögésére? Az eléje táruló látvány. Alvó felesége – társkereső rovatokban előszeretettel használt megfogalmazásban – még mindig formásnak mondható lábszárai mellől egy egyébként szintén térdig kitakarózott alak, ha már a formákat firtatjuk, akkor inkább pipaszárra emlékeztető szőrös végtagjai meredtek elő. Olyanformán, mint amikor valakiről azt állítják, hogy elrúgta már az utolsókat...

- - - - -

Jelenleg egy sürgősségi kórház intenzív osztályán fekszik. (Az utolsókat viszont feltehetőleg még nem rúgta el.)

Egy barackpálinka színű folyadékot tartalmazó palackból, gilisztaszerű csövön át, valamiféle nedveket csöpögtetnek jobb karjának ereibe. A beadagolt nyugtatók kábító, butító hatásától – bár azért már az is megfordult kótyagos agyában, hogy mennyivel jobb volna valahol az említett barack-, esetleg egyéb pálinkák, ha nem is kimondottan gyógyító, de mindenképpen üdvöztetőbb hatását élvezni – alig hallható hangon ismétleti: Na, mi van, bakker?

Visszhang

Néhány hónapja járt ott először. Nyomban megszerette a kis völgyet. Utána rendszeresen ott töltötte szabadnapjait.

Bár már az első napon felfedezte a barlangot, az nem keltett benne érdeklődést. Beérte a patak csobogásával, a csennel, a természet passzív élvezetével.

Néhány hét múlva aztán mégis a barlangszáj felé vitte a kíváncsiság. Magányos ember lévén rászokott a magában való beszélgetésre, itt kint már arra is rávetemedett, hogy néhány mondatot, ha csennelben is, de kimondjon.

Már a barlang szájánál tartott, amikor valami jelentéktelen mulasztás fölött támadt hirtelen haragjában hangosan kifakadt: „Marha vagy, Lázár!” Alig tett néhány lépést, meglepetten hallotta vissza: „Marha vagy, Lázár!” Kétségtelen – visszhang volt. És mivel hétvégi turistákkal, akik, ha nem is számosan, de azért rendszeresen látogatták a kis völgyet, nem találkozott, más nem is tudhatott róla. Váratlanul érte hát a felfedezés, melyet kis ideig sajátjának érzett.

Ezután mindig felkapaszkodott a barlang torkolatához, szembeült vele, és gondolataiba mélyedve meg-megszólalt. Ilyeneket mondott: „Elrontottad az életed!”, „Miért lapulsz, Lázár?!”, „Gyáva vagy, a tegnap sem merted megszólítani!”, „Ez így nem mehet tovább!”...

És a visszahang sosem késett. Lassan jobbik énjének tekintette, és ha nem is esett jól ily lesújtó véleményeket hallania, főleg „más szájából”, azért idővel megbarátkozott a korholó hanggal.

Egy napon, miután az a bizonyos „ez így nem mehet tovább” elhangzott (és visszhangzott), nyugodtan előszedte szendvicseit, és jóízűen falatozni kezdett. Már indulófélben volt, amikor erős szomjúság vett erőt rajta. A völgy bejáratánál álló menedékházban sört látott erre jövet. Megkívánta. Szájában érezni vélte a kellemes kesernyős ízt, bajszán meg a sűrű habot, mire, a barlang szája felé fordulva, jókedvűen elrikkantotta magát: „Iszunk egy sört?!”

A visszhang ezúttal sem késett: „Ki fizeti?!”

ANA BLANDIANA

Nem emlékezem majd

(Nu-mi voi mai aminti)

Nem emlékezem majd,
Levegő volt-e, tenger,
Hajszálaim közt madarak lebegtek,
Vagy tán halak,
Csak azt tudom majd, megjöttél,
S behunytt szemmel hallgatom,
Hogyan zsong
Az erdőmélyi isten.
Elcsendesülök belül
Bokáig, térdig.
Elég álombéli simogatásod,
Hogy törzsem
Dalolva kilevelezzen,
Elég felnézniem,
Hogy lássalak.
Óh, csendes szerelem,
Édes delem,
Mint álmatag szájpardon
Halálát lelő
Szőlőszem.

Míg szólok hozzád

(Cât timp vorbesc)

Örökkévalóságok között, csikorgó fogakkal
Minden szó bizalom
Egy, az égbolt s köztem
Feszülő törött vonalon –
Míg szólok hozzád, létezned kell.
Ott a hegyen, hol fenyők feszítenek
S boróka bókászik a talajon,
És felhők csorognak komor sziklákon,
Egy szó forgószele süvít.
E mély, zsarnoki szó
Csak a tied lehet,
Vérem zsongása fel nem foghatja,
De a felhők s fenyők értik.

Szerelmem, kit soha senki nem látott,
Hacsak álomban nem,
A bennem élő szavak atyja,
A ki nem mondás ura,
Hozzád sóhajtott
Imáim
Bizonytalan szülötte,
Kimerített ennyi dalolás,
Ennyi szerteszórt gondolat,
Ennyi angyali szó.
S te könyörtelen vagy,
Nem látlak, nem hallak,
De míg szólok hozzád,
Létezel.

Jogomban áll

(Am dreptul)

Jogomban áll-e lezárni
A sort, mi a világ teremtése,
Vagy valamikor még előbb,
A kettéhasadó-osztódó
Amőba-istentől indult,
Hogy halak csillámán, madarak röptén
Át eljusson őseimig?
Jogomban áll-e hirtelen
Nemet
Mondani e hosszú szenvedés-láncolatra,
Miben egészen hozzámig
Szülőről szülőre ölettem meg?
Visszatérhetek-e közéjük
A halálba,
Hogy elmondjam nekik,
Nem hagytam senkit a helyembe?
Óh igen,
Hogyan köszönhetném meg
Másként
A csendet, mi rám vár,
Mint elvive nekik a végleges csendet,
Mint kimondva: vége,
Szüleim s őrzőim,
Semmi sem köt már az élethez,
Szabadok vagytok!
És szülőket becéző
Gyermekek érintéssel tűznék
Homlokuk köré halál-fény-koszorút
Vidáman emelve őket a szentek közé.

Száműzetés (Exil)

Önmagamba indulok száműzetésbe,
Te vagy az én hazám,
Mit már meg sem közelíthetek,
Hol szólni tanultam,
Te vagy szülőföldem.
E világon csak téged ismerlek.
Hányszor úsztam szemed tükrében,
S partot érve kékjétől testem kékben játszott,
Hányszor hajóztam végtelenjeiden
Lesve a fullasztani képes vér
Istenkáromlást hordozó motyogását.
Te vagy az én földdarabom,
Csak belőled tudok égre törni.
Gazdám vagy te, erdők
S tavak tarkította táj,
Mi valaha enyém volt,
S hova többé vissza nem térhetek
Önmagam idegenségéből.
Engedj még néha álmaidba,
Hadd léphessek be lebegőn,
Engedd, hogy éjente belakhassalak még,
Mint gondolataik holt lángelméket.

Vannak reggelek (Sunt dimineți)

Vannak reggelek, mikor
A magvak istenei felismernek,
Csodálkozva néznek
S szólnak:
„Mintha már láttunk volna valahol.”
Én is hasonlóan érzek,
De nem emlékszem, hol.
És, hogy ne okozzak csalódást,
Mosolygom
És intek, igen.

„Tavasszal
A földalatti palotában,
A törekeny sötétben
Nem te voltál?
Néha léptek hallatszodtak
Tisztán, érthetőn...”
S én anélkül, hogy emlékeznék,
Dünnyögöm – igen, igen.

Igen, én kellett legyek,
Én is ismerlek,
Ti apró, föld s harmat
Közé szórt istenecskék,
Ha nem is emlékszem,
Érzem, egy oly
Világból jövök,
Hol nektek áldoztam.
Egy világból, hol
Értelme volt létemnek,
S mitől egykor majd
Menedéket kérek.

Oláh József versfordításainak közlésével
köszöntjük az idén nyolcvanéves kiváló
erdélyi román költőt.

ESZTERŐ ISTVÁN

Svájcba tegnap

Svájcba tegnap beszökött a bösz kommunizmus (egyik atyja lakta is volt, Vlagyimir Iljics), kétszáz frankért jelentheted szomszédod, ha túlfűti őszi, téli hangulatát, visszhangoztatta vadregényes hegyek-völgyek lakói között, beköphetsz „teherbeesésre képes embert” is, ha anyának nevezi magát, Jézust 30 aranyért, ha nem vállalja, mondjuk, transzvesztita hajlamát, az Őszt is halállal való örökös l’art pour l’art enyelgéséért, tréfás falevelek rozsdásodnak azóta, hüm, hüm, ködlepel hull napnak tükrözére, lecsavarintják a gondolkodást, edzőterem, úszómedence, szauna kellemét, ha alsód sincs, húzz egymásra két nadrágot, mint Kassák anno Párizsból jövet, még Nyugatról, az őszirózsások késre, gyilokra váltó tanácsköztársasága ödöng, randalíroz újfent idegen lelke körülton keresztül-kasul, kísértet járja be a rációt, nem beszökök, beviharzik agytekervényekbe a véleménydiktatúra löni vaktában fegyvertelen jóhiszeműt, kóbor kutyát, jobbra, balra szavazót, talárra a jogállamiság golyóival,

prédálni múlt maradék morzsáit, mik Szent Mihály lova mellőzésével oldanák meg a holtbiztos hazatalálást, késelni kamaszt, vént, vásárló, ünneplő tömeg reccsenve roppanó csontjain ralizni lopott járgánnyal, Helsinki, Koppenhága, Hága bele se hőköl nyögő lombok alatt, a megerőszakolt levelekre kent hemoglobin ma Malmö-től tengeren túl s vissza szinte trendi, merre vörösteror finansziális struktúrája finanszíroz, honorál, díjaz elvetemültséget, Isten kegye után a nép is leváltható kies országával karöltve a túlfűtött lelkesedés ürügyén, jönnek, hej, hő-vizsgálók spéci hőmérőn méricksélni fokozatot, feltúrni felmenőig a szókincsés ládát, adja-e ingét, gatyáját, hit, becsület, család, elv, hűség nonszensz, közröhej, különben leszámolás, kitelepítés, átnevelő karantén, muszáj-megelégedés, szorongásos állati hála, sötétben didergő mély elbutulás, tudod, egyszer túlélted, nem beszökött, suhant, kacagott, Svájcba (etc.) tegnap betört a kommunizmus...

Egy közigazgatási egység megközelíthetetlen absztrakciója

Részlet egy készülő regényből

I.

Nehéz feltámasztani egy halottat, hosszadalmas és bonyolult folyamat. Ráadásul nem jár érte állami támogatás, a kormányablaknak sincs ilyen ügyköre. Ha mégis lenne, leginkább az útlevéligényléshez hasonlítana. Az útlevél nagy hatalom. Transznacionális érvényessége transzcendens irattá változtatja. Minap olvastam a szülőleveles mintára, vágta a lovak alá nyomtatott rövid mondatot: „Az útlevél a világ összes országába érvényes”. E steril kijelentés is felhívás keringőre. Rendkívül vakmerővé teszi a birtokosát, akkor is, hogyha csak a fiókban hever. „Az útlevél a magyar állam tulajdonát képező hatósági igazolvány, amely birtokosának személyazonosságát és állampolgárságát, valamint a világ összes országába utazásra, illetőleg hazatérésre való jogosultságát hitelesen igazolja.” Aki e mondatot kitalálta, elsőrangú bürokrata lehetett, de lehetne akár teológiai doktor is. Akkoriban azt gondoltam, hogy az élet a transzcendens tulajdonát képezi, birtokoljuk, de majd vissza kell adnunk. E meggyőződésemet olvasmányélményeimre és bizonyos misztikus tapasztalataimra alapoztam. A „hazatérésre való jogosultság”-ot pedig végtelenül sokféleképpen lehet értelmezni, akár úgy, hogy a lélek visszatér az istenbe, vagy pusztán csak visszatérünk a madeirai nyaralásból. Szóval elég nagy volt a baj, hogyha a leghétköznapibb mondatokat is vallásos szöveggént kezdem el olvasni. Nem tudom, hogy miben reménykedtem, alig pár pecsétet őriztek az útlevelem lapjai, az EU-n kívül ritkán jártam.

A hazatérés pedig még bonyolultabb feladat, mint a halott feltámasztása.

Jut eszembe, igen, talán már említettem: éppen feltámasztani próbáltam egy halot-

tat. Keresztény paphoz nem akartam fordulni, mert az üdvtörténetük ezt csak később, meghatározatlan időben teszi lehetővé. Ezt a bizonytalan időt semmi kedvem nem volt kívánni, sem a malasztos szövegeket végighallgatni. Semelyik pap nem szépítheti meg a halál állapotát, a „megboldogult Istenben” valójában istenkáromlás, mert Isten az életet teremtette, nem a halált. Az is eszembe jutott, hogy inkább egy dél-szibériai sámánhoz fordulok, csak ki kell szűrnöm a kóklerket, akik a turistákat szórakoztatják giccses hókuszpókuszukkal, de azok leginkább Tuvában skanzeneskednek, Kizilben, a fővárosukban. Verik a dobjaikat, égetnek pár borókaágot, elénekelnek egy szovjetkori tuvai slágert (mert a turisták úgysem értenek tuvaiul) és létrejön a misztikus szertartás. Fenét. Egy igazi sámán megtalálásához a néprajzos, turkológus ismerősem segítségére lett volna szükségem, aki éppen valahol Üzbegisztánban kószál, és kumiszt iszik karakalpak pásztorokkal, szóval elérhetetlen.

Ádámnak még ki sem húlt a helye az emlékezetemben.

Mint minden mítoszban, jómagam is lentről akartam feljutni valahová, egy magaslatra. Ám amikor felértem a gyászgrádicsok tetejére, mégsem lélegezhettem fel. Ugyanolyan megválthatatlanul üresnek éreztem magam, mint amikor a Tábor-hegyen jártam, ahonnan Krisztus a mennybe ment. És ugyanolyan szomjasnak, mint amikor Kánában bandukoltam a szutykos utcákon, perzselt a forróság, megittam volna egy jó pohár száraz bort, ám csak csapnivaló, műanyagkannás lőret kínáltak mindenhol a derék arabok. A bugyuta keresztény turisták miatt ráadásul féledes hányadékot. Mivel a lélekmászás nem sikerült, legalább egy

földrajzi magaslat megmászásával akartam kárpótolni magam – bár taxival érkeztem, kifogástalan, ám veszélyes magashegyi utakon, és csak fél órát kellett felmásznom a szikláig. Mire felértem, súlyos lidércnyomás nehezedett a tagjaimra, fokozatosan elidegenedtem a testemtől, és még idegenebbnek éreztem a világot. Alattam Tejada fényei rebegtek, a kietlen, fekete kalderák alatti kis városban ünnepséget tartottak, a fűvőszenekar hangfoszlányai felhallatszottak a Roque Nublo lábáig, ahol ücsörögtem. Ebben a „festői” spanyol városkában forgatták a Black Mirror egyik epizódjának zárójelenetét, ám nem tudom, hogy ez most miért jutott eszembe. Koromsötét vett körül, és hűvös szél fújt a platón. Egyedül ültem a sziklaormon, nem fészkelődtem, nem jártam jobbra-balra, mert ha félrelépek, akkor a kegyetlen mélységbe zuhanok.

Azon törtem a fejem hogyan tudnám megőrizni az eltávozott örök jelenvalóságát, valahogy úgy képzeltem ezt, ahogyan a misén végbemegy az átváltozás, ezt az átváltozást akartam végtelenül meghosszabbítani, és urambocsá, elnyújtani, mint egy orgazmust. Először is észrevettem, hogy összemolottak az alapvető fogalmaim. Hirtelen mindent a legelemibb egyszerűségében láttam, minden széthullt darabokra. Az élmény olyan volt, mintha egy festményt néznénk, de kép és kompozíció helyett csak a pigmentek káoszát látnánk. A Hold vibráló foltja sűrűsödött, nem égítstként bolygott a mennybolton, hanem zavaró fénypacaként éktelenkedett.

Az elidegenedés érzése már a szállodaszobámban rám tört. A tárgyak rideg maguknakvalóságukban töltötték ki a teret, az íróasztal, az éjjeliszekrény, a falitűkör vagy az ágy a körülöttem kavargó világ ideiglenes képződményeinek látszottak, melyek bizonyos koordináták alapján állapodtak meg éppen itten. Mozdulatlanságuk, elmozdíthatóságuk, vagy még inkább, elpusztíthatóságuk aurája vette körül őket – hozzám tartoztak, és mégsem, bármelyik pillanatban másokéi lehetnek, vagyis árulók, időzített bombaként ketyegő díszletek, mint akármelyik másik tárgy az életünkben.

Nehéz feltámasztani egy halottat, hosszadalmas és bonyolult folyamat.

Csak ücsörgök és várok valamire, elindulnék egy irányba, de nem tehetem, mert minden más irány azzal elveszne. Leginkább

fényképekre emlékezem. Például azokra, melyeket a csobánci várormon készítettem, amikor Ádámmal odalátogattunk. Ellátunk egészen Szigligetig, kémleltük a hajdani veszedelmes tűzhányók jámbor pannon földjét, a szőlődombokká ülededett elemi háborút. Talán a fényképeink tartoznak a leghűségesebb tárgyaink közé, hisz azok mások számára értéktelenek. Elképzelhetetlennek tartom, hogy valaki ellopjon egy fotóalbumot (kivéve, ha meztelen fényképekkel van tele, hisz a meztelenség egyetemes érvényű). Ám a százéves családi fényképeink, melyek szereplőit magunk is alig ismerjük, már-már ereklyeszámba mennek. Mindig is megrendülten vettem kézbe őket, mert a mitikus eredetet juttatták eszembe, azokat az időket, melyekben cselekvően nem vettem részt, de mégis jelen voltam, már formálódott a sorsom, elvégre az egész történelem folyama a létezésem felé vette az irányt. Mindez nem ócska szolipszizmus, csak vastagnyakú fatalizmus. A szabad akarat nem azért illúzió, amiért a filozófusok annak tartják, hanem a földrajz és az élettan miatt. Abból az őskeverékből, amiből létrejöttem, csak ott, és csak akkor jöhettek világra, ahol megszülettem. És megörökölttem minden rezdülésüket, minden reflexüket, erejüket és gyengeségüket. Erre van aki rávágna: „a vér szava”, „a vér kötelez”, de ennél bonyolultabb a képlet. Mélységesen hittem benne, hogy már jóval a születésem előtt eldöntetett, hogy mivé válhatok, éppen ezért életem hátralevő részét azzal tölthetem, hogy ebbe beletörődjek. Harmincöt évesen már túljártam az életem felén, és egyre inkább azt éreztem, hogy a második fele az előbbinek csak a töredéke lesz. Igaz, ha romantikusabb alkat lennék, azt mondhatnám, hogy a szerelem, vagyis, ha képpé írnám, akkor a boroshordóban forró must, és testekben forrongó nedvek, vagyis a föld és tűz hatalmától determinált akaratok összeegéséből jövünk a világra, s nemzésünk halhatatlan pillanataiban mi is megkapjuk a halhatatlanságot. Sőt, mit jövünk, egyenesen a világba robbanunk, akár csak régen a vulkánkitörések ezen a vad, tűzhányós vidéken, ahol ülök. Ahogyan az ősi Balaton-felvidéken. A világba törünk, utána kihülünk, és andezitté válunk, a sors megmunkál és beépít a génkatedrálisunkba. Olyan kövek va-

(folytatás a következő oldalon)

Egy közigazgatási egység...

(folytatás az előző oldalról)

gyunk, melyek csakis egy bizonyos helyre illenek, kicserélhetetlenül önazonosak. De mi történik, hogyha egy kő nem épül bele a katedrálisba, szóval ripityára török (igen, a korai halálról beszélek). Ha akarom, akkor befejeződik, elkészül a génkatedrális, és az isteni rendben örökké felragyog, ha akarom, akkor torzóban marad, és elkezdődik a hosszan tartó pusztulása. Milliárdnyi génkatedrális van a földön, a csontvázak katedrálisromok. Ez utóbbiak szelleme így is megmaradhat, míg a korszellem ki nem oltja őket. Tudom, hogy sokat pofázok, vagyis sokat filozofálgatok, de mégis ki nem filozofálna, hogyha eljutna szellemi és testi képességeinek a végső határáig? Van olyan, aki képes lenne nyugodt maradni, és elfogadni az elfogadhatatlant? Aligha. De mindezek csak jóval később jutottak eszembe.

II.

Abban az időben, valamikor a 2010-es évek végén, éppen szakított velem Lúcia. Jobban mondva összepakolta a holmiját, titokban felszámolta az itteni életét, vagyis felmondta az albérletét, abbahagyta a munkáját, és a legszükségesebb dolgaival Spanyolországba költözött. Csak a jegygyűrűt hagyta az asztalomon, és egy szénné égetett süteményes tepsit hagyott a sütőben, rajta egy kis cetlivel, melyen „jó étvágyat!” kívánt. A sokk hatására aznap azt terveztem, hogy belevetem magam az éjszakába, hajnalig iszom, a Blaha Lujza téren elrökázom magam, majd hideg vízzel lezuhanyzom és bemegyek dolgozni. Negyedóránként csapok a vízautomatát, kétóránként kávézom és körözök az irodánk melletti plázában, hogy el ne álmosodjak. Magyarán életben maradok, ezt könnyen kivitelezhető életstratégiának tartottam. Csakhogy el sem indultam otthonról. Már felöltöztem, de a nappaliban valamiért ránéztem az Autumn Nostalgie könyvespolcon őrzött, Esse est percipi című lemezének borítójára, rajta Johan van der Keuken holland fényképész munkájára. Hogy Georgette-et vagy Yvonne-t ábrázolta a fénykép, mindmáig nem tudom. Feke-

te-fehér, és szeretném hinni, hogy Yvonne-t. Csak ül egy csupasz asztal mellett, melyen egy furcsa, áttetsző váza áll. A vázában alaktalan szirmú rózsza árválkodik. Yvonne pulóvere alatt kidomborodik kis melle, arca pedig finoman rajzolódik ki a sötétségből. Olyannyira melankolikusán néz, hogy lehetetlen nem beleszeretni. Úgy néz, mintha csak véletlenül vett volna észre, lebiggyesztett ajakkal, önkéntelenül Krisztus jellegzetes fejtartását utánózva. Tekintetével magához szegez, mint egy kereszthez, eléri, hogy gyönyörnek érezzem a kint, és be ne teljek a látványával. A legsötétebb titkú nő, és mégis őt kívánom, el nem tudom képzelni, hogy milyen gyökerű gonoszság sugárzik belőle. Sötét ikonnak, profán Máriának látom. Hát jó, elindítom a lemezt, hallgatom a felvidéki black metalt. Közben rájövök, hogy ha megkívánom földöntúli alakját, valójában a halált kívánom. Fokozhatatlan sóvárgást érzek egy képzeletbeli idő iránt, melyet nem tölthettem vele, valahol Hollandiában vagy Franciaországban. Yvonne területenkívülisége – jobban mondva időnkívülisége, és a körülötte lévő tárgyak képtelensége – rádőbbsentett, hogy nincs menekvés, zsákutcába futottam, Lúcia is elhagyott, a munkám pedig arzénként mérgez.

Abban a pillanatban feltétel nélkül megadtam volna magam, ha lett volna kinek. Egy online italboltból rendeltem whiskeyt és gint, mert nem tudtam, hogy melyiket kívánom jobban. Mindenképpen megjelöltem, hogy azonnali szállítást kérek, akkor is, hogyha felárat kell fizetnem. Amíg vártam a futárra, úrrá lett rajtam a vágy, hogy Yvonne asztalához üljek, ami körül bágyadt rózsailat terjenghet. Meg akartam szagolni a pulóverjét, bőréhez félve hajoltam volna, nehogy szertefoszoljon, nehogy széthulljon az arca. Hozzá jobban illett a gin, elképzeltem, hogy megkóstolja a jenévert, és közben hallgatjuk az elmúlt évszázadok lecsengő dallamait. Yvonne kívánása is kielégített, hallgattam a zenét, és hipnotikusan néztem az arcát, abban reménykedtem, hogy pislog vagy vékony ránc szeli át a homlokát. Akkor reménykedhetnék a lehetetlenben, hogy feláll, magához szólít, és beléphetek abba a titokzatos szobába. Nagyon bemerülhettem a zenébe, mert csak a kaputelefon zökkentett

ki az éberálmomból. Egy bagószagú futár átadta a csomagot, fel sem fogom, hogy miért remélt borraivalót, egy ideges „helló” után elloholt, egyáltalán nem bántam. Előkotor-tam a gint, Dutch Courage (40%), mert lélekben erre készültem egész éjszaka, töltöttem egy pohárral, hangosabbra tekertem a zenét, majd vártam, hogy elöntse a véretem a mámor. Ittam, zenét hallgattam és Lúcia helyett Yvonne-ra gondoltam, mintha őt gyászolnám – bár Lúcia még távolibbnak és elérhetetlenebbnek tűnt abban a pillanatban.

Egy idő után – a *The transcendence of the past centuries* című dal környékén – elővettem a telefonomat, és láttam, hogy Ádám zölden világít a chatben, tehát az éjszaka legmélyén is online. Ráírtam, rögtön válaszolt. Röviden felvázoltam a helyzetemet, és félrészegen megkérdeztem tőle, hogy mitévő legyek. Azt is elújságoltam, hogy csütörtököt mondott az életem, nem szeretnék senki szolgálja lenni, nem is értek semmihez – újságíróként dolgoztam egy országos közéleti hírportálnál –, útra kellene kelnem, el kellene hagynom a várost. A várost már jó ideje gyűlöltem. A látó részegség mámorában próbáltam képpé írni fojtogató érzésemet. Azt éreztem, hogy egy szabad mezőn bandukolok, és egyszer csak elkezdenek kinőni a földből sötét, vakablakos épületek, tornyok és toronyházak, épülettorzók és vasrácsos, kaputlan várfalak. Őrült iramban építi önmagát ez a fekete város, lépést tart velem, sőt, megelőz, és mire észbe kapok, már a velejében járok, már a főterén rostokolok, a nullás kilométerkönnél, hisz minden szabad teremtet kitöltötte és elfoglalta, végkép a polgárává váltam. Hatalma van felettem, s nem lehetek úrrá rajta. Meg kell szökni belőle, de égig érő toronyházaival az eget is eltakarja előlem, és a végén arra ébredek, hogy téglásodik a testem, nehezen mozdulok, a sötét várfalba olvadtam, belekövültem. Érzem, ahogyan mellemre születésem és halálom évszámát rovátkolják bele, és alaktalan suhancok ocsmány graffitiket fújnak az arcomra. Ádám azt üzent, hogy ha ennyire nagy a baj, akkor másnap üljek vonatra, és menjek el hozzá.

„Kitalálunk valamit, most éppen ráérek.”

A Balaton-felvidéken lakott, Köveskálon, tősgyökeres lakosnak számított. Családja nem Pestről költözött le, mint a többi sznobé, aki önmagát keresi és szereti a természetben, és csak Instagram háttérnek

használja és eldzsentrifikálja a vidéket. A tatolcai Tavasbarlangban dolgozott túravezetőként, földrajz szakosként csak ebben a formában tudott elhelyezkedni a szülőföldjén, melyet semmi áron nem akart elhagyni. Szóval nem kellett sokat győzködni, ágyba vonszoltam magam, és maradék erőmmel beállítottam az ébresztőórát. Két, legfeljebb három órát alszom, utána kimegyek a Déli pályaudvarra, és elutazom hozzá. Nála rostokolok pár napot, borozunk, túrázunk, majd kitalálom, hogyan tovább.

Elalvás előtt elképzelttem, ahogyan az on-dóm Yvonne jéghideg ölében párolog.

III.

Ha meg akarsz ismerni egy országot, akkor ne autópályán kocsikázz. Magyarország polgárai csak két autópályát ismernek, az M1-est és az M7-est. Az egyik Ausztriába, a másik a horvát tengerpartra vezet, vagyis nem Rómába, hanem Nyugatra vagy az ex-jugoszláv nyaralóövezetbe vezet minden út. A 2010-es évek végének magyarországi jólétét a legjobban a külföldön nyaraló magyarok száma fejezi ki. A magyarok, ha későn is, de felzárkóztak a nyugati fogyasztási mechanizmushoz, sőt, meg vagyok győződve, hogy a legtöbben csak a repülőtérré vezető utat ismerték Magyarországból, ahonnan még egzotikusabb helyekre lehetett elrepülni. Bizonyos értelemben szomorúnak és nevetségesnek tartottam, hogy a nyaralás lett az élet végső célja, egyfajta előrehozott all you can eat paradicsom. Ezt persze megszakították a világi munka kínjai, a multinak áldozott idő és erő, de ezen életmintázat több millió magyarnak kínált európai fogyasztási perspektívát.

Azért utáltam az autópályát, mert ugyanolyan tranzithely, mint a repülőtér vagy a pláza. Hogyha autópályán utazol, akkor a világ minden útján utazol, és egyikén sem, ha a repülőtéren várakozol, akkor a világ bármely másik repülőterén is lehetnél. Egy köztes állapotban lebegsz, mint a leletére váró beteg. Hogyha Budapesten felhajtasz az M7-esre, valójában már az Adrián vagy, a táj, az ország csak vetített, ismeretlen díszlet, a valódi út az egyik fogyasztási helytől a másikig vezet. A benzinkutak, a pihenők,

(folytatás a következő oldalon)

Egy közigazgatási egység...

(folytatás az előző oldalról)

a letérők a rend látszatát keltik, a határátelölőhely merő formaság, az állam pótcselekvése. Azt próbálja elhitetni az utazókkal, hogy még léteznek nemzetállamok, pedig már minden út összefonódott, és önmagába vezet, a turizmus fasiszta kapitalizmusa pedig végkép tönkreteszi a földet. Pedig egy országot csak akkor ismerhetsz meg igazán, hogyha kátyús megyei útjain kóborolsz, fűzfa, tölgy és olykor platánsorok között. És gyalogolni a legjobb. Igazából elszoktunk a gyaloglástól, pedig együtt jár vele az intellektuális tevékenység, általa sokkal jobban meg lehet jegyezni a részleteket. Ezerszer élenkebben emlékszem a gyaloglásaimra, mint bármilyen más közlekedési eszközzel megtett útjaimra. A sebesség rendkívül alkalmas, hogyha sietünk valahová, vagy felszínes, használhatatlan benyomásokat szeretnénk szerezni egy vidékről, de minden egyébre alkalmatlan. A séta mnemotechnikai eszköz, a magános túrázás istenkeresés. Aki egyiket sem műveli, az embernek alkalmatlan. Ilyen gondolataim támadtak, amikor álmosan, kedvtelenül ücsörögtem a vasúti kocsiban. Autót nem tartottam, tehát maradt a gőzös. Reménykedtem, hogy senki nem ül velem szemben, mert nem vágytam társaságra. Abban a pillanatban huppant a szemközti ülésre egy fiatal, vintage stílusú szemüveget viselő nő. Térdig érő, Esterházykockás szoknyát hordott, egyből keresztbe tette a lábát, felül közepesen dekoltált, fehér inget viselt. Valószínű kinézte belőlem, hogy vizslatni fogom. Nem tévedett. Azon tűnődtem, hogy vajon puszkatus-melltartójából domborodnak ki telt mellei, vagy természetesen ilyen gömbölydedek. Észrevehette a filozófiai érdeklődésem, mert keble elé kapott egy A4-es lapokból egybefűzött kötetet, alighanem egyetemi szakirodalom lehetett. Gyűlöltem az egyetemet, örültem, hogy kikerültem abból a betegítő közegből, amely nem szabad gondolkodókat, hanem emberroncsokat és megalkuvó értelmiségi-eket termel. Próbáltam kifürkészni, hogy mit olvashat, nehezen silabizáltam ki, mert álmos lévén kissé homályosan láttam:

„A közigazgatás területi szerkezeti egységei”

Tehát állami hivatalnoknak készül, közigazgatási szakember lesz belőle egy megyei önkormányzatnál vagy a belügyminisztérium megfelelő osztályában. Törvényjavaslatokat véleményez, az osztályához címzett ügyeket igyekszik megoldani, negyvenvalahány éves korára talán még osztályvezetővé is felküzdheti magát, és ha rendszeresen jár fitnessz-terembe, akkor az alakját is megőrizheti. Valameddig. Nem szerettem a szökéket, de valami mégis megragadott benne. Fel-tűnt, hogy igazából harcra kész, csak nincs kipirosítva az ajka. Germános arcéle, porcelánszeme azt az érzést keltette, mintha egy félig-meddig arisztokrata hölgy ülne velem szemben, mozgólatai határozottak, céltudatosnak látszottak, a saját mozgólataim tökéletes ellentétei voltak.

A szakirodalom steril, leíró címe valamiért a lelkembe hasított.

Lehet, hogy vannak, akik csak ilyen fogalmak szerint gondolkodnak az életről, és még távolabbról, még absztraktabban látják az ország térképét, mint az a pilóta, aki géppel szállt fölébe Radnóti versében? Talán csak akkor látják pár percig az országot felülről, amikor éppen Dubaiba, vagy a Seychelle-szigetekre repülnek, és rácsodálkoznak a földrajzi alakzatokra (sokkal elképzelhetőbbnek tartottam, hogy bedugják a fülhallgatójukat és végigalusszák az utat). A felhőalakzatok és a kilátás „trének” számít. Aki hasonlóért lelkesedik, arról lerí, hogy parvenü, valószínű, hogy több havi keresetét ráköltötte erre az útra, melyről boldogtalanabban tér vissza, mint mielőtt elindult volna.

Igen, nagyon is elképzelhetőnek tartottam, hogy már csak egy nagy, összefüggő közigazgatási rendszerben élünk, és egy törpe kisebbség tévképzetéből nevezzük országnak az országot. Lehet, hogy a hivatalnokok régóta absztrahálták a Földet, melyből már talpalatnyi sem maradt a miénk. Mégis, a 2010-es évek végén mit jelenthet valahová tartozni? Korábban megszállottan kerestem a helyemet a világban, az eredetemet, és azt hittem, hogy végre megtaláltam, illetve hogy mindig is tudtam, ki vagyok. A Kékellő folyó mentén nőttem fel, Erdélyben, egy kisvárosban. Lényegében minden ősom a környékről származott, többnyire parasztok és kisiparosok voltak. Asztalos déd-

nagyapámtól négy könyvet örököltem, egy monarchiakori Zichy Mihály-albumot, Lux Kálmán *Budapest műemlékei* című könyvét, Szabó Dezső *Az elsodort faluját* és Székely Mózes *Zátony* című regényét. A többi elherdálták a gyermekei, nagyapám mentett meg közülük párat. Nagyapám szabó volt, és szintén olvasott. Azt hiszem, hogy manapság egy középkorú orvos is legfeljebb a Trónok harcát nézi.

IV.

Alig két és fél óra múlva a Balaton Zánka-Köveskál nevű állomásán szálltam ki, és máris rám zúdult a tűzözön, hiperaktív madarak csicseregtek a töltést szegélyező bozótban. Gyűlöltem a tavaszt. Ez a leggiccsesebb évszak, undorító burjánzás, zöld anarchia. Nem vezettem naplót, de nagyon felzaklató gondolataimat igyekeztem papírra vetni, és Ádám üzent chaten, hogy fél órát késik, addig „nyugodtan gyönyörködj a tájban”, leültem a váróteremben, kinyitottam a laptopomat és elkezdtem szidalmazni a tavaszt.

„Orrfacsaró a friss, tiszta levegő, hiányzik az őszi évszak pállott, nyirkos légköre. Csak egy agyalágyult francia plen air festőnek tetszhet ez a pávaszínű borzalom. De biztató és megnyugtató, hogy idővel a rengeteg zöldet megpörköli és kiégeti a nap. A legjobb érzés avaron taposni, harsogó, holt leveleken, zörgő temetőn, vagy megszedett, gyümölcstelen gyümölcsfák közt bolyongani és néha találni egy-egy hamvas, ottfelejtett birset, barackot. És csak úgy elnézni a füstoszlopokat, profán áldozati tüzeket, tudóré szívni a melankóliát. Hisz már ősz van, már történt egy s más az évben, éppen ideje, hogy elégezzük az emlékeinket az évszak krematóriumában, hogy áldozzunk, felejtünk. Hogy kiüljünk a romokra, a düledékekre. Mennyivel kellemesebb a rothadás, mint a nyíló virágok illata. Meg a must csípős illata, átváltozása – ez az igazi vallás, a többi istentelenség. Mennyivel jobb szüret után sétálni a szőlődombokon, s egy-egy aszúdott, megaszott júdásfürtöt találni, néha azt hallucinálni, hogy akasztottként lóg a szélben, míg nem a madarak ráfanyalodnak s felalják. A tavasz részegítő évszak, de csak az ősz részeg és kába, talán a legmagyarabb évszak az összes közül. És a gótikus, boltíves

pincék, ahogy több száz éves falaik között forr a mámor leve, a pókhálók törékeny halhatatlansága, a fájdalmas alkonyfények démonikus tánca a házfalakon. A tavasz erőtől duzzad, kíméletlen, agresszív, az ősz sokkal engedelmesebb, lemondóbb, úribb. Nem kér tőled semmit, de mindenét felkínálja, odaadja. A tavasz pornográfia, az ősz erotika. A tavasz egy csatába vonuló, diadaléhes hadsereg, ezért hangzik olyan természetesen a „tavaszi hadjárat” vagy a „tavaszi ébredés” hadművelet, ilyet sosem hallunk az őszi. Forradalma is csak „őszirózsás”, beteg, hervadt, halálraítélt. Az ősz egy visszavonuló, megfogyatkozott hadsereg, akár győztes, akár vesztes, zsákmányokat hoz, de útközben el is hullatja azokat, és már nem hajol le értük, minek is tenné, ami elhullt, az már a földé. És ősszel ébred fel bennünk a vágy, hogy az elhaló alkonyok után eredjünk, hogy elinduljunk valahová az elérhetetlen messziségbe, egy más világ ígéretének igéző hívogatása ez. És jól esik reménykedni, hogy valahol azokon a szürkületi dombokon túl, a rengeteg erdő, a telefontorony, a meteorológiai állomás mögött... nos, valahol ott, talán, egyszer, valamikor lesz, vagy vár valami. Eltűnődni, hogy hová tart az a sok repülő, s kik ülhetnek benne, csak nézegetni a kondenzcsíkok sorsvonalait, amint behálózák az égboltot... csak nézni, s eltűnődni a röghözkötöttség varázsán, megijedni és diópárlatot inni. És közben hitetlenkedve arra gondolni, hogy azokon a dombokon túl talán nem vár semmi és senki sem. Mert még az indulás előtt elfogynak a lehetőségek, kimerül az illúziótőke. És csak az újbor marad, Isten nélkül. Rezignált, és mégis nyugtalan évszak az ősz, ám a tavasz fasizmusa után mégis enyhet adó időszak. Nem a vérontás, hanem a forradások ideje. Szóval a tavasz egyetlen jó tulajdonsága, hogy egyre közelebb kerülünk az őszi haláltusához, és ezekhez az utánozhatatlanul őszi hangulatokhoz, ami ellen csak egyetlen gyógyszert ismerünk: a bódultságot. Igen, csak az eleven bor vonhat ki a rothadás mágijának bűvköréből. És borzalmas belegondolni, hogy egyre kevesebb őszi van kilátásunk. És egyre kevesebbszer ülhetünk ki borozni bárhová. A tél meg ki a fenét érdekel. Tele van kopár fákkal, és egyéb elviselhetetlen halálokkal.”

Lecsaptam a laptop fedelét, és kimentem az állomásépület elé. Éppen akkor tért be Ádám a Vértúti utcába.

„Kötelességemet mint magyar hazafi örömezt teljesítettem”

Nagysándor József (Várad, 1803. augusztus 19. – Arad, 1849. október 6.) honvéd vezérőrnagy a világosi fegyverletétel után, 1849. augusztus 23-án került osztrák fogságba, 25-én fogolyként Aradra vitték. Augusztus 26-án társaival együtt külön zárkába, az aradi várba került. Alig helyezkedtek el börtöncellájukban, elkezdődött a hadbíróági eljárás, amely hosszabb időt vet igénybe, de az eredménye előrelátható volt. Végül egy hónap elteltével döntöttek a magyar szabadságharc katonai vezetőinek sorsáról. Az alábbiakban szerkesztett részlet olvasható **dr. habil. Fleisz János** történész idén augusztusban megjelent monográfiájából.

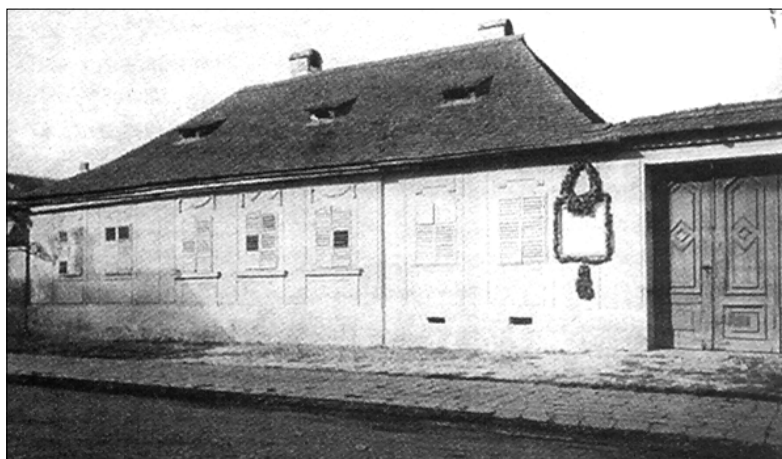
Az ítélet

Az összes vádlottat szeptember 26-án reggel kilenc órára idézték a haditörvényszék elé, ahol ismét felolvasták nekik vallomásaikat, s megkérdezték, megerősítik-e az elhangzottakat, és van-e még más előadnivalójuk. Hasonlóan a többiekhez Nagysándor, aki hetediknek került sorra, megerősítette a vallomását. Azok közé tartozott, akik heten úgy nyilatkoztak, hogy nincs semmi hozzátennivalójuk.

Utána felolvasták a többi csatolt iratot, majd a tárgyalásvezetői előterjesztést, a votum informativumot. Ezután a bíróság tagjai tanácskozássra vonultak vissza. Rendfokozat szerint jegyzőkönyvbe vették a javasolt ítéleteket, amelyek teljesen megegyeztek Karl Ernst törzshadbíró javaslatával. Egyhangúlag Aulich Lajos és Török Ignác alezredes, Láh-

ner György őrnagy, Poeltenberg Ernő, Nagysándor József, Dessewffy Arisztid kapitány, Knezić Károly, gróf Leiningen-Westerburg Károly és Damjanich János százados vádlottak felségsértés büntette miatt „az osztrák hadseregben viselt tiszti rangjuk, illetve nyugdíjuk elvesztése mellett, valamint Lázár Vilmos kötél általi halállal büntetendők minden ingó és ingatlan vagyonuk elvesztése mellett; Schweidel József vádlott őrnagyi rangjának és bárhol található minden ingó és ingatlan vagyonának elvesztése mellett golyó általi halállal büntetendő”; Gáspár Andrást tízévi várfogságra javasolták elítélni.

A haditörvényszék még aznap az ítéletet is meghozta egyhangúlag a már ismertetett vádak alapján. Az ítéletet aláíró Johann Moser ezredes, a hadbíróság elnöke és Karl Ernst törzshadbíró ugyancsak szeptember 26-án az

Nagysándor József
egykori szülőháza
Nagyvárad-
Olasziban

ítélet mellé kegyelmi felterjesztést írt Haynauhoz, amelyben négy elítéltet, Lázár Vilmost, Dessewffyt, Schweidelt és Poeltenberget ajánlották Haynau kegyelmébe. Nagysándor tehát nem volt közöttük, Lenkey János ügyét pedig elmezavara miatt függőben hagyták.

Csak hosszabb vita után dőlt el, hogy kinek van joga megerősíteni a felségárulás és esküszegés miatti halálos ítéletet. Az 1849. augusztus 27-i osztrák minisztertanács még úgy határozott, hogy Haynau a meghozott halálos ítéleteket megerősítésre terjessze fel a kormányhoz. Azonban I. Ferenc József császár augusztus 29-én már arra utasította Haynaut, hogy elegendő, ha a halálos ítéleteket azok végrehajtását követően, tudomásulvétel végett terjeszti csak fel. Az augusztus 31-i minisztertanácson ismét szóba kerül a kérdés, végül jegyzőkönyvbe csak a halálos ítéletek végrehajtásának a bejelentési kötelezettsége került.

Ernst 1849. szeptember 27-én Haynauhoz küldi az ítéleteket megerősítésre, és mellékeli a haditörvényszék kegyelmi előterjesztését is. Ezalatt a foglyok semmit sem tudtak a meghozott és felterjesztett ítéletről, sőt többen még mindig amnesztiában reménykedtek.

Az ítéleteket Haynau Komárom alatt kapja meg, ahol Klapkával egyezkedik a vár átadásáról, és egyelőre nem erősíti meg azokat. Az aradi foglyok reményei is Komárom átadásához és az uralkodó közeli, október 4-i névnapjához kötődtek, bízva az utolsó pillanatig az amnesztiában. Haynau végül az ácsi főhadiszálláson október 1-én hagyta jóvá az ítéleteket azzal a kitételrel, hogy azokat már huszonegy órával a kihirdetés után hajtsák végre. A komáromi vár kapitulációs pontjaiból az általános amnesztiára vonatkozó kitétel kimarad, így már csak az uralkodó kegyelmében bízhattak a foglyok.

Október 2-án Haynau felterjeszti Ferenc József császárnak tudomásulvétel végett az aradi haditörvényszék általa megerősített ítéleteit. A jelentéssel egy időben futár indult Aradra a megerősített ítéletekkel, valamint Haynau főhadsegédjének, Johann Susan vezérőrnagynak a levelével, amely intézkedik, hogy október 6-án – Latour halálának évfordulóján – „az ítéletek végrehajtására reggel idejekorán kerüljön sor, hogy az elítéltek egész nap közszemlére legyenek kitéve a vesztőhelyen elretentő példaul”.

Október 4-én az amnesztiába vetett remények is semmibe tűntek. Előbb a foglyok közt futótűzként terjedt el a hír, hogy megjöttek az ítéletek Aradra, majd este a porkoláb, fegyverek után kutatva a foglyok szobáiban, felszólította őket, készüljenek fel, mert másnap reggel 7 órakor a haditörvényszék elé kell menniük. Másnap, október 5-én reggel 7 órakor Ernst törzshadbíró kihirdette a felsorakozott tábornokoknak a halálos ítéletet. (Egyes források 8 órát említenek.) Ezután rögtön megbilincseltek őket, és visszavezették siralomházzá átalakított cellájukba, s ezután mindegyikre megerősített, öttagú őrség vigyázott. Ezzel elveszett minden remény, a tábornokokra már másnap a kivégzés szörnyű tortúrája várt.

Az egyedül életben hagyott, tízévi várfogságra ítélt Gáspár András még azt kérte, hogy az utolsó napot tölthesse halálra ítélt társaival, de kérését keményen elutasították.

Börtönélet

A fogságba esés és a kivégzés időpontja között eltelt közel másfél hónapot Nagysándor József is az aradi várbörtönben töltötte. Az ott megélt drámai időszakról kevés konkrét részlet ismerünk, mégis megpróbáljuk röviden ábrázolni.

1849. augusztus végén, mindössze egy hét alatt teljesen megtelt foglyokkal a Vaubrendszerben 1763 és 1783 között megépült aradi vár. A tábornokok nem a kazamatákba kerültek, hanem a vár közepén álló emeletes épületbe, amelyet akkor főórház-négyszögnek neveztek; vele szemben állt egy hozzá hasonló épület, amelyben a vár- és térparancsnokság volt, a kettő között pedig az impozáns vártemplom.

(folytatás a következő oldalon)

„Kötelességemet mint magyar hazafi...”

(folytatás az előző oldalról)

„A hadvezérek szobáinak vasrostélyos ablakai észak, dél s kelet felé nyíltak, csak az 50. számú szobába lakó Nagysándor József ablaka nyílt egy kopár kis kertre.” Minden tábornok két helyiséget foglalt el. Az egyik előszobának szolgált, ott állandóan két fegyveres katona őrködött. A másik a fogoly rendelkezésére állt. Hossza hat lépés, a falak fehérre meszelve, a padlót deszkaburkolat fedte. A berendezés egyforma volt: „egy tábori ágy, melyben csak szalmazsák volt, egy székhöz, egy fiókos étkezőasztal és egy kisebb asztal, melyen tükör, mosdótál és egy vizes kanca állott”. Ágynevelő nem kaptak a foglyok, látogatót pedig csak kivételesen fogadhattak. Nagyjából egyformán bántak mindegyikkkel, de például Kiss Ernő apró kedvezményeket kapott.

Minden öt fogoly rendelkezésére egy közlegényt rendeltek ki szolgálatra. Mindegyik tábornok egy ezüst forint napidíjat kapott, abból fedezték költségeiket, és ebből élelmezte őket a főporkoláb, Urticka Antal felesége. A foglyok az aradi vár könyvtárából könyveket kölcsönözhattak és olvashattak, leveleket írhattak, küldhettek és kaphattak. A levélírás engedélyhez volt kötve, és gondoskodni kellett valakiről, aki el tudja juttatni a címzetthez. A levelek megkapásával gyakran volt gond, mert a főporkolábot ritkán látták, és csak ő volt feljogosítva arra, hogy a leveleket a tábornokokhoz vigye.

Többen is naplót vezettek és feljegyzéseket készítettek az aradi fogságukról. Nagysándor, úgy tűnik, nem tartozott közéjük, viszont levelet többet is írt. Ezekből sokáig összesen négyet ismertünk. (A levelek eredeti forrásai: MNL OL R 392. Eredetijük német nyelvű. A Vinkler Brunóhoz írt levél a minorita szerzetes terjedelmes visszaemlékezései keretében jelent meg: *Szegedi Híradó*, 1867. 56–59. szám.)

Először 1849. szeptember 8-án húgának, Schmidt Jánosnéknak írt. Ebben Nagysándor kifejezte meggyőződését, hogy az éppen betegeskedő húga meg fog gyógyulni, viszont meglepően előre látja tragikus sorsát, amikor a következőket írja, lényegében már akkor végső búcsút véve: „Isten végtelenül jó – igazságos – és a sors, mely olyan súlyosan sújtotta szerencsétlen családunkat, egy harmadik – va-

lószerűleg utolsó áldozattal – végre ki lesz engesztelve. Isten veled, szeretett jó testvérem – légy boldog, legyenek mind boldogok – ezért imádkozik lelke mélyéből Testvéred Pepi.”

A következő két levelét szeptember 9-én írta. Az első hosszabb, sógorának, Schmidt Jánosnak szól. Azzal kezdte, hogy nagyon aggódik lánytestvére rossz egészségi állapota miatt, de reméli, hogy fel fog épülni, „mert téged nemcsak a legjobb férjnek, hanem körültekintő orvosnak is tartalak, és bizonyára mindent meg fogsz tenni, hogy segíts szegény szenvedőn”. Majd unokahúgára s egyben menyasszonyára, Schmidt Emmára tér fájlatva, hogy nem tudta jobban gondját viselni, mert a debreceni csatában pénze nagy részét elvesztette. Kéri őket, hogy adják át köszöntését nagybátyjának és feleségének Kalocsára és üdvözlését a többi rokonnak. Az utóiratban pontosítja, hogy azért volt kénytelen németül írni, mert a hivatalos rendelkezések ezt írták elő.

Aznap írt még menyasszonyának, Schmidt Emmának is egy megható levelet. Ebben először megköszönte a vigasztaló sorokat, amelyeket előzőleg Emmától kapott. A levélből ismét kiderül, hogy Nagysándor tisztában volt jövő sorsával: „...mindent elvesztettem, csak irántad való végtelen, határtalan szeretetemet nem – ez a legmélyebb, legszentebb érzés, amit valaha éreztem, és ez fog kísérni a sírba...” Egyben felszólította: „Ápold és vigasztald kedves jó anyádat,” illetve hogy gondoljon rá szeretettel. Végül boldogságot kívánva, az utóiratban megjegyzi: „Emlékeim küldök egy hajfűrtöt. Isten veled, Emmám!”

A levelek szövegéből is úgy tűnt, hogy többet már nem írt családjának, rokonainak, válasszleveleket sem találtunk. Sokáig úgy tudtuk, hogy utolsó levelét Nagysándor 1849. október 6-án éjszaka írta és adta át Vinkler Brunó minorita szerzetesnek. Ebben megkérte, hogy rokonainak írjon vigasztaló sorokat, és juttassa el az általa küldött tárgyakat is. Ez már egyfajta végrendeletnek volt tekinthető.

Aztán a levelek terén váratlanul ritka esemény történt. Az elmúlt évtized egyik legjelentősebb dokumentumlevele Nagysándor József búcsúlevele volt, amelyet nagybátyjához, Nagysándor Imréhez, a kalocsai érsekség orvosához és családjához intézett, és 2014-ben egy családi hagyatékából került elő. A levelet

a budapesti Központi Antikvárium 2014. december 5-i árverésén a magyar állam vásárolta meg 14 millió forintért. A dokumentumot a magyar állam védetté nyilvánította, így már nem lehet kivinni az országból. 2014 decemberétől néhány hónapig a Magyar Nemzeti Múzeum Kupolatermében volt kiállítva, ahol sokan megtekinthették. Az akkori tervek szerint a levél az állandó kiállítás 1848-as termében kapott volna helyet, de 2018 decemberében már nem találtuk ott, kiderült, hogy jelenleg a Történeti Tár Újkori Dokumentum Gyűjteményében raktározzák.

A levél külön érdekessége, hogy a vértanúk többsége már október 5-én megírta a búcsúlevelét, ez viszont október 6-án, a hajnali órákban kelt. Írója elbúcsúzik benne nagybátyjától és a rokonságtól, megállapítva: „Mit a sors reám mért – néhány óra múlva tűrni fogom – de nyugott lelkiösmérettel s tiszta öntudattal...”

A váratlanul előkerült levél azonban kérdéseket is felvet, hiszen a csak egy 1867-es sajtóközleményből ismert, Vinkler Brunó minorita szerzetesnek átadott levelében Nagysándor éppen azt kérte, hogy a szerzetes írjon a rokonainak vigasztaló sorokat. Ennek a levélnek a jelenlegi sorsáról nincs tudomásunk. A nemrég előkerült levélben viszont ő maga búcsúzik el, ha röviden és együttesen is, a rokonságtól. Nincs kizárva, hogy Nagysándor utolsó óráiban meggondolta magát, és cellájában várakozva, gyorsan papírra vetve néhány sort, mégis megnyugtatta lelkiismeretét. Nagysán-

dorról egyébként is általában feljegyezték, hogy ítéletét egykedvűen vette, és nem igyekezett igazán menteni magát.

A mártírhálál

Az aradi vértanúk kivégzése a magyar történelem egyik legnagyobb megdöbbenést és gyászt kiváltó eseménye, s kultusz- és identitásképző jellege is van. 1849. október 5-én a halálos ítélet kihirdetésével egyszerre minden megváltozott. A foglyok szigorú őrizetet kaptak, az aradi minorita kolostort pedig egy hadbíró, Howiger tábornok kereste fel azzal a céllal, hogy a kivégzendők mellé adjanak lelkiatyákat, kik felkészítsék őket az Istenhez való megtérésre, mivel a várban csak Marchot Eduárd aradvári káplán és áldozár volt. A kijelölt négy pap Bardócz Sándor, Kléva Balázs, Sujánszky Euszták és Vinkler Brunó volt. Hasonlóképpen megkeresték Baló Béni aradi református lelkészt és Szombati Balázs (Vasile Sombati) ortodox (görögkeleti) lelkészt is.

Az első látogatók délelőtt tíz óra körül a kijelölt papok voltak, de aznap mások is engedélyt kaptak a halálraítéltek meglátogatására. Nagysándort a visszaemlékezések szerint csak a mellé kirendelt Vinkler Brunó minorita szerzetes kereste fel, ennek ellentmond azonban Antos János alezredes egy 1898-ban Abonyban írt bizonyítványában, amelyben beszámol

Thorma János festménye

(folytatás a következő oldalon)

„Kötelességemet mint magyar hazafi...”

(folytatás az előző oldalról)

arról, hogy a kivégzés előtti napon Aradon a siralomházban ő meglátogatta Nagysándort, aki őt a következő szavakkal fogadta: „No, látod, beteljesedett, mit mondtam, hogy ki fognak végezni. Nyugodtan halok meg, mert kötelességemet mint magyar hazafi örömet teljesítettem. Csak az bánt, hogy mint katonát nem golyó által, hanem mint gonosztevőt láncra vertek s bitófán végeznek ki.”

Időközben megérkezett Aradra Haynau hóhérja is Franz Bott, a morvaországi Brno város hóhérja személyében. Neki volt a feladata a kilenc akasztásra ítélt kivégzése.

A tábornokok utolsó óráiról számos meghatározó visszaemlékezés és írás számol be, így elég hűen rekonstruálhatjuk a történeteket; ezek drámaisága 173 év után is megragadható. A papokat az elítéltek bizalommal és rokonszenvvel fogadták, és szívélyes hangon üdvözlötték őket. Általában mindegyikük írással foglalatzkodott. A papok igyekeztek vigasztalni, bátorítani és azzal biztatni őket, hogy a megkegyelmezés az utolsó pillanatban mégis meg fog érkezni. Ez egyeseket kicsit felvillanyozott, kivéve gróf Leiningent, Láhnert és Nagysándort, náluk inkább csalódás és reménytelenség volt tapasztalható. A foglyok főleg Kossuth és Görgei felől érdeklődtek, és kevésbé voltak tájékozottak a külvilágban történekről. Állítólag Nagysándor gyűlölettel nyilatkozott az osztrákok és Görgei eljárásáról, amikor pedig utóbbiról beszélt, a harag volt leolvasható arcáról, s szemei a bosszú fényétől villogtak: „Eleget figyelmeztettem Kossuthot – mondta –, fájdalom, ő nem hitt nekem, míg ideje volt...” A papok délután öt óráig tartózkodtak a halálraítélteknél, akkor azzal az ígérettel távoztak, hogy rövidesen, még az éj folyamán visszatérnek.

Alois Howiger vezérőrnagy október 5-i parancsában intézkedett a másnap végrehajtandó kivégzések részletes előkészítéséről. A Wocher-zászlóaljzat rendelte ki Josef Tichy őrnagy vezetésével a halálos ítéletek foganatosításához, ugyanakkor számos óvintézkedést és legmagasabb készütséget rendelt el. A takerodót este fél 7-re hozták előre, és a napiparancs szerint: „Holnap reggel 1/4 6-órakor a vár összes őrsége fegyverbe lép s mindaddig felállítva marad, míg további parancs érkezik”,

előre jelezve a másnapi történések kezdetét. A szigorú rendszabályokat az a kósza hír is indokolta, mely szerint a várban lévő magyar foglyok s a katonaság egy része a tábornokokat ki akarja szabadítani.

A börtönszobáknak kísérteties siralomház képet kölcsönzött az, hogy a négyszögű asztalokra két égő gyertyát és közéjük egy feszületet helyeztek el. A lelkészek október 6-án, szombaton éjjel két óra körül elindultak a vár felé. A beszámolók szerint hűvös, ködös éjszaka volt, a hold ragyogott a csaknem felhőtlen égen. A foglyok azon az éjen nem feküdtek le, mindegyik virrasztott, és írással, illetve a felkészüléssel foglalták le magukat.

Nagysándor Józsefet az asztalnál ülve írva találta Vinkler Brunó minorita szerzetes, mikor belépett a börtönszobába. A tábornok ismét szívesen fogadta a lelkiatyát, s a pap, akárcsak az előző napon, ismét biztatta, hogy a kegyelem okvetlenül meg fog érkezni. A már rég reményét vesztett fogoly tábornok fájdalommal állítólag a következőket mondta: „Főtisztelendő úr, minek ámitsuk magunkat? Nem ismerik azok a kegyelmet, csak a bosszút és kegyetlenséget. Én részemről onnan semmit sem remélek. E percben már nincs mit a földön remélni. Imádkozzunk Istenhez!” (Érdekes módon Vinkler Brunó visszaemlékezéseiben e szavakat nem említi, de másutt találkozhatunk velük.)

A keresztényi kötelesség teljesítése által Nagysándor példás buzgósággal készült fel az örökkévalóságra. Ezután egy kis levelet vett ki a zsebéből, és átadta a címzett Vinklernek, arra az esetre készítve, ha már nem lesz lehetősége szóban vele közölni, majd „hosszú barna hajából egy csomót ollóval levágott, s azt koszorúalakba összeállítva” kérte a lelkészt, hogy a tincset az írandó levelekkel küldje el. Ugyancsak Vinklert kérte meg fésűje, inggombja, ezüst órája, iratai, köztük az esketési engedély, illetve gyűrűje elküldésére. Később a többi lelkész is meglátogatta börtönszobájában Nagysándort, s ő főleg Sujánszky Eusztákkal beszélgetett a bécsi kamarilláról, Franciaország és Anglia színtelen közönyéről, az oroszok emberségesebb voltáról az osztrákokhoz képest. (Sujánszky visszaemlékezéseiben erről nem tesz említést, csak Damjanich meglátogatásáról számol be.) A tábornok Sujánszkynek saját szivartokját, Vinklernek

A vértanú
születésének
bicentenáriumnál
megkoszorúzott
1873-as nagyvárad
emléktábla

pedig egy harcok alatt használt térképet ajándékozott. Ezután Nagysándor fölkérte Vinkler Brunót, hogy a szomszéd cellában lévő Gáspár András tábornokot látogassa meg, és nevében tőle végső búcsút vegyen. Ez meg is történt.

Más források szerint előzőleg Nagysándor személyesen is találkozott Gáspárral, és kivégeztetése előestjén azzal vigasztalta: „Sohse búsulj, pajtás! Én csak valamivel előbb jelenek meg a nagy rapporton. Ennyi az egész. S ha valaha kiszabadulsz, elmondhatod, hogy valamennyien utolsó emberig, pillanatig becsületesen helyt álltunk!”

1849. október 6-án az aradi várban már hajnali 3 órakor élénk forgalom volt. Az egész helyőrséget mozgósították, és a várban volt a városból behívott három gyalogsági zászlóalj is. Mire a tábornokok bevégezték teendőiket, fél 5 lett. Megbékélve sorsukkal elfogyasztották utolsó reggelijüket, egy pohár kávé. A kivégzéseknek és a várbeli nagyobb mozgásnak a híre bizonyára eljutott Arad és Újarad lakóihoz is, s aggodalommal és elkeseredettséggel várták a fejleményeket.

Negyed 6-kor már dobpergés hallatszott, s néhány perc múlva a Woher-ezred zászlóal-

ja felsorakozott a főőrház északi oldala előtt. A várban lévő mintegy 600 foglyot szigorúan bezárták, a bástyákon ágyúkat helyeztek el. Elérkezett a válságos pillanat is. Fél hatkor Urticka főporkoláb két foglár segítségével kivette szobájukból az udvarra előbb a négy, golyó általi halálra ítéltet: Schweidel Józsefet, Kiss Ernőt, Dessewffy Arisztidet és Lázár Vilmost. A lelkészek egy-egy elítélt mellett haladva indultak el a vár északkeleti, 6-os számú, ún. mikelakai kapuja felé. A kaputól jobbra eső első sáncárok felé fordultak, ott megálltak. Rögtön előlépett tizenkét gyalogos katonával, s célzó állásba helyezték magukat. Josef Tichy parancsnok kardjával jelt adott, és a fegyverek eldőrentek. Hármán élettelenül estek össze. Kiss Ernőnek csak vállait, mellét és altestét érték a golyók, emiatt fél térdre bukott. Ekkor Tichy intésére közelről főbe lőtték. „A negyedik áldozat is elesett, a XIX. század legnagyobb gonosztettének egy része befejeztetett” – írja Baló Béni református lelkész visszaemlékezéseiben.

A többi kilenc halálra ítélt tábornok ekkor cellájában feszülten várakozott. Amint a zászlóalj a sáncároktól visszatért, Tichy parancsára azonnal elővezették a katonához méltatlanul, akasztófára ítélt tábornokokat. A tábornokok készen álltak, most már végképp lemondtak a megkegyelmezés reményéről, hiszen mindannyian hallották a fegyverdörrenéseket, amelyek négy társuk életét már kioltották. A kivégzésekről több írás is beszámol, idézve a tábornokok utolsó szavaiból. Nem tudni biztosan, hogy ezek valóban elhangzottak-e, de megállapítható, hogy általában jól jellemzik a kivégzettek egyéniségét, pillanatnyi lelkiállapotát.

Nagysándor szobájába lépve Vinkler tapasztalhatta, hogy a tábornok kezére és lábára vasláncot tettek, de így is udvariasan elébe lépett, és a kézszerítés után rögtön mondta: „Nemde mondtam tisztelendő úrnak, hogy nincs remény? – majd így folytatta: – Igen, még akkor a remény táplálhatott volna, ha bennünket, akasztófára ítélteteket vittek volna előre, de miután azokra, kik lánc nélkül valának, dördültek a fegyverek, amint eddig nem volt, úgy többé reményem éppen nincs.”

Ekkor jött a parancs, hogy gyülekezzenek a várudvaron, ahol az elítéltek barátságosan üdvözölték egymást. Az elítélteket 1849. október 6-án reggel hat órakor indították el a lelkészek

(folytatás a következő oldalon)

„Kötelességemet mint magyar hazafi...”

(folytatás az előző oldalról)

kíséretében a vesztőhelyre. A tábornokokon meglátszott a hatheti fogság: szemük mélyen beesett, arcszínük halvány, hajuk szürkébb volt. Lábukon és egyik kezükön most is lánc volt, a láncon pedig súlyos lakat. Elöl Nagysándor ment, ő az utána érkezettekkel kezét fogott, és fájdalmas iróniával „jó reggelt” kívánt nekik. Az utolsóként érkező Damjanichhoz így szólt: „Nemde megmondtam, hogy akasztófára vezet bennünket Görgey?” Damjanich állítólag erre az válaszolta: „Nem akartam hinni, de most látom, hogy igazad van, barátom”.

A két részre oszlott zászlóalj közepén haladtak hat sorban, egymás mögött, lassú lépésekkel, oldalukon 20-20 közlegény. A második gyászmenet most az ellenkező irányba, a vár fő, azaz Arad városa felé néző kapuja felé haladt, majd ezen kiérve átkeltek a kapu előtti hídon, s a Zsigmondházára és Újaradra vezető útra tértek. A tábornokok kiérve a kapun a néhány perces szabadság keserű örömeit érezve néztek szét minden irányba. Mind civilben voltak, fekete atillát viseltek, csak Leiningenen volt honvéd tábornoki atilla. Nyolcan gyalog haladtak, Damjanichot, aki a komáromi csata után lábtörése miatt nyomorék lett, egy közönséges kocsin hozták. Mintegy negyedórai út után balra kanyarodtak, s rögtön mind észrevették a vár déli oldalán lévő térségen sorban felállított kilenc, egyágú, kb. nyolclábnyi magasnak becsült tölgyfa cölöpöt, melynek mindegyike egy-egy vaskampóval volt ellátva. Vécsey, aki eddig csak két függőleges oszlopból álló és keresztfával ellátott akasztófákat láthatott, megjegyezte: „Hát ilyen akasztófákat készítettek számunkra?” Erre Nagysándor keserű gúnnal felelt: „Hadd el, barátom, ez a legjobb és legcélszerűbb.”

Mivel a talaj a Maros folyó közelsége miatt nagyon vizenyős volt, az oszlopszerű bitófákat mélyre kellett ásni és gondosan ki kellett ékelni. Amikor a kilenc bitófát meglátta, Vinkler tisztelendő is annyira elérékenyült, hogy könnyezni kezdett. Nagysándor ezt észrevette, és így szólt hozzá: „Kedves tisztelendő úr, tegnap ön vigasztalt engem, és most sír.” Majd imádkozni kezdtek egy szívvel-lélekkel. Ez már az oszlopok előtt állva történt, a katonaság sorfala közepén. Maga a kivégzés hely-

színe a vár területén kívül, a vár és Újarad közt terült el, a zsigmondházi részen.

Az ítéletek felolvasása után a foglár katonai szokás szerint fennhangon – német nyelven – háromszor egymás után kegyelmet kért a kilenc elítéltnél. A válasz németül mind a háromszor: „Istennél a kegyelem!” volt. Ezután következett a végig hőiesen viselkedő tábornokok rémdrámába beillő, borzalmas kivégzése. Urticka porkoláb cédulára felírt sorrendben, az osztrák hadseregben viselt rangjuk szerint szólította a halálra ítélteteket. Majd eloldotta a lakatot, mely által láncaik lehullottak. Lehetőség szerint mindegyikőjük elköszönt bajtársaitól, majd önként a bitófa alá lépett, és fellépett az akasztófa alatt lévő zsámolyra. Ekkor kezdődött a hóhér dolga: a kötelelet a foglyok nyakára tette s a vasszögbe hurkolta. Az egyik pribék kilökte a zsámolyt, a másik kettő pedig teljes erővel húzta lefelé a halálraítélt karjait, hogy kinyújtsák a felakasztott testet. A barbár eljárás nem mindig járt sikerrel, és néhány vértanú haláltusája hosszú, fájdalmas volt. Elsőnek Poeltenberget végezték ki, akit legkevésbé találtak vétkesnek, majd Török és Láhner következett, akik lényegében inkább szakemberként tevékenykedtek, utána jöttek a hadtestparancsnokok, közülük elsőnek Knezić.

„Kérem, kapitány úr!” – szólt Urticka porkoláb ötödikként Nagysándor Józsefre, aki erre eldobta szivarját. Ezután a foglár eloldotta bilincseiből, ő előzőleg körülnézett a kivégzési négyyszögben, s valakit keresett a felállított katonák sorai közt. „Egy tisztet keresett szemeivel, aki fogsága alatt vele jól bánt. A tiszt észrevette ezt, s nehogy fellebbvalói haragját vonja magára, lehajolt a katonák háta mögött, hogy Nagysándor ne lássa őt. Nagysándor azonban így is észrevette, s barátságosan csengő férfias hangon odakiáltott neki: »Szervusz, herr kamerád« (bajtárs úr). Észrevette, hogy papja, Vinkler könnyezik, hozzá fordulva ezt mondta: »A könny itt már hasztalan, tisztelendő úr, inkább imádkozzunk!«”

Elbúcsúzott ő is társaitól és a lelkészekről, és emelt fővel, büszkén fellépett az akasztófa alatti zsámolyra a „Hodie mihi, cras tibi!” (Ma nekem, holnap neked!) szavakkal. Amikor a bakó már-már nyakára szorította a kötelelet, hangosan kiáltotta: „Éljen a haza!”, s rövid szenvedés után meghalt. A különböző forrá-

sok kiemelik, hogy belenyugvással halt meg, és abból kiindulva, hogy nem írnak szenvedéseiről, azt a következtetést vonhatjuk le: halála viszonylag könnyebben állt be, és nem túl sokat szenvedett.

A beszámolókból más szavakat, mondatokat is adnak Nagysándor szájába, melyeket akár mondhatott volna a szörnyű tortúra hosszú ideje alatt társainak vagy a kirendelt lelkeseknek, ezt már utólag nem lehet rekonstruálni. Nagysándornak tulajdonítják például a bitófa alatt elmondott utolsó mondatokként a következőket: „De rettenetes volna most az elmúlásra gondolni, ha semmit sem tettem volna az életemben! Alázatosan borulok Istenem elé, hogy hőssé, igaz emberré, jó katonává tett.” (Ezt gyakran idézik a tizenhármak feltételezett utolsó mondatai között, minden hivatkozás nélkül.)

Utána Leiningen következett, majd Aulich, akinek hadügyminiszteri tevékenységét súlyosbító körülménynek tekintették, majd Damjanich, végül utolsónak Vécsey. A papok eltarták a szemüket a szörnyű látvány elől, de még a katonaság soraiból is állítólag hangos zokogás hallatszott. A kilenc bitóról lógó kilenc hullá vérfagyasztó látvány volt, a kirendelt tisztek és katonák közül is többet betegé tett.

A hóhér még a végrehajtó Tichy őrnagy elé járult megkérdezve: „Nemde jól teljesítettem kötelességemet?” Az őrnagy válasza pedig ez volt: „Emberileg.” Egyes beszámolók szerint a hóhér nehéz feladatát valóban viszonylag jól látta el, s a kivégzettek többsége mintha aludna, úgy nézett ki. A lelkesek letévedve a bitófák alatt a kivégzettek lelki üdvösségéért imádkoztak, ezalatt a katonaság visszavonult a várba, néhány órát hagyva hátra.

A kivégzéseket a Maros túlsó partján álló épületek tetejéről igyekeztek követni az Aradról kijött kíváncsiak, néhány embernek sikerült csónakon is a színhely közelébe jutni. Nyolc órakor a közlekedés helyreállt, és odaengedték az érdeklődőket a vesztőhely közelébe, elrettentő példát akarva mutatni. Az odaérkezettek elképesztő látványt fogadta, bár akkor még a kivégzettek arca nem volt elváltozva. „Lábuk alig 25 cm-re volt a földtől. A kötél nem volt a nyakukra hurkolva, hanem csak át volt azzal fogva, és a kötél két vége volt az oszlop tetején kiálló kampóba beakasztva.”

Tichy még egy kis népnevelésre is fel akarta használni az alkalmat, azonban ez balul ütött ki, mert felszólította a papok egyik

képviselőjét, hogy beszéljen az eseményekről a néphez, az pedig magyar beszédében a katonaságot gyalázta, és a kivégzettek tetteit magasztalta. Ekkor már többen zárakoltak a kivégzések helyszínére. Mindenki sírt és imádkozott. Egész Aradon gyász és a rémület honolt. Időközben az oszlopok alatt két-két újaradi paraszt gödröt ástott. Fél négykor a vértanúk arccal a vár felé függő hulláit levették a bitóról (forrás: Tiszi Lajos: *A tizenhármak kivégzése*. Arad. 1874; mások alkonyatra vagy kora estére teszik a bitóról való levételt), s elhantolták őket a saját oszlopuk alján ástott gödörbe, mivel a nyolc nappal később balesetben meghalt Howiger szerint „a katonának ott kell maradni, ahol elesett”. Régi szokás szerint a kivégzettek ruhái a hóhért illették, emiatt a felakasztottakat levetkőztetve tették a gödörbe.

A családtagok, rokonok, barátok megpróbálták megszerezni a drága halottakat. A várparancsnokság hivatalosan elutasította a kérényezőket, de értésükre adta, hogy szemet hunynak, ha titokban elviszik a holttesteket. Így az örök és a hóhér megvesztegetésével szerezte meg a golyó által kivégzettek közül Kiss Ernő holttestét családja s menekítette az aradi temetőbe, majd onnan Katalinfalvára és végül Elemérre, a családi sírboltba, ahol ma is nyugszik. Dessewffy földi maradványait 1850-ben rokonai szállították el titokban Margonyára, azóta is ott nyugszik. A kötél által kivégzettek közül Csernovits Péter Damjanich és Láhner holttestét szerezte meg, és Mácsán, kastélya parkjában temette el, ahol 1974-ig voltak. Leiningen tetemét Urbán Gyula szállította el monyorói birtokára, onnan később a borosjenői katolikus templom kriptájába került, s ott volt 1876 és 1974 között. Vécseyt feleségének egyik barátnője szállította el, s előbb az aradi köztemetőben, majd 1916-ban az aradi kultúrpalota kriptájában temették el. A többi öt felakasztott tábornok, így Nagysándor József is, hosszú évtizedeken át jellelen sírjában pihent a vesztőhelyen. (Végül sok hányódás után kerültek 1974-ben közös sírba az 1884-ben állított aradi obeliszk alatti kriptában.)

Ernst törzshadbíró a kivégzések helyszínén Schückl százados helyettesítette, ő állította ki Franz Bott hóhérnak az akasztásokról szóló bizonyítványt, melyben igazolja, hogy „e foglalatosságnál a kellő ügyességet és jártasságot

(folytatás a következő oldalon)

„Kötelességemet mint magyar hazafi...”

(folytatás az előző oldalról)

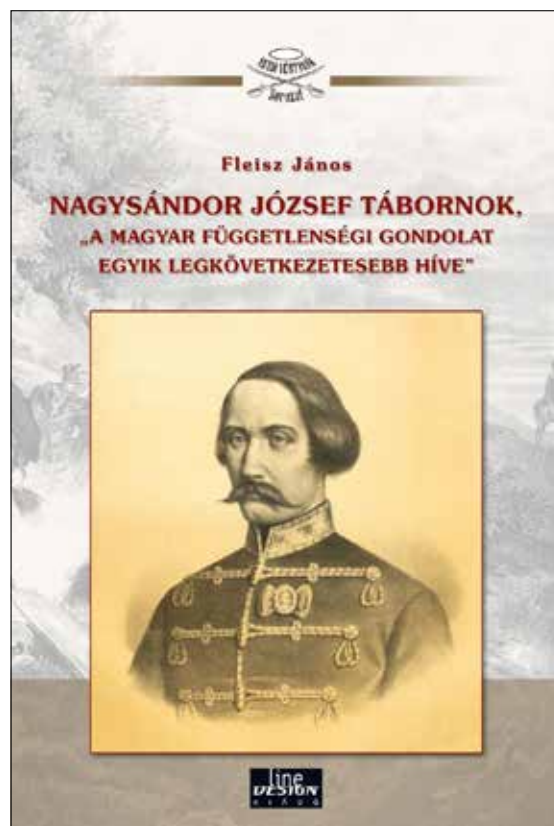
➤ tanúsította”. Összesen öt bizonyítvány ismeretes, a többi négy – így a Nagysándor József kivégzéséről szóló – máig sem került elő. Ugyancsak Schückl vezette rá mint szemtanú a haditörvényszéki ítéletekre a végrehajtási záradékot: „Végrehajtva 1849. október 6-án, reggel hat órakor”.

Ernst még aznap megírta jelentését Haynau-nak, amelyben felterjeszti a végrehajtási záradékkal ellátott haditörvényszéki ítéleteket azzal a megjegyzéssel, hogy a tizenhárom vádlotton a halálbüntetést aznap „hajnalban végrehajtották, és az elítéltek közszemlére való kitétele a törvény előírása szerint a mai nap megtörténik”.

Haynau két nappal később uralkodójának röviden összegzi a helyzetet: „Az ország legyűrve és meghódítva.” A bosszúhadjárat 1850-ig rendületlenül folytatódott, eredményként több mint 150 embert végeztek ki, és mintegy 1200 hazafit ítélték várfogságra.

A Nagysándorról kiállított halotti anyakönyvi bejegyzés, hasonlóan a többi vértanúéhoz, számos hibát és pontatlan adatot tartalmaz. Így 44 évesnek és reformátusnak tüntetik fel, de a temetését végző pap sem egyedül Eduard Markhot helyőrségi lelkész volt.

Amikor a kegyetlen – az osztrák hadsereg történetében is példa nélkül álló – ítéletek és kivégzések híre elterjedt, általánossá vált a kormányok rosszallása és a közvélemény felháborodása, a bécsi udvar pedig meneszti Haynaut, mintha az ő túlkapása lett volna a bosszú, ez azonban már nem sokat változ-

tatott a magyarság mély gyászán és elkeseredettségén. Nagysándor József hősieles áldozatvállalása hazája szabadságáért örök példakép az utókor előtt.

Forrás: Fleisz János: *Nagysándor József tábornok, „a magyar függetlenségi gondolat egyik legkövetkezetesebb híve”*.

Aradi Vértanúk Sorozat, Line Design Kiadó, Budapest, 2022, 144–154. o.

A „palotás város” új palotája

Klobusiczky-palota¹, 1926

Az impériumváltást követő évtizedekben a nagyváradi helyi tanács ülésein visszatérő téma a fokozódó lakáskrizis. A helyzet megoldása a városi főmérnök, Kőszeghy József (1902–1930 között) és a városi tanács hatáskörébe tartozott, minden bizonnyal a gazdasági érdekek kereszttüzében. Telkeket parcelláztak, új utcákat nyitottak, bontottak, bérházakat építettek. Ezen házak egyike volt a mára szépen felújított Fő utcai ingatlan.

Nagyvárad városi tanácsa 1925 tavaszán 600 lakást nyilvánított lakhatatlanná. Ezek nagyjából a külváros dűledező építményei voltak, de több régi, patinás belvárosi ingatlant is lebontottak, helyükre soklakásos emeletes házakat terveztek. A városhatáron belüli telkeket felparcellázták. Új utcákat nyitottak a beltelkeken, és új házsorokat terveztek, Huzella Ödön korabeli újságíró megfogalma-

Egy szemet
gyönyörködtető
neobarokk palota

zása szerint „a palotás város palotáit” építették fel lakásrészevényekből.

Az 1925-ös városrendezési határozat a Fő utca évszázados arculatát is megbontotta. A Barátok temploma és a honvédlaktanya irányából a Sal Ferenc (ma Dunărea) utca folytatásaként két mellékutcát nyitottak. Az egyik az irgalmas rend kórházépülete mellett a báró Luzsénszky (ma Snagovului) utcára vezetett, a másik új utca a Luzsénszky-háztól és Steiner Viktor pékmester házáig indult, és a bábaképzőhöz vezetett, ez a mai Gh. Dima utca, s ezeket kötötte össze a törvényszék és bábaképző között kialakított Schubert utca, kijárat a Sztaroveszky (ma Magheru) útra. Az átalakítás a városi forgalom felélénkülését hivatott segíteni.

Az urbanisztikai terv egyik pontja nem valósult meg: az irgalmas rend kórházépületét kívánták megtoldani még egy emelettel, és hasonló módon kívánták átalakítani a mizeriek telkével szomszédos, büszke Luzsénszky-kúriát is, a manzárdtetős késő barokk épületet, a város XVIII. századi világi építészetének egyik emléket, melyet tulajdonosai tettek nevezetessé. Végül a rezidenciát lebontották, helyére emeletes bérpalotát építettek. A ki-parcellázás után a két újonnan nyitott utca közrefogta a rezidencia helyén 1926-ban felépített, Klobusiczky-palota néven ismertté vált emeletes bérházat.

Az eredeti kúriát a városi legendák báró jobaházi Dőry József, Bihar megye és Nagyvárad főispánja (1871–1893 között) házáként említik, ahol a város csinosodására születtek az első tervek az itt székelő Nagyvárad Szépművészeti Egyesületben (1883–1908), de a váradi elit is itt tartotta az első nagyváradi zeneestélyeket, felolvasóesteket és házi bálakat. Az udvarház jellegű épület és a hozzá tartozó telkek Huzella Ödön (1891–1961) hírlapíró tudó-

(folytatás a következő oldalon)

A „palotás város” új palotája

(folytatás az előző oldalról)

➤ sításaiban a '20-as években Luzsénszky-telek és -ház néven szerepelt. A Luzsénszky család férfiágon kihalt, a házat két, Krúdy regényei-be illő, pártában maradt, művelt Luzsénszky baroness lakta, Etelka és Lenke. A család utolsó nőtagját 1924² őszén temették. A rezidencia az oldalági örökösekre szállt, azok eladták, és a ma is álló bérház épült fel a hatalmas telken, így fedte el „a regényes múlt” emlékét „a lármás feltörekvő jelen”.

A Dőry, Luzsénszky és Klobusiczky bárók

A reprezentatív helyi monográfiákban Dőry-ház néven ismertetett rezidencia története három, Bihar megyében a XVIII. századtól jelentős társadalmi szerepet betöltő arisztokrata vagy új arisztokrata családhoz kapcsolható, nevezetesen: a bihari Dőry, Luzsénszky és Klobusiczky családokhoz, melyek tagjai között találunk császári és királyi kamarást, főrangú katonatiszteket, római katolikus főpapot, nagybirtokost, főispánt és politikust. Mindhárom család a Tiszántúl felső arisztokráciájához tartozott.

A Steiner-féle pékségre néző sarok

Az irgalmas rend kórháza mellett vágott utcára néző homlokzat

A bárói rangú három család bihari ágainak társadalmi és gazdasági előmenetele tükrözi a magyarországi arisztokrácia szerkezeti átalakulását a XVIII. és XIX. század folyamán. A magyarországi arisztokrácia soraiba alapvetően háromféle úton lehetett bekerülni: örökléssel, közvetlenül az uralkodótól nyert bárói, grófi vagy hercegi ranggal – a rangemelés útját a dinasztia szolgálata jelentette, ez a gyakorlatban állami-hivatali életpálya – és katonai karrier útján. A katonák számára a rangszerzést megkönnyítette, hogy a Mária Terézia Rend lovagkeresztjének birtokosaiként, ha kérvényezték, automatikusan megkapták a báróságot. A rangszerzés módozatainak megemlézése fontos adalék mindhárom család esetében.

Amint azt előnevük is jelzi, a három család felmenői közül valaki vagy valakik köznemesi rangot szerzett/szereztek, Magyarország különböző vidékeiről kerültek Biharba: a jobaházi Dőryek Győr, Moson, Sopron vármegyéből, a zétényi, rudnai és rigliczei Luzsénszkyak Zemplénből, a klobusiczi Bogháty-Klobusiczkyak Trencsén vármegyéből származtak, felmenőik már a XIV–XV. századtól nemesi előnevet viseltek.

A Dőry család esetében a katonai karrier útján szerzett bárói rang („katonabárók”) többször előfordul. Példa erre Dőry Lajos és Dőry Ignác József huszár századosok Nagyváradon: ők a Mária Terézia Rend lovagkeresztjének birtokosai voltak, utóbbi fia, Dőry József bihari és nagyváradai főispán lett. A családok férfi tagjai az 1848–1849-es szabadságharc

Bárá jobaházi Döry József (1836-1897)
Bihar megyei és
nagyváradi főispán

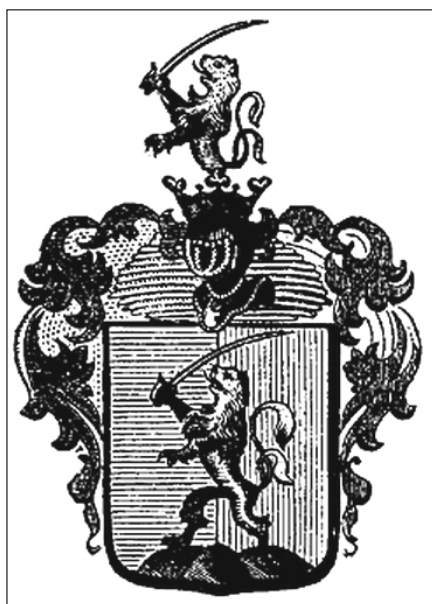
katonái, a kiegyezés után állami hivatalt töltenek be. A nagyváradi legendáriumban Döry József rokona, báró Döry Gábor buzgó császári és királyi kamarás, egy ideig nagyváradi kerületi főispán, később Székesfehérvár főispánja, 1851-ben az ausztriai házat becsmerlő röpiratok terjesztése miatt Petőfi Sándort köröztette; a Bölönyi Menyhért bihari polgármesternek címzett leirata fennmaradt a városi levéltár okmányai között.

A Luzsénszky család egyik felmenője Luzsénszky István László kanonok, Sze-

pes vármegyéből érkezett Nagyváradra 1721-ben, ő és fivérei 1727-től viselték az uralkodó III. Károly adományaként a bárói rangot. A Luzsénszky család szatmári ágából származó báró Luzsénszky Lajos apja császári és királyi kapitányi cím birtokosa volt, érendrédi házukban az 1848-49-es forradalom és szabadságharc kitörése előtt többször vendégül látta Petőfi Sándort.

A Klobusiczky család felmenői többnyire meritokraták: római katolikus főpapok és állami hivatalnokok, így jutnak előre a társadalmi ranglétrán. A család rangos képviselője Klobusiczky Péter, a Jézus Társasága tagja; a Jezsuita névtár szerint 1775. szept. 25-én, a Magyar életrajzi lexikon szerint 1774-ben Nagyváradon szentelték pappá, majd váradolaszi plébános lett. Kollonich László püspök, majd kalocsai érsek titkáraként 1787-ben Kalocsára távozott. 1807-től szatmári püspök és szentjobbi apát, 1821-től kalocsai érsek volt. Testvére, Antal állami hivatalnokként jutott több fontos pozícióhoz, 1771-től a 16 szepesi város adminisztrátora volt, és a Szent István rend heroldja címet viselte. 1787 körül a nagyváradi királyi kamara igazgatójaként és helytartósági tanácsosként szerepel, fia, Károly 1825-ben a hétszemélyes tábla hivatalnok, később titkos tanácsos. Fivérük, Ignác, 1787-ben a tiszántúli táblánál hivatalnok, később titoknok, majd a Károlyi grófok uradalmi igazgatója lett. Felesége Bogháty Terézia, lányuk Erzsébet, házasság révén kerülnek ro-

(folytatás a következő oldalon)

A Döry család címere

A Luzsénszky család címere

A Klobusiczkyak címere

A „palotás város” új palotája

(folytatás az előző oldalról)

➤ koni kapcsolatba a Dőry és Luzsénszky családokkal.

A katonai, meritokrata és politikai pályán történő rangemelkedések mellett a XIX. század közepétől a monospetri és nagyváradai bárói rang birtokosai közül többen a kibontakozó gazdasági élet aktív résztvevői lesznek, jelen vannak a bankvilágban, vasúttársaságok alapítói és részvényesei, mintagazdaságukban lótenyésztéssel és bortermeléssel foglalkoznak.

A Dőry és Klobusiczky családok politikai súlyuk révén a XIX. század második felétől a Bihar vármegyei szárnyvasútvonalak megépítésére létrehozott társaságok vezetői, alapítói. A főispán, Dőry József a Nagyváradtól Vaskohig vezető fővonatra és az ebből kiágazó, egyfelől a Püspökfürdőig, másfelől Szombatságtól Dobrodsig vezető szárnyvonalakra szerzett építési és üzleti engedélyt 1884-ben. A Margitta–Szilágysomlyó helyi érdekű vasút kiépítésének engedményese báró Klobusiczky Béla volt, ő a margittai választókerület Deák-párti képviselőjének, Klobusiczky Ágostonnak

a fia. Klobusiczky Bélát regényes kapcsolat fűzte – a helyi legendák és az irodalomtörténeti közlemények szerint – Madách Imréné Fráter Erzsébethez. Az asszony Nagyváradon és Bihar megyében töltött utolsó éveiben sokszor előfordult a férfi társaságában.

Bonyolult rokoni szálak

A főúri családok számára különösen a házassági stratégia kialakításában játszott szerepet a vagyon, pontosabban a földbirtok nagysága. Példa lehet erre a Torda-Aranyos vármegyei származású Bogáthy Teréz monospetri birtokosnő házasságkötése Klobusiczky Ignáccal. Lányuk, Marosbogáti Bogáthy Erzsébet báró Luzsénszky Pál monospetri földbirtokos, majd kassai polgármester első felesége lett. Közös gyermekük, Luzsénszky Sándor monospetri birtokos feleségül vette Dőry Júlia Rudolfinát, Dőry Lajos nagyváradai huszár kapitány és Dőry József nagyváradai főispán húgát. Az ő lányai, Lenke és Etelka a szülők elhalálózásával a főispán gyámsága alá kerültek, így Nagyváradon a Dőry-ház lakói voltak.

Egy következő frigy, amely a Dőry és Klobusiczky famíliák rokoni szálait erősítette, Monospetriben vezet. Klobusiczky Ágoston margittai képviselő testvére, Klobusiczky Eduard is a nagyváradai Dőry család egyik nőtagját, Dőry József Ignác és Domokos Julianna egyik lányát, Dőry József főispán testvérét, Etelka Máriát vette nőül.

A családok Bihar vármegyei birtokait a Berettyó mentén, az Érmelléken, a szalontai és belényesi járásban és más községekben találjuk: Monospetriben, Kágyán, Érmihályfalván, Tasnádszántón, Oláhhomorogon, Madarászson, Szokányban; Érendréden (Szatmár megye), Szerepen, Apátiban, Monostorpályiban, Nagybjomban (Hajdú-Bihar megye). Ezeket a birtokokat szerezték vagy örökölték. Egyenes ági leszármazottak hiányában oldalágon örökölték birtokokat akár más vármegyékben is. Hasonló módon került az egykori nagyváradai Dőry-rezidencia Luzsénszky Etelka és Lenke baroneszek használatába Dőry József főispán 1897-ben bekövetkezett halála után. A főispánnak nem lévén örököse, birtokainak haszonélvezetét a két nevelt leányára hagyta, az esetben, ha férjhez mennek. A két lány pártá-

A szerző felvétele

Luzsénszky Etelka bárónő síremléke

ban maradt, megpróbálták megőrizni vagyonszeréseiket a háborús években és a hatalomváltást követően is.

A Luzsénszky bárókisasszonyok románca

A művelt Luzsénszky baroneszek a XIX. század közepén a felpeszdlő város színházrajongó közönségét gyarapították, a kőszínház megépülése előtt és után is páholyuk volt a Szigligeti Színházban. Az 1880-as években Somló Sándor színész, később a Nemzeti Színház igazgatója több vidéki teátrumban is fellépett, így Nagyváradon is. A hősszerelme alakító színész, daliás férfiszépség belopta magát a nagyváradi színházpártoló hölgykoszorú szívébe, így esett, hogy a két Luzsénszky bárókisasszony visszavonhatatlanul beleszeretett. A romantikus lelkű kisasszonyok Somlóra bízták volna, kit választ kettőjük közül, és a helyzetet feltárták nevelőapjuk, Dőry főispán előtt. Dőry vasárnapi ebédre hívta meg a színészt, ám – ahogyan a méla akkorddal végződő szerelmi történetekben lenni szokott – a napisajtó hírvivata már pénteken publikussá tette Somló Sándor Vadnay Vilma operettprimadonnával megkötött házasságát.

A viszonzatlan szerelem nem törte meg a kisasszonyok Somló iránti rajongó ragaszkodását, Luzsénszky Lenke lett Somló Sándor és Vadnay Vilma Aradon született lányának, Sárának a keresztanyja. Lenke baronesz ha-

láláig figyelemmel kísérte és támogatta Somló Sára (1886–1970) költő, író és szobrászművész pályáját. A szerelmi történet a sajtóból tudódott ki 1925 tavaszán, Luzsénszky Lenke halála után. Ő végrendeletében kastélyt és birtokot hagyott keresztlányára. A fővárosi lapok *Somló Sári öröksége* címmel cikkeztek a regénybe illő történetről.

A Klobusiczky-palota

Ugyancsak sajtóhírek alapján állítjuk, hogy a régi barokk rezidencia és telek 1925-ben a mellékági örökösökre szállt, gondolunk itt Klobusiczky Tiborra és Lászlóra, a külön monospetri nagybirtokosokra is, akik vagy lakásrésztvénybe fektették, vagy eladták örökségüket.

A Palatinus építkezési és ingatlanközvetítő Rt. építette fel a kiparcellázás után az új földszintes és emeletes családi házakat a mai Snagovului, Dima és Schubert utcában. Ekkor érkezett vissza szülővárosába a frissen diplomázott Pintér István műépítész (1902–1986), és a Palatinus cég alkalmazottja lett. Az impozáns Klobusiczky-bérpalotát ő tervezte. Pintér egy új építészgeneráció tagja volt, munkáit a funkcionalista látásmód jellemezte, miszerint az épületeket rendeltetésük és funkciójuk alapján kell megtervezni (alapvető cél az utilitás, szilárdság és szépség).

A Klobusiczky-palota esetében az épület homlokzatának megtervezésekor az építész a stílusigazodás elvét követi, az épített környezet hangulatához igazodva tervezi meg a bérpalotát, mely külső stílusjegyeivel utal az előző épület történetiségére. A három utcára néző, nagy síkfelületekből álló homlokzatot historizáló stílusban alakítja ki, a barokk és copf eszköztárból merít stíuselemeket, és pazar, U alakú bérházat tervez. A homlokzat és a belső terek között nincs szerves összefüggés, a homlokzat díszletként leplezi a mögötte levő funkciót. Az udvaron központi, félkör alakú lépcsőfeljáró visz a manzárdig, a fölépcső két oldalán vaskorlátos függőfolyosók vezetnek a lakrészekhez.

A kapubejárat két oldalán a földszintet nagy üvegvitrines üzlethelyiségek foglalják el. Az első emeleten és a második emelet magasságában felhúzott manzárdon bérakásokat alakítottak ki. Az épület középrizalitján, a főbe-

(folytatás a következő oldalon)

A „palotás város” új palotája

(folytatás az előző oldalról)

➤ járat fölött kiugró kovácsoltvas díszerkélyt helyezett el a tervező, ezt két oldalról domború féloszlopok keretezik, s az épület lekerített sarkait is kisebb kovácsoltvas erkélyek teszik látványossá. A középrizalit nagyszerű eleme a manzárdtér, fölött a trapéz formájú, kiugró, toronyszerű tetőtérrel. A falsíkokat kettős szárnyú páros ablakok és hármas ablakok törik meg harmonikus elosztásban, fölöttük hullámmoromzat és füzérdíszek. A homlokzatot díszítő medalionok, mutatós urnadíszek, féloszlopok látványossá, impozánssá varázsolják az épületet.

A Klobusiczky-palota nevében egy feledésbe merült korszak és hősei emlékét őrzi, a palota a Sal Ferenc utcának a Fő utca irányába történt meghosszabbításában kialakult terecske díszletének része. Az eklektikus épületekkel keretezett utcakörlet kibővítése már Kőszeghy József főmérnök tervében is szerepelt. A tér jellegzetes épületei között említ-

jük az egykori pénzügy-igazgatóság székházát (1900), barokk reminiscencia az irgalmas rend kórházépülete a Gránátalma patikával és díszes kapubejáratával, a teret domináló neobarokk Barátok templomát (1905) és az egykori emeletes saroképületet, a Honvédlaktanyát (1882).

Tavaszi Hajnal

JEGYZETEK

1. Az ingatlan mai hivatalos elnevezése Klobusiczky-palota. Ez vagy hivatali elírás következménye, vagy az egyik örökös aktuális névalakját követi.
2. Bárány Lászlócskó Etelka síremlékén – egykor az Olaszi temetőben állt, ma a Barátok temploma bejáratát díszíti – nincs évszám. Feltételezhető, hogy a második, Lászlócskó Erzsébet nevet később vették rá. A síremlék egy megtört, arcát eltakaró nőalakot ábrázol, nincs rajta feltüntetve az alkotó szignója, de ha arra gondolunk, hogy Somló Sári szobrászművész több síremléket tervezett, akár az ő munkája is lehetne ez a művészien kidolgozott dombormű.

KÖNYVÉSZET

- Huzella Ödön: Várad beszédes kövei. In *Brassói Lapok*, 1925, 42. sz.
- Somló Sári birtokot és kastélyt örökölt Lászlócskó bárónőtől. Romantikus történet egy nagy szerelemről, amely egy életen át tartott. In *8 Órai Újság*, 1925
- Nagyváradon építkezéssel segítenek a lakáshiányon. In *Brassói Lapok*, 1926
- Tabéry Géza: Erdélyi levél. Egy pár bepiszkolt lakkcipő [Fráter Erzsébet sírja]. In *Újság*, 1933
- Püski Levente: Arisztokrácia a 20. századi Magyarországon. In *Korunk*, 2008. szeptember
- Péter I. Zoltán: *Gyermekkorom városa: Nagyvárad az '50-es években*, 1. http://epa.niif.hu/00100/00181/00113/EPA00181_varad_2015_08_1613.htm

- Szemethy Tamás: *Katonabárák és hivatalnok grófok. Új arisztokraták a 18. századi Magyarországon*. https://www.academia.edu/46691531/Katonab%C3%A1r%C3%B3k_%C3%A9s_hivatalnok_gr%C3%B3fok_%C3%A9s_arisztokrat%C3%A1k_a_18._sz%C3%A1zadi_Magyarorsz%C3%A1gon
- Kempelen Béla: *Magyar nemes családok*. <https://www.arcanum.com/ro/online-kiadvanyok/Kempelen-kempelen-bela-magyar-nemes-csaladok-1/3-kotet>
- Pașca, Mircea: *Dezvoltarea urbanistică a orașului Oradea la începutul secolului al XX-lea*. Oradea, Ed. Primus, 2015
- Rév Ilona: *Építészet és enteriőr a magyar századfordulón*. Budapest, Gondolat Kvk., 1983

MOLNÁR ZSOLT

Ránk mutat

És egy kéz nyúl ki a repedésből.
Elfáradt tükör már a délibáb.
Időtlenül leszegett fejek.
A tarkóról elzsibbadt a láb.

Kötelező irányok sehová.
Légkalitkába gazdátlan szárny rebben.
Mormol még az értelem valamit.
Kusza vonalak az elvarrt csenden.

A szíveknek nincs mikroklímájuk.
Itt a fényévek is elfogytak.
Tengerin térdepel a lázadás.
Irgalom írmagja csírájába fojtva.

Érzelmek spóroló vízháztartása.
Szavak ciszternáján tátong egy lyuk.
Visszaroskad magába tettekkészség.
Meglékelt lelkekről lefoszlik alakjuk.

Épp csak a mutatóujjat látni.
A kéz többi része biztos, hogy ököl.
Ártatlanul bűnhődni vajon ki tud?
Ha ki lehetne azt gyomlálni többől...

De ránk mutat az Istennek az ujjá.
Mindegy: magyar, eszkimó, kínai, maszáj.
Ég töredezettségét minek eltüntetni?
Józanul pusztít bennünk a szeretetaszály.

Meddig bírod?

Próbálok ezt sokszor elhallgatni,
de mikor elferdül bennem a csend,
és a teremtés teredből szaggat ki
téged, rájövök, mi is az a rend.

Bűnhődésem miatt vezekelsz még,
de felmentelek kínodat látva.
Mert az egészről hogyan is tehetnél:
fizetek helyetted: létem az ára.

Csitt. Nyugodj meg, és magadra vigyázz.
(Bár talán csak magamért féltelek.)
Időmbe a képzelet be- s kiráz,
hiányod mikor hogy engedékenyebb.

Meddig bírod folyton megadni magad?
Ellágyul szívem, megáll az eszem.
Kettős életed soha meg ne tagadd,
s hogy ne zavarjon, arról kezeskedem

Elméleti inspiráció a konteók összeesküvéséről

A háttérhatalom háttérhatalma
a háttérben tartózkodva gyakorolja térhatalmát.
Hatalmas tér hát, min át hat-a-lom,
Lomháton a tér nem ötl-hatol.
Összeesküdöznek mindenféle elméletet,
mert csak olyan elmék agylomolnak hathatós
teljhatalomról, mik már rákanyarodtak
a Tejútra, s ott kötnének útilaput
a hatalom talpára, de nekik nem osztottak
lapot, se laput. Talán ha talmi játszmákba
nem mennének bele, elég lenne nekik
hat alma, rajtuk rágódva pedig hallgatnák
a háttér zajhatalmát, mely hangosan
megmondja nekik, hogy hátrébb az
ugarokkal, és agár tetszik, agár nem,
meg lesztek ti is kon-spirálva,
és háttérként fogjátok szolgálni
a hatalom hátát, és hat alomba gyűjtitek
az inspirált konteókat, mert nincs mit tenni,
valakiknek mindig kell lenniük,
akik irányítják a hatalom hátteréből
a hatalom terén át ható határtalan
ártalom hatalmát, ami ugyanolyan
konspiráltan átható háttér,
mint a...

Megmagyarázom Kopernikusznak

Rázuhanok a napra.
A mélységbe nem törődtem bele.
Ha legalább megbocsátanám, hogy ember vagyok.
Csonkig égettem a gyertyákat,
még sincs szükségem viaszra.
A megkopasztott szabadságon nem tudok nevetni.
Használati cikknek épp megfelel mellékterméke.
Egy csillag gyújtózsínórja felém foszforeszkál.
Még hajnalban kell felrobbanni.
Felrobbanni úgy, hogy ne tévessze össze a világ véretem a nappal.
Hogy ne tévessze össze életemet a halálommal.
De lehet, ezek is mind hazugságok.
Bár talán mégsem akkora hazugság, hogy a nap kering a föld körül, mint az, hogy
nélküled élek(?), halok(?).

Iványi Ödön emlékezete

Ez az írásunk a nagyváradai újságírás egyik nagyjának, Iványi Ödönnek az életéről, betegségéről és halálának körülményeiről, valamint temetéséről próbál új adatokkal szolgálni.

„Az Olaszi temető fő útjának majdnem a mértani középpontjában, Iványi Ödönnek, a nagyváradai újságírás nagy halottjának méreteiben is impozáns, »meghatóan művészes« sír- emlékét találjuk, melyen az aranyozott bronz arckép alatt két évszám volt látható: 1854–1893. A sír előtt pázsitból egy szabályos szív volt »kifaragva« – írta a nagyváradai *Szabadság* című napilap egyik, 1929-ben megjelent számában az ismeretlen, név nélkül közlő cikkíró.

Iványi Ödön Nagyváradon született 1854. november 18-án. Édesanyja egyedül, ezernyi gond között nevelte két fiát, Józsefet és Ödönt. A gondok és a nélkülözések között a meggyengült anyai szív megtört, és a vallási mánia tünetei kezdtek mutatkozni nála. Halála is furcsa körülmények között történt. Teljesen fehérbe öltözött, gyertyákat gyújtott, és telerakta szobáját fehér liliomokkal, ezeknek a tömény illata okozta halálát.

A két serdülőkorú fiú a továbbiakban jótekonysági intézetben nevelkedett. József később külföldre utazott, tehetséges festőként a bécsi festőakadémia művésze lett.

Ödön a Szent József Intézetben nevelkedett, majd onnan kilépve nevelőként dolgozott. Mint serdülő ifjú a *Bihar* című laphoz került, amelyet akkoriban Riskó Sándor szerkesztett, de akkor is ott dolgozott még, amikor a lap szerkesztését ifj. Gyalókay Lajos vette át. Innen Kabára ment nevelőnek, Stern Jakab földbirtokos családjához. Pár hónap múlva újra Nagyváradon találjuk, Csanády Kálmán kir. tanfelügyelő házában, ugyancsak nevelőként. A nevelői munka mellett irodalommal is foglalkozott. Már ifjúságának ebben a korai szakaszában felfigyelt tehetségére a környezete. Jelleme, igazságszeretete és jósága népszerűvé tették a gyöngéd és érzékeny lelkivilágú ifjút. Később papnak készült, de tanulmánya-

it megszakította, és 1873-tól az újságírásnak szentelte életét.

Már hírlapíróként egy összeszólalkozás miatt Lukács Gyulával párbajozni kényszerült. Bár Iványi jó lövőnek számított, és övé volt a fegyverválasztás joga, lemondott erről, és annak ellenére, hogy még soha nem vívott, elfogadta a kardpárbajt. A viadalban három sebet kapott, az egyik nyomot hagyott az arcán. Lukács Gyula szintén megsebesült, így a lovagias ügy elintéződött.

Miután eltávozott Nagyváradról, Iványi Ödön Budapesten újságíróskodott, onnan 1884-ben Aradra költözött. Ott először a *Kortes* című lapnál dolgozott, majd 1885-től az *Arad és Vidéke*, később az *Alföld* szerkesztője lett. Ezekben az években már komolyabban foglalkozott irodalommal is. Első munkája, a *Tarka lapok* már 1881-ben megjelent, ezt követte az *Egy könyv* 1883-ban. A *Tárcák* 1888-ban látott napvilágot, regénye,

(folytatás a következő oldalon)

Iványi Ödön emlékezete

(folytatás az előző oldalról)

➤ a kétkötetes *A püspök atyafisága* 1889-ben került ki a nyomdából. Utolsó munkája, az *Apró regények* halálának évében, 1893-ban jelent meg.

Nagyváradra 1890-ben hívták vissza. Némi utánajárás és Lovassy Andor közbenjárása kellett hozzá, hogy az akkoriban sajtóberkekben már jól csengő nevű Iványi eljöjjön Aradról feltámasztani az épp szerkesztőhiánnyal küszködő *Nagyváradot*, ugyanis Böszörményi Géza, aki 1890 júliusától szerkesztette a lapot, visszaadta megbízatását a kiadónak. Iványi pedig jött szeretettel, mert szíve visszahúzta kedves szülővárosába. Nagyváradra magával hozta Sas Edét, de az ő hívására jött lapjához Werner László és Fehér Dezső is. Külmunkatársai Lovassy Andor, dr. Némethy József és dr. Várady Zsigmond lettek, mellettük pedig még jó néhány ifjú tehetséget foglalkoztatott.

1891 októberében vette át Böszörményi Gézától a *Nagyvárad* szerkesztését, és az általa szerkesztett első számban a következőképpen határozza meg a lap jövőbeni útját: „A *Nagyvárad* politikai lap, de nem pártorganum, pártoktól függetlenül áll. Magunktartásának, ítéletünknek szabadságát nem rendeljük alá egy létező párt korlátozó fegyelmének sem.” A lap pedig egyre népszerűbb lett Iványi munkássága alatt. Sajnos mindössze két év jutott neki, hogy ragyogó szerkesztői és újságírói tudását kamatoztassa, mivel 1893. október 19-én, hosszú szenvedés után elhunyt.

A család a következő halotti jelentést adta ki: „Iványi József és neje, szül. Prunlechner Emilia, valamint fiuk, Iványi Lajos több rokon nevében is vigasztalhatatlan fájdalommal tudatja öccsének, sógorának, nagybátyjának, illetve rokonunknak, Iványi Ödön, a *Nagyvárad* felelős szerkesztőjének október hó 19-én, reggeli 6 órakor, életének 39-ik évében hosszas szenvedés és a halotti szentségek ájtatos felvétele után bekövetkezett elhunytát. A megboldogult földi maradványai f. hó 21-én, szombaton d.e. 10 órakor fognak az elköltözött Szaniszló utcai lakásáról, a róm. kath. vallás szertartásai szerint, az olaszii plebánia egyházban tartandó szent mise-áldozat után az olaszii közös sírkertben örök nyugalomra tetetni. Nagyvárad, 1893. október 19. Béke hamvaira, áldás emlékére!”

Iványi Ödön beteg volt, nagyon beteg. A tüdejét támadta meg a kór. Halála előtt egy hónappal, miután hazatért Borszékről, a nyaralásból, pár napi munka után ágynak esett. Betegsége alatt a város előkelőségei, kollégái és barátai sorra meglátogatták, de sokan érdeklődtek táviratilag Budapestről és vidékről is, hiszen ismert, mi több, elismert személyisége volt a magyar újságírásnak. De eljött az idő, amikor a kezelőorvosok rendeletére a betegápoló apáca már senkit sem enged a beteg szobájába. Az akkori idők legkiválóbb orvosai, dr. Kornstein Lajos és dr. Fráter Imre, a Bihar megyei közkórház igazgató főorvosa mindent megtettek, ami orvosilag megtehető volt, de tüdővízenyő és szívgyengeség lépett fel, és a legyengült test már nem bírta elviselni ezt az újabb traumát. Iványi Ödön utolsó óráiban a betegágya mellett ott voltak barátai, Lovassy Andor, Bölöny Sándor, Vulcan József, Sas Ede. Fehér Dezső és Láng József, de éjfél után már csak az ápoló apáca és a *Nagyvárad* kiadó-tulajdonosa, Láng József maradt mellette. Reggel 6 óra után pár perccel beállt a halál.

A délelőtti folyamán bátyja, Iványi József akadémiai festő, valamint Láng József felkereste dr. Nogáll János püspököt – aki rokonszenvével és barátságával tüntette ki az elhunytat, betegágyánál is többször meglátogatta –, hogy felkérjék, végezze ő a végtisztességtételen a temetési szertartást. A felszentelt püspök azt válaszolta, hogy ő szívesen tenné eleget a kérésnek, de a temetési szertartás elvégzése Dencs János esperesplébános kötelessége, ám ha Dencs plébános arról lemond, akkor szívesen elvégzi ő a szertartást. Dencs Jánost is meglátogatta Iványi József és Láng József, arra kérve, engedje át a szertartás megtartását Nogáll püspöknek. Ő eleget tett a kérésnek, s megígérte, hogy a megboldogult lelki üdvéért gyászmisét tart.

Szombat reggel a halottas háznál, a ravatal előtt tisztelegtek a kollégák, a város előkelőségei, a barátok, akik gyermekkoruk óta ismerték Iványi Ödönt, és nem sejtették, hogy a ragyogóan induló pálya ilyen hamar, élete délen kettétörik. A ravatalt az udvaron állították fel, a koporsón Iványi József, Láng József, özvegy Kálmán Józsefné és Justh Gyula hatalmas koszorúi pihentek. A többi koszorút és a virágcsokrokat egy külön gyászkocsira helyez-

ték. A ravatal körül a családtagok, a legközelebbi barátok és a város társadalmának elitje kapott helyet.

„Nagy néptömeg hullámszott a Szaniszló-utcán is, várva a temetési menet megindulását – írta a *Nagyvárad* november 22-i száma. – A hírlapírók testületileg jelentek meg. Ott volt Laszky Ármin, a *Szabadság* kiadó-tulajdonosa, Halász Lajos, Náményi Lajos, Winkler Lajos munkatársak, Láng József, a *Nagyvárad* kiadó-tulajdonosa, Fehér Dezső, Vidosits Gyula, Láng Győző munkatársak, Keledy József, a *Nagyvárad* Hírlap felelős szerkesztője, Tóth József és Kiss László munkatársaival, Ardelean Justin, a *Vulturul* szerkesztője. Tíz órakor érkeztek meg a végtisztesség tételre az elhunyt aradi barátai közül Szőlőssy István tanár az *Alföld* képviselőjeként, Révész Adolf, az arad-csanádi vasutak felügyelője és Hoffmann Antal aradi kereskedő. A rendőrség diszben vonult ki, és Lőrinczy Gyula rendőrbiztos vezetése alatt példásan felügyelt a rendre.”

Dr. Nogáll János nagyprépost, felszentelt püspök valamivel 10 óra előtt érkezett a papság élén a gyászházhoz, és nemsokára elkezdődött a szertartás, a püspök végezte, fején fehér infulával. A temetési szertartásban Dencs János esperesplébános, Fetser Antal szentszéki ülnök, Eszes Béla és Tarnay János székesegyházi karkáplán és hat papnövendék segédkezett.

Idézzük újra a *Nagyvárad* tudósítóját: „A »Deus Missa pro fidelibus defunctis« elhangzása után alig maradt szem szárazon: az elhunyt pályatársai, tisztelői és jóbarátainak zokogása kísérte a megható szertartást és gyásznépeket. A beszterlés végeztével megindult a zsúfolásig telt udvarból a gyászoló közönség. A koszorúkkal borított tömör érczkoporsót Gyalokay Lajos törvényszéki elnök, Sipos Orbán kir. tanfelügyelő, K. Nagy Sándor törvényszéki bíró, Lovassy Andor árvaszéki elnök, dr. Gyémánt Jenő ügyvéd és dr. Adorján Ármin, a Szigligeti Társaság titkára vitték egy darabig, aztán elhelyezték a négy fehér ló által vont üveges gyászkocsin.”

A temetési menet dr. Nogáll János vezetésével elindult a Barátok temploma felé. A püspök mögött az elhunyt családja, az egykori munkatársak és a barátok vonultak, végül következett a gyászolók beláthatatlanul hosszú sora. Mire a gyászmenet a Barátok templomához ért, az már zsúfolásig megtelt nagyrészt előkelő hölgyekkel. A koporsót a templom ha-

jájában felállított ravatalra helyezték. Az első padsorokban az elhunyt családja, a barátok és az újságíró kollégák foglaltak helyet. A gyászmisét Dencs János esperesplébános celebrálta Eszes Béla és Tarnay János karkáplánok, továbbá a papnövendékek segítségével, de Nogáll püspök is végighallgatta. A szertartás után a gyászkocsi és a menet elindult az Olaszi temető felé.

„Az Olaszi temető nyugati oldalán szemeltek ki örök nyugvóhelyet a mi elhunyt vezérünknek. Nagy közönség vette körül a néma, frissen felásott sírűreget, melyben ma már örök álmát alussza, szomszédságában azon sírhatnak, mely a nemrég elhunyt Dr. Szmélyi Kálmán jogakadémiai tanár hamvait takarja. A koporsót a sírűreg fölé helyezték, és Dencs János esperes-plébános még egyszer beszterlte azt, azután az egész közönséggel imát mondott az elhunyt lelki üdvéért. Az ima végeztével mondta el a Szigligeti Társaság bucsuját Rádl Ödön. Lebocsájtották a koporsót az anyaföldbe. A cigányok is elhúzták bucsuzól az ő nótáját, azt a nótát a melyen olyan sokszor elkesergett: »Ki tanyája ez a nyárfás? / Át se hallik a kurjantás. / Vagy alusznak, vagy nem hallják, / Vagy talán nem is akarják.« Iványi Ödön nincs többé! Csak volt! Frissen felhantolt sírjának nyirkos göröngyeiben most még csak egy egyszerű fakereszt jelzi ezt a borzasztó valóságot. A kereszten pedig fekete betűk hirdetik a rövid nekrológot: »Itt nyugszik / Iványi Ödön / Élt 39 évet. / Meghalt 1893 október 19 én.»

Ezekkel a sorokkal tudósított a *Nagyvárad* napilap a temetésről, ezekkel a szavakkal búcsúzott az újságíró a szeretett főnökétől a temetés másnapján, november 22-én.

Az örök nyugalom azonban nem adatott meg Iványi Ödönnek és sok ezer más, az Olaszi temetőben elhantolt nagyvárad polgárnak, mert a hálátlan utókor, az embertelen szocializmus, majd az új hatalom kíméletlenül felszámolta városunk panteonját, azt a temetőt, amelyben egyszerű polgárok mellett megannyi, a városért dobogó szívű hírességünk volt eltemetve. Szerencsére az Iványi Ödön sírját jelző kő, amelynek állításáról következő lapszámunkban olvashatnak majd, nem tűnt el, valamilyen csoda folytán, ha hiányosan is, de előkerült, és remélhetőleg hamarosan felújítva láthatjuk majd a református templom kertjébe tervezett kőtarban.

Farkas László

SZTASKÓ RICHARD

Sápadt lélekkel

– Köszönöm, minden jót kívánok!

– Viszontlátásra! – felelte az orvos, Sarkadi pedig válaszképp megindult lefelé a lépcsőn a sebészeti osztály kijáratának irányába.

A kórház parkjában igyekezett viszszaidézni, amit V. kórtermének ajtaján olvasott. A kiragasztott Házirend szerint a „betegségre és gyógyításra vonatkozóan kizárólag orvos adhat felvilágosítást”, de ez a ficsúr – fintorodott el magában Sarkadi – az imént szinte kikérte magának, hogy szóba kell elegyednie a nagybetűs Látogatóval, aki zavarba ejtő módon érdeklődik a felesége állapotáról.

„Hiszen az orvosok föl sem hívtak.”

V. szobatársának lánya telefonált Sarkadinak néhány órával ezelőtt, hogy a feleségét végre kitolták a műtőből, úgy tűnik, jól van, bár a műtétet megelőző előkészületek során akadt némi „komplikáció” – lehetett hallani, így mondta a vonal túlsó felén, idézőjelek közé szorítva a kifejezést –, erőteljes bőrpírral reagált az egyik infúzióra, de többet nem sikerült kiszedni a folyósós nővérből. Ha beér a kórházba, mindenképpen érdeklődjön az orvosoknál.

Sarkadi így is tett, amint megérkezett a Sebészeti Osztályra, de ez a nála negyed fejjel magasabb s mintegy tíz évvel fiatalabb orvos nem mutatkozott készségesnek. Úgy tűnt, kellemetlenül érinti, hogy a Látogatónak „felvilágosítást kell adnia” hosszú percekig keresztül, mialatt kávézhatna a pihenőben, vagy odalent szívhatná a cigarettáját a mentőbeálló mellett, ahol növényi olajban ázott, füstölt sprotni konzervdoboz szolgál hamutál gyanánt.

– Igen igen rendben volt minden gyógyszerit és az infúziót kapja vasárnap haza is mehet természetesen – hadarta mindenféle intonációt és szünetet mellőzve az orvos, Sarkadi pedig úgy érezte, ha pofán csaphatná ezt a zöld köpenyes taknyot, az elégtétel lenne az elmúlt hetvenkét óra fáradalmiért.

V.-t az előző nap reggelén fektették be

a 108-as kórterembe annak reményében, hogy a rutinműtétnek számító beavatkozásra még délelőtt sor kerülhet. Teltek-múltak az órák, de a műtétből nem lett semmi. Sem Sarkadi feleségét, sem annak szobatársát nem operálták meg, különböző okokra hivatkozva: nincs szabad műtő, jött egy sürgős eset, napkitörés volt, kizáradt egy artézi kút, tizenkét pontot zuhant a tőzsde az olajválság miatt. Végül az étlen-szomjan töltött nap utolsó vizitjén I. doktor úr közölte:

– Holnap meglesz a műtét, asszonyom, ha nem is az első, de az első között van a listán.

Amikor este, lefekvés előtt felhívta V.-t, feleségének hangja tiszta volt és nyugodt. Miután megbeszélték, másnap reggel mi mindent kell bevinnie a kórházba – mentes víz, olvasószemüveg, fülhallgató –, a telefonon letéve Sarkadi sokáig moccanatlanul bámulta a kikapcsolt tévé fekete képernyőjét, s csak hosszú idő után „esett le” neki, hogy az a zavart tekintetű férfi, aki a tévéből visszabámul rá, minden kétséget kizáróan ő maga. Nyugtalan volt, mert tudta, ha délelőtt elcsúszik a műtét, nem tud bent maradni a felesége mellett.

A kórházba érve V. közölte, az ígérekkel ellentétben a műtét „technikai okok miatt” – jelentsen bármit is ez a mindenre ráhúzható kifejezés – a vártánál később kerül sorra, ami kettejüket illetően a legrosszabbat jelenti: Sarkadi nem tud bent maradni, haza kell mennie, hogy részt vehessen a tanév végi online osztályozó értekezleteken, amelyek ebben a pillanatban a világ legjelentéktelenebb dolgai; hogy is várhatja el tőle bárki a figyelmet és összpontosítást a webkamerák keresztműzébe, mialatt a felesége a műtőasztalon fekszik? Aztán szerencsére N. fölajánlotta segítségét: amint V.-vel végeznek, telefonál, és tájékoztatja Sarkadit a fejleményekről.

A két értekezlet, amiben érintett volt, gond nélkül lezajlott. Sápadt lélekkel ült a laptopja előtt, szerencsére nem kellett

megszólalnia, s ha föl is merült olyan kérdés, amiben esetleg Sarkadi is érintett volt (példának okáért, jogosan buktatott-e három tizenegyedikes tanulót vagy sem), nem vette észre. Egészen másutt jártak a gondolatai: az értekezletek közötti szünetben pittyent a telefonja, N. írta meg, V.-t „betolták a műtőbe, ha van róla hír, jelentkezem”.

Aztán az idő megkezdte ólomlábakon való lassú, komótos vándorlását az örökévaló irányába. Egy kósza ötlettől vezérelve Sarkadi úgy döntött, megpróbál olvasni, de a választott történet teljesen hidegen hagyta, három bekezdés után félretette a könyvet. Persze jó lenne tudni: sikerül-e a számító márkínének összeköttetései és hatalma által gyámság alá helyezettetnie a férjét, vagy diadalmaskodik a lelkiismeret, a becsület és a tisztesség, ami vitán felül Popinot és d’Espard márki sajátja.

Aztán egy hatalmas koppanást hallott az ablak irányából, odakapta a fejét, s látta, hogy kint a párkányon egy galamb toporog. Hallatszott, ahogyan karmos lábai karistolják a bádoggpárkány vékonyka lemezlapját. Ide-oda sétálgatott, s ahonnan Sarkadi nézte – a kanapé irányából, furcsa tompaszögben –, nem lehetett megállapítani, mit tart a csőrében, éppúgy lehetett faág, mint giliszta. Végül, amilyen hirtelen jött, olyan gyorsan távozott a madár, a szomszéd ház irányába röppent el, s erről óhatatlanul is eszébe jutott Sarkadinak a lépcsőházbeli galamb esete.

Vagy másfél hónappal ezelőtt történt. A lépcsőházba kilépve – hogy levigye a földszintre a szemetet – furcsa mozgást észlelt a lift irányából, odanézett, s látta, hogy a liftajtó mellett a lépcsőkorláton egy nagyon rossz bőrben levő galamb gubbaszt. Fölborzolt tollak, behúzott nyak, s az üregébe minden pislogás után visszaforduló szem. Úgy tűnt, a madárnak befellegzett, nincs tovább, itt fog kimúlni pillanatokon belül, Sarkadi szeme láttára fordul le a korlátról, s lehelei ki a lelkét.

„Tennem kell valamit.”

V. kíváncsian hallgatta végig férje beszámolóját a galambról. Amikor ő is megnézte magának a madarat, hasonlóképpen vélekedett, mint férje.

- Nincs valami jól. Nem csinálsz valamit?
- Mégis mit?
- Nem tudom, de itt nem maradhat. Lát-szik, hogy fájdalmai vannak.

– Ez csak egy galamb. Reggelre jobban lesz, aztán elrepül.

S hogy efelől ne legyen kétség, Sarkadi a gangról a lépcsőházba nyíló ajtó másik szárnyát is kitárta, hogy a galambnak legyen elegendő helye a távozásra.

De a madár egy tapodtat sem moccant reggelre. Sőt. Még rosszabbul nézett ki, ráadásul a lépcső alatta levő részét kellően telepízkította, édes-csípős galambbúzzal töltve meg a levegőt.

„Nincs mese, mennie kell.”

V.-vel úgy határoztak, a galambot beledrakják egy cipősdobozba, majd leviszik a kertbe, és ott szabadon engedik. Ha mindenáron „el akar pusztulni”, ne a lakóközösség szeme láttára tegye, van elég bokor és aljnövényzet a kertben, ahová be lehet húzódni.

Amikor Sarkadi a nemrégiben vásárolt sportcipőjének dobozával, illetve egy – madárterelésre alkalmasnak ítéltetett – konyharuhával óvatos mozdulatot tett a galamb felé, korábban tapasztalt határozottsága elillant. A madár ugyanis széttárta szárnyait, s láttatni engedte testének egy részét, ahol sem toll, sem bőr nem volt, csupán egy fehéres-sárgás seb, rozsdabarna foltokkal pettyezve. Sarkadi hátrább lépett, mire a galamb nemes egyszerűséggel „leugrott” a korlátról, s néhány suta szárnycsapással a második és harmadik emelet közti lépcsők egyikén állapodott meg. Kísérteties, gurgulázó hang buggyant ki a csőrén, semmi jót nem ígért.

„Most hogyan tovább?”

Sarkadi tudta, a galambot mindenképp a dobozba kell terelnie, nem hagyhatja ott. Előző este még reménykedett, hátha reggelre nyoma vész a madárnak, de ez sajnos nem következett be, s mivel a ház többi lakója vagy nem tud a madárról, vagy nem akar vele foglalkozni, neki kell cselekednie. Főleg, ha V. előtt is meg akarja őrizni azt a kevéske méltóságát, ami még maradt neki.

„Hogy is mondta?”

Némi töprengés után eszébe jutott feleségének legutolsó, „telitalálatos” mondata. Mialatt földidézte, a galamb folytatta Cerberus morgását idéző burukkolását.

– Ne haragudj – vágott közbe Sarkadi –, de én nem tudok női aggyal gondolkodni.

(folytatás a következő oldalon)

Sápadt lélekkel

(folytatás az előző oldalról)

– A sajátoddal sem – zárta le a vitát V., aminek apropója talán a konyhapulton felejtett, mosatlan kávéscsésze lehetett.

Amikor úgy tűnt, a galamb nem figyel, Sarkadi odapattant a lépcsőhöz, és a konyharuhával a (V. által kenyérbéldarabkákkal előzetesen telehintett) cipősdobozba hessentette a madarat, s az – mintegy beletörődve sorsába – közönyösen belebrent a felkínált menedékbe, és elnémult.

„Győzelem.”

Sarkadi a kert legtávolabbi sarkában engedte szabadon a galambot. A madár földre ejtett szárnyaival becommogott a tűzfal melletti bokor alá, Sarkadi pedig a doboz-

ból kiszórta a fűre a kenyérbéldarabkákat. Ha minden jól megy, egy-két nap, és rendbe jön; ha nincs szerencséje, ma éjszaka betéved a kertbe egy kóbor macska...

Sarkadi a galambos dobozt, mivel ki tudja, milyen kórokozó lehetett a madár tollazatán, szakszerűen elhelyezte a kék fedeles szelektív kukában, a hessentő rongyot pedig a kommunális hulladék tárolására alkalmas zöld kukába dobta.

A telefon kitartó rezgésére riadt.

„Bealudtam volna?”

A kijelzőn látta, hogy N. hívja. Sarkadi remegő gyomorral nyomta meg a hívást fogadó gombot, s egy „Igen, tessék?” kíséretében füléhez illesztette a készüléket.

Az első orosz szimfónia szerzője

Makszim Szozontovics Berezovszkij (1745 k. október 27./16. – 1777. március 24./április 2.) az európai gáláns stílus, a barokk és klasszicizmus közötti átmenet időszakának képviselője volt a XVIII. századi cári Oroszországban. Mai ismereteink alapján, ha némi fenntartással is, októberi születésű szerzőként tekintünk rá.

Berezovszkij életművének célirányosabb feltárása a XX. század vége felé kezdődött el, szerzeményeinek egyelőre csak töredékét ismerjük, számos alkotására csak közvetett utalás létezik, akár csak életrajzára, melyben a még számtalan meglévő fehér foltot jó néhány, egymásnak ellentmondó adat színesíti. A rövid életű Berezovszkij mégis szót érdemel, mert különleges mozaikfigurája az európai zenetörténet klasszikus periódusának. Egyrészt mai ismereteink szerint ő a legelső orosz szimfóniaszerző, másrészt megújítója az orosz úgynevezett kórus-concerto vagy kórus-

koncert különleges, egyedi műfajának azzal, hogy Itáliában elsajátított vokális kompozíciós ismereteivel frissítette a műfaj orosz egyházzenei hagyományát.

Berezovszkij nevének néhány évtizeddel ezelőtti felbukkanása termékeny módon irányította rá a nemzetközi zenekutatás figyelmét arra, hogy létezik orosz zenetörténet Glinka előtt is. Oroszt mondunk, hiszen Berezovszkijt elsősorban a szentpétervári cári udvar foglalkoztatta zenészként rövid pályája során, azonban a mai Ukrajna északkeleti területén található Hluhivban nevelkedett (a ma elfogadott adatok alapján itt is született), ott a híres helyi énekiskola kórusának volt tagja, amely sok kiváló zenészt nevelt ki például a Kijevi Mohila Akadémia s a már említett pétervári cári udvar számára. Jevgenyij Bolkhovitinov kijevi metropolita, történész, Berezovszkij első ma ismert életrajzírója szerint az ifjú Makszim tanulója is volt ennek az akadémiának, de ennek bizonyítékát egyelőre nem találták a korabeli hallgatói névjegyzékekben.

Berezovszkijt ma az oroszok orosznak tekintik, az ukránok pedig ukránnak. Katyerina Zorkina kijevi újságíró 2002-ben megjelent évfordulós írása (a *The Day* című, három nyelven kiadott lapban) Berezovszkijt egyenesen az „ukrán Mozartnak” titulálja. Zenetörténetileg a gáláns korszak Európájának keleti peremén orosz vagy ukrán nemzeti iskoláról – tekintettel a világi muzikalitás tekintetében ekkortájt főként divatosan italoofil cári udvarra is (II. „Nagy” Katalin) – ekkor még nem beszélhetünk. Ami pedig Makszim Berezovszkij származását illeti, történetileg úgy korrekt, ha nem hallgatjuk el azokat a részleteket, melyek szerint születésének idején Hluhiv az akkor fennálló kozák hetmanátus része (helyi központja) volt, kisnemesi sorban álló apjának családfájában pedig egyaránt volt kozák és lengyel felmenő ág is. Talán nem véletlen, hogy Makszim Berezovszkij első szimfóniájának (C-dúr, 1770/72 körül keletkezett) egyik jó minősé-

Berezovszkij szobra szülővárosában, Hluhivban. Inna Kolomic 1995-ben felállított alkotása

(folytatás a következő oldalon)

Az első orosz szimfónia szerzője

(folytatás az előző oldalról)

gű kortárs felvétele lengyel előadásban is elérhető – érdemes a Varsói Filharmonikusokkal meghallgatni ezt a kiváló muzsikát, különös tekintettel a korának stílusához képest igen érzékeny és érzelmes, nagy és hosszú hangsúlyt kapó második, lassú tételre. Ezt a C-dúr szimfóniát, mely sok tekintetben inkább az olasz szinfonia műfaji rokona, Berezovszkij elveszett, *Il Demofonte* (vagy Demofonte) című operája (1773, Livornóban és Firenzében is előadták a karneváli időszakban) nyitányának is tartják – bár ez az elveszettség sem teljesen igaz, mivel négy részlet (áriák) szerencsére mégis fennmaradt az operából.

A C-dúr szimfónia létezését és helyét (Archivio Doria Pamphilj) 1998-ban előre jelezte A. Laterzza zenekutató (írja Margarita Pjasnyikova – Caro Mitis lemezkiadó), de ma már elterjedtebb, hogy 2002-ben Steven Fox amerikai karmester a vatikáni könyvtárban talált rá a műre. Mindenesetre ezzel a felfedezéssel Berezovszkij megelőzte időrendben az addig ismert első orosz szimfóniaszerzőt, Dmitrij Bortnyanszkijt. Mondjuk is el rögtön, hogy Berezovszkij tehát nem egyedi jelenség az orosz zenetörténetben mint kisorosz gyökerű európai klasszikus, és nem is illik egymagában emlegetni, hiszen jelentősebb stílár és kortársa volt Bortnyanszkij mellett Artem Vedel is. Ami Berezovszkij szimfóniáit illeti (ne gondoljunk anakronisztikusan beethoveni méretű, klasszikus művekre, sokkal inkább háromlépcsős gyors-lassú-gyors osztású, korai szinfonia-rokonokra), olyan forrás is akad, amely még egy 13. szimfóniája létezését is feltételezi. Közkezen az említett 1., C-dúr, illetve egy további 2., G-dúr és egy 3., C-dúr forog.

Berezovszkijt vitathatatlanul hitelesen ábrázoló portré nem maradt fenn (vitathatóból létezik néhány), feltételezett szülővárosában, Hlühivban ma a szerző rövid életének tragikus vonásait művészi ihletéssel hangsúlyozó szobor állít neki emléket.

Érdeemes visszakanyarodni kicsit az „ukrán Mozart” szófordulatra, hiszen ismerünk nagyon hasonló zenetörténeti társításokat, például a svéd (Joseph Martin Kraus) vagy a spanyol Mozartot (Juan Crisóstomo Arriaga). A jól hangzó párhuzamokat mindegyik esetben az említettek életének rövidsége és a kor-

szak divatjából fakadó rokon stílusuk, míg kisebb részben kreativitásuk párhuzamba állítása adta. Ahogyan Mozart élete Puskin fantáziájában romantizálódott XIX. századi regényes-fikciós színpadi bestsellerré (*Mozart és Salieri*, 1830, ami aztán Shaffer *Amadeusát* is inspirálta), úgy Berezovszkijnak is akadt felkaroló novellistája, mégpedig 1844-ben jelent meg róla kalandos élettörténet, szerzője Nesztor Kukolnyik, s ennek nyomán kiszínesedtek a zeneszerző életében levő, már említett fehér foltok. Ami a konkrétumokat illeti, Berezovszkijról és kortársairól magyar kutatási területen széles körű forrásanyagot felhasználó, kiváló doktori értekezést írt négy évvel ezelőtt a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetemen Végh Mónika. Angol nyelvterületen Marina Ritzarev szentpétervári-izraeli zenetudós *Eighteenth Century Russian Music (Tizenhetedik századi orosz zene)* című munkája szolgál kiválóan dokumentált kiindulópontként az érdeklődőknek.

Az *Il Demofonte* opera – melynek fennmaradt négy ariája tanúskodik arról, hogy Berezovszkij alaposan ismerte a nápolyi és velencei iskolát – Pietro Metastasio librettójára íródott. Ezzel Berezovszkij lett az első keleti szláv szerző, aki itáliai opera seriát komponált. Egy másik, *Ifigénia* című, befejezetlen operájára is találhatunk utalást. Hangszeres művei közül előkerült még a Francia Nemzeti Könyvtárból egy 1772-re, az olasz Pisából datálható C-dúr hegedűszonáta (csembaló-continúóval), egyházi jellegű és/vagy liturgikus funkciójú kórusművei közül (érdekesség, hogy az orosz szövegűek mellett akad angol és német nyelvű is) ukrán műjegyzék-forrásban mintegy félszázat is felsorolnak, a fellelhetőkből a már említett kóruskoncert műfajának leghíresebbike a lemezfelvételeken is napvilágot látott, a 71. (70.) zsoltár nyomán komponált Не отвержи мене во время старости, („Öregkoromban se taszíts el magadtól, akkor se hagyj el, ha erőm elfogy”). Kórus-concertói közül egyes források 11-12 darabot, mások akár 18-at is említenek.

Berezovszkij 1757-ben vagy '58-ban került Szentpétervárra (12-13 esztendősen), a cári udvart gyakorta látogató Kirill Razumovszkij hetman karolhatta fel és vihette magával a tehetséges fiút, s az ott hamarosan az Oranienbaum színház énekeseként operaszerepeket is kapott, erről fennmaradt korabeli

nyomtatott librettók tanúskodnak (1759-ben Francesco Araja *Alessandro nell' Indie* – Poro szerepe; 1760-ban Vincenzo Manfredini *La Semiramide riconosciuta* – Ircano). A fiatal Berezovszkij megtanult csembalón, hegedűn és nagybőgőn is játszani, kamarazenei, zenekari feladatok mellett kompozíciós, ellenpont-tanulmányokat is folytatott az udvar olasz zeneszeinél: Vincenzo Manfredininél, Francesco Zoppisnál (?), Baldassare Galuppinál.

Amikor 1762-ben II. Katalin megkezdi uralkodását, Berezovszkij szólóénekesi pályája hirtelen háttérbe szorul, a cárnő ugyanis a külföldi (főként olasz) énekeseket részesíti előnyben. Nemzetileg érzékenyebb források azt is hozzátesszik ehhez, hogy Berezovszkij teljes karrierje lefelé ívelt ettől kezdve egészen későbbi feltételezett öngyilkosságáig, hiszen a cári udvarban nem nézték jó szemmel a feltörni igyekvő kisorosz származásúakat, és ezért csak közepeszerű pozíciókat kaphatott meg, mint tuttiista. Ennek némileg ellentmond, hogy rábízták például az udvari kórus vezetését és a már említett egyházi kóruskoncertek komponálását, így azok ízlésének formálását is – de csak addig, míg meg nem jelent a színen Baldassare Galuppi, aki II. Katalin cárnő kitartó hívására érkezett Oroszországba 1765-ben. Galuppi udvari szerzőként operát, ünnepekre kantátákat és balettzenét is írt, egyházi művek komponálása is feladatai közé tartozott – itáliai fuvalattú hatása ekkortájt döntő lehetett a háttérbe szorult fiatal Berezovszkijra is.

Berezovszkij 1763-ban nősült, az udvari zenekar egyik kürtösének lányát, az Oranienbaum társulat tagját, Franzina Uberschert (vagy Francisca Iberchere) vette feleségül. Franzináról még annyit lehet tudni, hogy 1774-ben elbocsátották a társulattól. Ez a házasság valamiért rövid életű lehetett, Berezovszkij magára maradt, erre utal, hogy korai halálakor az özvegynek kijáró, udvari szokásoknak megfelelő anyagi juttatásokat nem Franzina, hanem egy Jakov Timcsenko nevű énekes kapta meg.

Berezovszkij kisorosz származása miatti hátrányos megkülönböztetésének ellentmond még némileg, hogy szakmai kiteljesedéséhez látszólag minden adott volt az udvari közegben, és kimagasló zenei érdemeinek megfelelően egy kiváltságos cári ösztöndíjban is részesült, ebből utazhatott tanulmányútra Itáliába. A források megoszlanak arról, hogy mikor vette igénybe ezt az ösztöndíjat, 1766, '69, '70 és '71 egyaránt szerepel elutazásának ide-

jeként; a legdokumentáltabb és leghitelesebb Marina Ritzarev adata, eszerint Berezovszkij 1769-ben hagyta el Oroszországot Itália felé. Útja Bolognába vezetett, ott Giovanni Battista Martini tanítványa lett. Padre Martini (1706–1784) a XVIII. század elismert itáliai zenei tekintélye volt, minorita szerzetes, zene-tudós, zeneszerző, számos híres tanítványával kapcsolatban is ismerhetjük, mint a milánói avagy londoni Bach (Johann Christian), André Grétry, a cseh klasszikus Josef Mysliveček – aki talán inspirálhatta is operakomponálásra megismerkedésük nyomán Berezovszkijt. Martini adott hivatalos kiváltsági értékelést a 14 éves W. A. Mozartnak a bolognai Accademia Filarmonica-vizsgáira 1770-ben. Ugyanez a minősítő megmérettetés várt Berezovszkijra is, s ő szintén kiválóan teljesítette azt egy rövid polifonikus kompozícióval: 1771. május 15-én az Accademia Filarmonica di Bologna A zene mestere címet adományozta neki (az intézményben ma is megtalálhatók a zeneszerző vizsgamunkáinak kéziratai).

Berezovszkij 1773-ban visszatért Szentpétervárra, itt ismét ellentmondásosak életrajzi adatai. Egyfelől azt terjesztik, hogy hiába az itáliai képzés és róla a hivatalos papír, mégsem engedték előrejutni az udvari társulati ranglétrán, és származása miatt továbbra is csak alantas feladatokat, kis megbízásokat, tutti hangszeres munkát kaphatott. Másfelől viszont udvari kórusvezető és -szerző lett, igaz, fizetése nem volt magas a fontosabb vezető pozíciókat betöltő külföldiekéhez képest. Az udvari zeneszerző 1776-ban Giovanni Paisiello lett. A tény, hogy Berezovszkij neve fel sem merült a választáskor, minden bizonnyal megviselte az egyébként is hipochonder, lelkiileg törekény alkatú művészt. Rövid időre még felcsillant benne némi remény, amikor Grigorij Patyomkin herceg azt ígérte, hogy igazgatóként foglalkoztatja majd egy Kremencsukban létesítendő zenei intézményben, de végül Berezovszkij 32 esztendősen meghalt. Több egymásból ihletődő forrás valószínűsíti, hogy önkezével vetett véget életének, de néhol utalást találunk arra, hogy valamilyen hirtelen jött, súlyos lázban, talán skarlátban hunyt el.

Hagyatékát nemcsak kutatással és az előadói gyakorlatban kezdték zeneileg újraéleszteni az elmúlt évtizedekben, de Tarkovszkij 1983-as *Nosztalgia* című filmjében is találhatunk például burkolt utalásokat Berezovszkij életútjára.

Tóth Gábor

Jazz a nyárban

Balázs Elemér Group-koncertek Biharban

A Balázs Elemér Group (BEG) két koncerttel is megörvendeztette augusztusban a dzsesszrajongókat Bihar megyében. Jóleső érzés volt újfent látni és hallani a remek zenészeket, hiszen a BEG muzsikusai régi, kedves visszatérő vendégek Váradon, hosszú esztendőket rendszeresen járnak koncertezni a Körös-parti városba. Augusztus 7-én új albumukat és új énekesnőjüket mutatták be a nagyvárad Posticum kulturális központban, augusztus 20-án pedig a IV. siteri Szent István-napi zenei ünnepségen játszott az ismert és rangos formációból három zenész; Andrejszki Judit és Mizsei Zoltán énekművészek közreműködésével különleges zenei produkciót adtak elő, *Király a jazzben* címmel.

A Posticum kulturális központban jó ideje elképzelhetetlen bármily dzsesszfesztivált vagy koncertsorozatot megtartani a Balázs Elemér Group nélkül. A kiváló dobos, Balázs Elemér és zenésztársai szeretik az itteni közönséget, s a várad publikum is szereti őket és magával ragadó zenéjüket.

A Balázs Elemér Group a Posticum teraszán

Az idei Jazz Terasz elnevezésű koncertsorozat utolsó rendezvénye a kétszeres Fonogram-díjas BEG fellépése volt. Az esemény több szempontból is kuriózumnak számított. Egyfelől lemezbemutató koncert volt: az itteni rajongótábor a *Celebration 20&10* című tizedik, jubileumi stúdióalbumuk anyagát ismerhette meg. A jazzkoncert része volt az együttes szintén jubileumi turnéjának, amellyel huszadik születésnapját ünnepelte. (A zenekarnak, mint oly sok más együttesnek, a járványhelyzet miatt félbeszakadt egy turnéja, koncertek halasztódtak, volt mit pótolniuk.) Másfelől amiatt is különleges volt a koncert, merthogy új énekesnőjük, Molnár Enikő a nyár utolsó hónapjának elején debütált náluk: augusztus 6-án volt az első közös koncertjük a Debreceni Bor- és Jazznapokon, augusztus 7-én pedig Nagyváradon léptek fel másodjára együtt. Molnár Enikő gondolatai a két koncert után: „Mindenki kedvesen fogadott, lelkesek voltak az első közös koncert miatt, így befogadva éreztem magam a csapatba. Kicsit még izgatott voltam, de ez szerintem érthető. (...) Nagyváradon már kicsit felszabadultabb voltam, nagyon kedvesek voltak a szervezők, készültek a fogadásunkra. Szuper hétvégét töltöttünk együtt.”

Nos, tehát a zenekar a következő felállásban játszott: Balázs Elemér (dob), Balázs József (zongora, billentyűk), Lakatos Pecsek Krisztián (bőgő), Komjáti Áron (gitár), Czibere József (ütőhangszerek), Molnár Enikő (ének), Szakonyi Milán (ének). Az együttes előző énekesnője Horváth Cintia volt, vele ugyancsak sok szép zenei élménye van a BEG-nek. A művésznő gyermeknevelési szabadságon van, emiatt történt a váltás a bandában. Amúgy mindig remek énekesnőt választanak. Molnár Enikő hangja is csodaszép, öröm őt hallgatni. Akárcsak a szívvel-lélekkel játszó zenészek játékát, parádés szólóit. Jól tudnak együtt muzsikálni, lendülettel, lelkesültséggel, ihletettséggel.

Balázs Elemér 2000-ben alapította zenekarát, s teljes joggal büszke együttesére. Az elmúlt esztendőben szerte a nagyvilágban,

A szerző felvételei

Andrejszki Judit,
Balázs Elemér,
Lakatos Pecek
Krisztián és Balázs
József a siteri
templomban

nagy fesztiválokon, különféle koncerttermekben, kicsiny klubokban játszottak. Váradra is mindig boldogan érkeznek, ez érződik is a koncertek hangulatán.

A *Celebration 20&10* című albumon a muzikusok saját szerzeményein keresztül ismerhető meg főleg a múlthoz, emlékekhez, harmóniához és barátsághoz fűződő viszonyuk. Szenvedély, fájdalom, öröm, elcsöndesülés, röviden szólva minden-minden megvan a Balázs Elemér Group immár valamivel több mint két évtizede kialakult zenei világában. A BEG hagyományaihoz híven az új lemezre is fölkerült egy magyar népdal (*Ha elindul ez a vonat*), valamint tisztelgés két, a zenekar számára fontos zenész, Lyle Mays és Michel Legrand előtt. Az új album esetében is hűségesek maradtak önmagukhoz. Ez a zene megnyugtat és elsodor, átölel és fölemel.

Balázs Elemér már a Posticum teraszán bejelentette: hamarosan visszatérnek e tájakra. Így is lett. Augusztus 20-án a Váradhoz közeli faluban, Siterben tartották meg a

Mizsei Zoltán

Szent István-napi negyedik zenei ünnepséget. 2018-ban ugyanis a Siteri Református Egyházközség és a Partiumi Magyar Művelődési Céh közösen arra vállalkozott, hogy minden évben Szent István napján zenei ünnepséget szervez a siteri Árpád-kori templomban. Az idei zenei ünnepen két koncertnek is örvehdhettek az odalátogatók. A rendezvény Szvorák Katalin Kossuth- és Liszt-díjas népdalénekes *Mondj, szívem, dalt...* című előadásával kezdődött. Egyebek között régi vallásos népe-
nekek, himnuszok, zsoltárok és imádságok, valamint *A teremtés dicsérete* című lemezzől néhány dal hangzott el.

Rövid szünet után következett a második koncert: a BEG három művésze, a dobos és zenekarvezető Balázs Elemér, öccse, Balázs József zongorista és Lakatos Pecek Krisztián nagybőgős muzsikált Andrejszki Judit és Mizsei Zoltán előadóművészek közreműködésével. A produkció alapját a Szent László király tiszteletére írt zenetörténeti emlékekből, a lovagkirály szentté avatása (1192) és a XX. század eleje között keletkezett liturgikus és népi énekekből állították össze. Érdekes volt, ahogyan mindez ötvöződött a jazzel, a BEG kifinomult, letisztult, szépséges dallamvilágával.

A koncert vége felé Andrejszki Judit elmondta: abban egyeztek meg a szervezőkkel, művészekkel, hogy minden esztendőben az éppen aktuális fellépő az egy esztendővel korábbi koncertből választ egy zeneszámot, s előadja annak saját stílusú feldolgozását. Mivel tavaly Sebestyén Márta énekelt a siteri zenei ünnepen Szent István napján, az ő produkciójából választották ki a *Bocskai-himnusz*t, búcsúzásképpen ez hangzott el – persze ugyan-
csak jazzesítve.

Tóth Hajnal

Kiegészítések a Buthkay család Keszeg nevű ágának történetéhez

Svéd ősektől eredeztethető, hajdani nemesi család szerteágazó kötelékeit kutatta ezúttal egy végrendelet-töredék alapján dr. Fülöp László és dr. Barkóczy László kaposvári egyetemi oktató. A XIII. századtól írásokban említett, különféle tisztségeket betöltő birtokosok egy része Bihar vármegyéhez is kötődik.

A címből adódik a kérdés: most akkor a Buthkay vagy Keszeg családról szól-e majd e rövid ismertetés? Kezdjük az eredeti családnévvel, a Buthkayval, mivel az volt a család tagjainak első, a valamikori Zemplén vármegyei birtokközpontjukról¹ vett vezetékneve. Első ősiük a svéd származású Guth-Keled nemzetségből vette eredetét ugyanúgy, mint a Báthori, Zeleméri és Szokoli nevű híres családjaik². Legkorábbi, név szerint ismert és a nemzedékrendi táblájukon szerepeltetett férfi tagjuk Miklós bán volt 1224-ben. Tőle ágazik le a nagyon terjedelmes családfa, amelynek tagjai különböző tisztségeket betöltve több vármegyénkben voltak birtokosok: Bihar, Abaúj, Szatmár, Ung, Zemplén, Szabolcs stb. Ezeket részben királyi adományként nyerték, részben vásárolták vagy házasság révén jutottak hozzá. A család olyannyira szerteágazott, hogy a XIV. században élt Bertalant 1385-ben már Keszeg megkülönböztető névvel látták el. Ez bizonyára eredetileg ragadványnév lehetett, amely az illető vézna, sovány testalkatára utalt. De emellett megtartotta az eredeti „de Butka”, a származási helyre utaló családnévét is.

Az 1411-ben élt II. Pétertől, I. János fiától számíthatjuk a Keszeg név öröklődését, leszármazottait már inkább ezen a néven említik a genealógiák. Bár a Buthkay család le-

ányágon csak a XVII. század végén halt ki, a tőlük leszármazó Keszeg „ágacska” azonban már korábban, a XVI. század végén elenyészett. Mivel azóta körülbelül egy fél évezred telt el, a familia ezen részével a későbbiekben a történészek és a genealógusok alig-alig foglalkoztak. Hisz ezen az ágon már nem történt semmi maradandó, életükről, kapcsolataikról pedig már senki sem adott adatot a család-történészeknek. Kutatásaink során azonban találtunk egy végrendeleti töredéket, amely alapján a már nyomtatásban megjelenteket sikerült újabb ismeretekkel bővíteni, kiegészíteni. Ez pedig Keszeg Orsolya asszony 1554-ben az Abaúj vármegyei Kinizs nevű faluban lévő kúriájukban, tanúk előtt íratott és betűhűen megjelent testamentuma³. Ebből próbálunk minden leírt eseményt, nevet és adatot megragadni, s a számunkra fellelhető forrásokból kiegészíteni.

Mivel a végrendelet második fele és a záradéka hiányzik, nem tudhatjuk meg, hogy azt ki készítette. Az biztos, hogy nem a végrendelező, aki valószínűleg nem is tudott írni és olvasni, hisz abban a korban az ritkaságnak számított a nők körében. Nem is a közeli Egregy falu papja, mivel ő csak tanúként van feltüntetve a bevezető, latin nyelvű részben. Különböző ezek a kezdő mondatok valamilyen előre megszerkesztett sablon alapján készülhettek, amelybe csak behelyettesítették a tulajdonneveket (a tanúk, a falu neve, valamint az évszám). Maga a főszöveg végig magyarul íródott, feltehetően egy íródeák által. A tollba mondott rögzítésben teljes a következetlenség. A ponton kívül más írásjelet nem használ, indokolatlanul felcseréli a kis- és nagybetűket, egyes magyar hangok betűjelölésében szintén esetleges a választása. Ez főként az ö, ü, u, i, valamint a kettős mássalhangzók jelölésében figyelhető meg. Példaként a végakaró nevén mutatjuk be, hogy mennyire önké-

XV. századi fametszet egy végrendelekezésről

Forrás: internet

nyesen rögzítette azokat: Bwthkay, Buthka, de Bwthka, vagy Orsolazzony, Orsollasszon, orsollazzon stb. Ezért írásából semmiféle helyesírás- és nyelvtörténeti vagy tájnyelvi jellegzetességeket, következtetéseket nem lehet biztosan levonni.

Említettük, hogy e végrendelet csupán töredék. Ezt több dolog is bizonyítja. Hiányzik a megszokott befejezése; csak a földjeiről ír és azokról a jobbágyszolgálatokról, amelyek egészen vagy részben voltak a család tulajdonában. Nem ír olyan ingatlanokról, mint kúria, udvarház, olyan ingóságokról, amelyek főleg egy nő életében nagyon fontosak voltak: ékszerek, pénz, ruhák, konyhai és szobai eszközök, bútorok, ruhaneműk, állatok, szekerek, a családban lévő fegyverekről pedig talán egy nő esetében el is tekinthetünk. Bár az elején írat egy olyan mondatot, amelyben összefoglalva kijelenti, hogy „...minden ez világi marhámat Ingót és egyéb Jószágomat hagyom az én meg mo[n]dott leányomnak és az ő meg maradékának”. (Az idézett szövegrészeket részbeni átírással közöljük, hogy azok érthetők legyenek az olvasónak. Az írásjeleket nem raktuk ki, az indokolatlanul használt nagy- és kisbetűket példaként megtartottuk⁴.)

E pár oldalnyi szöveg sokat megőrzött a haldokló jelleméből: nagyon következetes, határozott, erélyes, sőt még a halálos ágyán is szinte parancsokat osztogató egyén volt. Nem véletlen, hogy olyan személyek nevét emlegeti

föl (és hagyta ránk), akikkel valamilyen ingatlannal kapcsolatosan perben állt vagy még ekkor is követelte tőlük. Egyben kéri a lányát és a vejét, hogy ezeket feltétlenül szerezzék vissza.

Az említett következetességére jellemző, hogy mintegy „megrajzolja” a kis családfáját, szinte hibátlan családleírást ad a még élő és néhány elhunyt közvetlen rokonáról. Elsőként az ő rokonságát, azaz a nő ág tagjait mutatjuk be. Anyai nagyapja csáholymonostori Csáholyi (Csaholi, Csáholy, Chaholy) János Szatmár vármegyei nemesi családjából származott. Nagy Iván táblázatán hiányosan csak hét gyermekét jelöli⁵. Hiányzik róla a végakaró édesanyja is, Zsófia asszony. Szerepel viszont az a testvére, Péter, akinek a fia, Ferenc, a mohácsi csatában esett el. Mindkettőt említi a végrendelet, mivel e haláleset után perelték el jogtalanul bizonyos csáholyi birtokait. A bevezető latin nyelvű szövegben tanúként szerepel egyik unokaöccse is, W sselen (Vesseni?) Miklós, aki Erzsébet nevű lánytestvérének volt a fia. Zsófiának két felnőtt gyermekéről írnak: magáról a végrendelezőről, Orsolyáról és fiútestvéréről, Bertalanról. (A testamentumban mindig Bertalom néven említi.) Az öcs feleségének a neve egyszer sem kerül elő, feltehetően már elhalálozott. Nekik egyetlen lányuk volt, Katalin, akit

(folytatás a következő oldalon)

Kiegészítések a Buthkay család...

(folytatás az előző oldalról)

Ugray István vett el feleségül, ő Bihar vármege igen régi, törzsökös, a XIX. században kihalt családjának volt a tagja⁶. Két gyermekük született, János és Borbála. Katalin 1551-ben elhalálozott, majd ugyanebben az évben hamarosan a kisgyerekek apja is. Végrendeletükben a gyermekeik felnevelőjének elsőként a nagynénit, Orsolyát, annak halála esetén pedig annak a lányát nevezték, kérték meg. A két kiskorú gyámjaul pedig vitézlő Csapy Ferencet, Buthkay Kata rokonuk férjét, akinek csak leányai voltak. A gyermekek későbbi sorsáról nem tudunk, mivel egyetlen rokonni családfán sem szerepel a nevük. Csupán zárójelben jegyezzük meg, hogy a végakaró velük is, azaz a testvére családjával is rossz, perlekedő kapcsolatban állt bizonyos földterületek miatt. Ennek ellenére Orsolya egy nagyon szép gondolatsort idéz az unokahúgától (nem tudjuk, hogy miképp jutott hozzá). Nem eredeti, hanem szintén részleges átíráásban ismertetjük itt e mondatokat: „...ez Katalin asszony... az ő urának az néhai Ugray Istvánnak testamentom szerént Illyen szókkal ezt mondván... kérlek az uristent szerelmes uram hogy az én atyámfia jószágát Orsollasszonyét és Dorkó asszonyét add meg... ne találtán az úristen azért vert meg Bennünket azért adjuk meg holtuk után ne nehezteljenek reánk és ha te meg nem adnád Istennek előtte te adj Számot róla.” És valóban: Ugray halála előtt azt mondta Csapy Ferencnek, gyermekei tutorának, hogy adja vissza nekik [a Buthkayaknak] a Vid, Szalka és Runk falubeli részeket és az azokhoz tartozókat, „kik Ung vármegyében vadnak”.

A női ág bemutatása után elérkeztünk magához a végakaróhoz, Orsolyához. Amint az első mondataiban leírja, apja egregyi Butkay Keszeg Mihály volt, akinek az életéről itt egy adatot sem találtunk, még egy évszámot sem⁷. Nagy Iván szerint – mind a Buthkay, mind a Monoky családnál közölt családfán olvasható – a hölgy háromszor ment férjhez. Valószínűleg ez tévedés lehet. Ugyanis a testamentumban leírtak szerint Orsolya első férje Globis Miklós volt. A nevét találjuk Gol'ob's, Golyóbis alakban is. A második Horváth Simon (másképp Simonis Horvath Pete), aki 1550-ben halt meg az Abaúj megyei Kinizsen. Ugyanakkor Nagy

Iván genealógiája szerint Monaky (Monoki) Tiborhoz⁸, egy Zemplén megyei család sarjához ment elsőként feleségül. Azonban Orsolya a végrendeletében ezt a tényt nem erősíti meg. Feltételezzük, hogy vagy csak jegyesek lehettek, vagy esetleg a frigy valamiért meghiúsult. Az azonban bizonyos, hogy korábbi, 1551-es dokumentumok szerint Orsolya ezzel a családdal is perlekedett. Tehát lehetett valamiféle előzetes kapcsolatuk, viszont annak a valódi okát pontosan nem tudtuk kideríteni.

Orsolyának egyetlen leánya volt, Dorottya (Dorkó), aki Kinizsy Ferencnek lett a felesége. (A vő szintén tanúként van felsorolva a latin bevezetőben.) Az nem derül ki, hogy Orsolya melyik férjétől született, valamint az sem, hogy voltak-e gyermekeik, bár Orsolya kétszer is említi a „maradéki” szót. Azonban ez valószínűleg csak az ő elképzelése volt, mintegy utalva a majd születendő unokáira.

Szó esik a végakaróban egy Dersy László és egy Kenderessy János nevű személyről. Ez utóbbiról semmit sem sikerült kiderítenünk; azt sem, hogy milyen kapcsolatban állt a családdal. Nagy Iván említ egy Kenderessy Pált, aki 1503-ban Csáholly Margit Szatmár megyei birtokrészeiből elzalogosít – talán itt lehet a távoli rokon kapocs. Viszont az előzőről a Hungaricana oldalain, az erdélyi királyi könyvekben több regesztát (oklevél tartalmi kivonata) is sikerült találnunk. Ezekből derült ki, hogy Orsolyának Bertalanon kívül volt egy másik testvére is, Erzsébet, és az ő férje volt Dersy László⁹. A genealógiák és a testamentum valószínűleg azért nem tesz említést a lány személyéről, mivel az 1554 előtt már elhalálozott. Dersyvel, a sógorral két különböző időpontban is volt perlekedése a családnak. Erzsébet feltehetően 1521 körül mehetett férjhez, mivel egy az évi, január 31-én kelt regesztában azt olvashatjuk, hogy a férje felszólítja a Buthkay családot, adják ki a feleségének a reá eső leánynegyedét. Majd a következő nézeteltérés Csáholly Péter fia, Ferenc 1526. évi mohácsi csatában történt eleste után történt, amikor a rá eső javakat a család még élő tagjai között újra kellett volna osztani. Ez a vita éveken keresztül tartott, Dersy meg is nyerte a pert, 112 ház jobbágy jutott neki a csaholi jószágból. (Ugyanígy malomvízi Kenderessy János is pert nyert birtokügyben, ő viszont Erzsébettel szemben.)

Mindez addig tartott, amíg Dersy László meg nem halt.

Orsolya beismeri a végrendelet végén, hogy mindezek megjárának neki, pontosabban Dorkó lányának, azonban már ő sem igazodik el a birtokokon, s ezért nem lehet a csaholi jószág ura. Pedig az az apjáié, Buthkay Mihályé volt: Butka negyedrésze a malmával, valamint Szelepka, Kamonya, Dobróka, Falkos, Gemzse és Kisvarsány negyedrésze, amely eredetileg őrá szállott és az utódjaira. (Arról nem esik szó, hogy például a testvére, Bertalan 1523-ban Dersynek elzálogosított Gemzse falui birtokán tíz jobbagyitelket, amelyet a későbbiekben nem tudott megváltani¹⁰.) A leírtak alapján úgy tűnik, hogy Erzsébet férje, Dersy László egy hatalmaskodó, követelődző, szinte összeférhetetlen egyén volt. Azonban, ahogy említettük, ismerve Orsolya asszony természetét, valószínűleg lehet ebben némi túlzás. Vagy esetleg a két nagyon hasonló alkatú, temperamentumú egyén eleve nem fért meg egymással? – Nem tudjuk.

A fentebb felsoroltakon kívül még meg kell említenünk néhány falu nevét, amelyekben birtokoltak. Sajnos ezek közül nem sikerült mindet pontosan azonosítani, mivel akkor e falvak még megkülönböztető előtag nélkül szerepel-

tek. Ezek a következők: „Berve” (Börvely), amelyet a hasonló nevű rokon, Buthkay Mihály és fia Péter „hatalmassággal elfoglalt”, és Egregy, amelyből három is volt a környéken (Alsó-, Felső- és Bélegregy), de a Kinizs nevűnél sem tudjuk, hogy Kis- vagy Nagykinizsről írnak-e a végrendeletben.

Amint korábban jeleztük, Orsolya asszony testamentuma csonka, befejezetlen. Most a szerzők is azt mondják, hogy ismertetésük szintén az, befejezetlen. Viszont bíznak abban, hogy lesz majd még egy olyan kutató, mint Puky Andor, aki valamelyik erdélyi nemesi család levéltárának iratai között rábukkan e testamentum második részére. És akkor a szerzők folytathatják a Buthkay, azaz a Keszeg család történetét.

Utóirat: a leírtak alapján a történelmi sors miatt a magyar nemesi Buthkay-Keszeg családnak és tagjainak – ha még élnének – ma négy (!) különböző országban lennének a birtokaik.

Dr. Fülöp László

CSc ny. főiskolai tanár, Kaposvári Egyetem

Dr. Barkóczy László

adjunktus, Szent István Egyetem, Kaposvári Campus

JEGYZETEK

1. Butka ma: Szlovákiában Budkovce, Ung vármegye határán.
2. Nagy Iván: *Magyarország családai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal I.* Pest. 1857. p. 266–275.
3. Puky Andor: *Végrendeletek.* Történelmi Tár. 1885. p. 409–411.
4. A mondat eredetiben: Az utan mjnden ez vjlagj morhamoth Ingoth es egjeb Jozagomath hagom az en meg módoth llyanyomnak es az ew meg maradekjnak.
5. Nagy I.: i. m. III. Pest. 1858. p. 63.
6. Nagy I.: i. m. XI. Pest. 1865. p. 364–366.
7. A leleszi konventben fennmaradt 1483-as okirat említi Mihályt és az apját, akit Györgynek hívtak.

<https://archives.hungaricana.hu/hu/charters/217484/?list=eyJxdWVyeSI6ICJrZXN6ZWcgbWloXHUwMGUxbHkgYnV0a2FpIG1hZ1x1MDBBIMW4ifQ>

8. A nevét másutt Stibornak is írják. A Hungaricanán olvasható okiratok alapján 1501 és 1510 között még biztosan élt.
9. <https://archives.hungaricana.hu/hu/charters/300281/?list=eyJxdWVyeSI6ICJrZXN6ZWcgbWloXHUwMGUxbHkgYnV0a2FpIG1hZ1x1MDBBIMW4ifQ>
10. <https://archives.hungaricana.hu/hu/charters/300281/?list=eyJxdWVyeSI6ICJrZXN6ZWcgbWloXHUwMGUxbHkgYnV0a2FpIG1hZ1x1MDBBIMW4ifQ>

A népmese mindent ismer

Nemzetközi mesefesztivált szervezett szeptember végén a nagyváradai Zöld Berek Egyesület, a Holnemvolt Székelyföldi Mesefesztivál mintájára. A székelyföldi fesztivál megálmodója, **Szabó Enikő** alkotó-fejlesztő meseterapeuta augusztus végén már járt Nagyváradon, és itt az alapítvány székhelyén, illetve a Gheorghe Șincai Bihar Megyei Könyvtárban is mesélt.

Szabó Enikő dolgozott újságíróként, írt könyveket, tanít, önismereti csoportokat vezet, és mesél, valahányszor és valahol csak szükség van erre. Nem volt az életében törés, ami miatt hivatást változtatott volna, hogy mesélő és meseterapeuta legyen, tudtuk meg tőle. Mint mondta, mindig is mesemondónak tartotta magát: „Én örök életemben meséltem, mert nekem is meséltek, mikor kicsi voltam.” Ha édesanyjuk vagy nagypajuk épp nem ért rá, testvérével meséltek egymásnak, testvére, Karda Zenkő ma meséskönyveinek illusztrátora is.

A mesehallgatás és mesemondás egyébként nagyon jó megtartó lelki közeg. Létezik egy úgynevezett mesehallgatási transz: a mesét hallgató figyelme fókuszálódik, ő maga eközben ellazul. Ez például a gyermekeken jól látszik, amikor tátott szájjal és tágra nyílt

Fotó: Holnemvolt Székelyföldi Mesefesztivál Facebook-oldala

Szabó Enikő

szemmel hallgatják a mesét. Ilyenkor az agy harmonikus állapotba kerül, magyarázta Szabó Enikő.

A mesemondásnak is számtalan irányzata van, ő a Metamorphoses meseterápia művelője. Eszerint minden élethelyzetnek megvan a mesebeli párja, s a mesék elindítják azokat a folyamatokat, amelyek segíthetnek egy-egy adott helyzetben. Nem kedveli azokat az embereket, akik „megmondják a tutit”, ezért ő sem szeretné ezt tenni, szögezte le Szabó Enikő. Ő ráadásul különböző helyzetekben, különböző korú embereknek mesél, s úgy véli, nincsenek olyan sémák, amiket mindenkire rá lehetne húzni. A folyamat egyharmada függ tőle, egyharmada a befogadótól, egyharmada a mesétől, tette hozzá.

Az alkotó-fejlesztő meseterápiának gyermekeknél megelőző szerepe is van, a felnőtteknél már az elakadás meghaladása a cél. Nem didaktikusak ezek a foglalkozások, a meséknek nincs mindenkire érvényes tanulságuk. Mindenkinek a neki szóló mondanivalót kell meghallania, észrevennie a mesében, épp ezért a foglalkozásoknak önismereti és önfejlesztő szerepük van. Nem a szakember mondja meg tehát a hallgatóságnak, mit gondoljanak, sőt a felnőttek maguk is elmondják a maguk meséjét. A lényeg, hogy a különböző foglalkozások mind-mind a népmese köré épülnek. Szabó Enikő egyébként egyenlő arányban dolgozik gyermekekkel és felnőttekkel, s nőknek szóló

Szabó Enikő és Szabó Piroska

Fotó: bibliotecibihorene.blogspot.com

Néptáncos ünnep

Kilencedszer is Fekete-Körös Völgyi Magyar Napok

Ha összegezni szeretnénk ezt a három napot egy szóban, akkor biztosan az illene legjobban rá, hogy tánc. Tánc mindennap, mindenhol, kicsik és nagyok, amatőrök és profik adták meg 2022 szeptemberének első hétvégéjén az ünnepi napok hangulatát.

Amikor jó évtizede valakik megálmodták ezt a rendezvényt, bizonyosan nem kételkedtek a megvalósíthatóságban, de talán nem is voltak hurraóptimisták, hiszen a cél az volt, hogy három napra, három helyszínen sikerüljön egybefogni a Fekete-Körös felső völgyében élő szórványmagyarságot, amire addig nem volt példa. Szükség volt egy ilyen rendezvényre, mert ezen a vidéken a magyarság nemcsak szórványban él, hanem egyszersmind zárványban is, tehát egészen másféleképpen élheti meg nemzeti létét, mint például az Érméleken, hogy ne tekintsünk ki a bihari tájakról.

Mivel is kezdődhetett volna az idei Fekete-Körös Völgyi Magyar Napok első, pénteki napja Várasfenesen, mint a hagyományörző

táncsoportok találkozáival? És meg is tartották az erdei színpadon, az esős időjárástól függetlenül, bár emiatt elmaradt a más-kor színpompás felvonulás. A táncsoportok seregszemléje énekszóval, muzsikával mindig mérhetetlen örömet szerzett az utcákon, kapualjakban várakozóknak, akár a kisebb magyarlakta falvakban, akár Belényesben – amikor pár éve ott került sor rá, ahol már sajnos a csütörtöki vásárnapon kívül nemigen lehet manapság magyar szót, köszönést hallani...

A fenesi színpad előtt és mellett hatalmas sátrat állítottak fel, így mindenki védve volt az esőtől, a kőszínpadon pedig rophattak a szebbnél szebb táncokat a fellépők, akiket Micle Rozika köröstárkányi tanító konferált fel.

Nem is volt hiány néptáncsoportokból, íme a résztvevők listája: a székellyi Zajgó, a micskei Görböc, a magyarremetei Kéknefelejcs, a kö-

(folytatás a következő oldalon)

önismereti csoportokat is vezet dr. Kádár Anamária pszichológussal közösen.

Szabó Enikő azt is elárulta, hogy csak népmeséket mesél újra, a magyar mellett más népek meséit is. Mostanában a Petőfi-émlékéhez kapcsolódva a költőről szóló legendákat mesél. Az írásból most kicsit visszavett, tette hozzá, legutóbb a *Hétszepség hét tudománya – Mesék a nővé válásról* című kötete jelent meg. „Ebben például a női szépségek és tudományok jelennek meg. Nekünk nem kell befeszülnünk, hogy olyan vitézek legyünk, mint a férfiak, hanem magunkban kell ezeket a női princípiumokat megtalálnunk.”

A mesélő tapasztalata szerint „a népmese mindent ismer. Olyan modern világban élünk, amelyben egyetlen új problémánk sincs, mondjuk, a háromezer évvel ezelőttiéhez képest”. Sőt, a patológiákat is ismeri a népmese; van olyan is, amelyben a ma vásárlási kényszernek nevezett kórkép jelenik meg, vagy a depresszióba esés és az abból kivezető út, az úgynevezett láncmesékben pedig egy pánik-

roham mintázata jelenik meg. Minden helyzetnek vannak felismerhető mintázatai, például a háborús helyzet és a világvárvány mintázata különbözik, de mindkettőben megjelenik a félelem, a szorongás, az élet-halál harc. Ezeknek a kezelésében azok a mesék segíthetnek, amelyekben megjelennek ezek a mintázatok.

Egyébként a Zöld Berek Egyesületnek sem újdonság a mesemondás. A Zöld Berek vezetője, Szabó Piroska 2020-ban iratkozott be egy mesemondó programba, annak az egyik koordinátora Szabó Enikő volt, innen az ismeretségük. A nagyváradi mesefesztivált szeptember 25. és október 1. között tartották meg, október 1-én a gyermekotthonok lakóinak szerveztek programot. Többek között meghívták Danny Bain amerikai zenészt és mesemondót, aki afrikai ritmusokkal és dalmokkal kíséri meséit, Bajzáth Mária magyar mesepedagógus pedig a sikerkompetenciákról tartott előadást. Az adományokat jótékony célra fordították.

Fried Noémi Lujza

Néptáncos ünnep

(folytatás az előző oldalról)

➤ röstárkányi Százszorszép, a biharszentjánosi Szentjánosbogarak, a szentjobbi Vadvirág Népdalkör, a berettyószéplaki Bodzavirág, a mezőtelegi Sebes-Körös Menti Pacsirták, az érmihályfalvi Nyíló Akác, a borsi Galagonya, a nagyszalontai Toldi, a zeréndi Ibolyák és a debreceni Hajdú. A népviseletek, amelyekben a táncosok megjelentek, szimbólumhordozók, tartalommal bírnak, és az elsődleges használati szerepükön túl jelzik viselőjük nemzeti és területi hovatartozását, életkorát. De a népviseletben „benne vannak” a mindenkori örömök, ünnepek, sorsok és szokások, bánatok és gyászok, mind-mind motívumokban, színekben. A népviseletet viselni kell, mutatni és hordani, hogy igazi szerepét betöltse.

Meg lehetett állapítani – nem kis öröme adva okot –, hogy van utánpótlás, és nem akármilyen! Természetesen sokkal inkább érvényes ez például Érmihályfalvára, Micskére vagy mondjuk, Köröstárkányra, ahol igencsak akad táncos kedvű gyermek és olyan közeg, amely egyértelműen hajlik a hagyományápolásra, de egyáltalán nincs kivetnivaló más, kisebb magyar közösségek erőfeszítéseiben sem. Csak egy pillantást kellett vetni a csoportokra, látszott a fellépés előtti izgalom, a színpadról sugárzott a tánc és ének öröme, majd a produkció utáni „izzadságos” meglegedés. A sikert nem adják ingyen! A perdülő szoknyák, a fiúk legényesei sok-sok próbát, fáradságot és kitartást rejtenek el. A parádés táncbemutatót a debreceni Hajdú Táncso-

Várasfenesen
találkoztak
a megye minden
szegletéből
érkezett népi
táncosok

A szerző felvételei

port összeállítása zárta, de ez csak a hab volt a tortán, az ifik csoportjai, fellelegezve a szereplések után, nyugodtan nézhették a „profik” előadását.

Nem maradt el a szervezők részéről a vendéglátás sem: a Fenes-patakon túl, a színpadtól pár lépésre mindenkit várt a finom babgulyás, étel-ital bőségesen.

Szombaton újra tartalmas programmal készülődtek a tárkányiak a Magyar Napok családi napjára. Volt bográcsosfőző-verseny, focibajnokság, gyermekeknek programok, a refor-

A debreceni
Hajdú táncosai
mindhárom napom,
mindhárom
helyszínen
felléptek

A tárkányi
Százszorszép
együttes

mátus templomban konfirmandustalálkozó és könyvbemutató, felavatták a közösségi összefogással nemrég elkészült ravatalozó kápolnát is. Este a focipályán könnyűzenei előadók léptek fel, a programot a helybeli Százszorszép néptáncsoport – igen szép, igényes és ígéretes összeállítással – és a Hajdú Táncsoport fellépése zárta. Meg kell említeni az élőzenés táncházat, mely nagy sikerrel idézte fel a régmúlt idők hagyományos szórakozását, kicsik és nagyok kapcsolódtak be a színes, vidám forgatagba.

Eljött a zárónap is, vasárnap már Belényesben folytatódtak az események. Kora délután a református templomban tartották meg

Homonnai Gábor
kapta az idén
a szórvány-díjat

a Fekete-Körös völgyi magyar egyházi kórusok találkozóját a helybeli, köröstárkányi, magyarremetei és várasfenesi énekkarak részvételével, teret adva ennek a kedvelt és értékes műfajnak is, az egyházi zenének.

Később a városháza nagytermében gyülekeztek a záróeseményre: a soron következő kiérdemeltnek adták át a Zsiskú János költőről, néhai belényesi református lelkészről elnevezett szórványdíjat. Idén Homonnai Gábor élesdi helytörténész, borász kapta az elismerést. Az elhangzott laudációból egyebek mellett kiderült, hogy a Hegyköztötteleken született, 73 esztendősen építésztechnikus 1972-ben telepedett le feleségével Élesden, 2005-ig az esküllői Refractara, mai nevén Helios gyárban dolgozott (ami Léderer Márton tűzállótégla- és fedélcserép-gyáraként jött létre a millennium előtt – szerk. megj.); 1995 óta foglalkozik kertészettel, főként szőlészettel és borászattal; sikeresen vett részt megyei és erdélyi borversenyeken. Alapítója az élesdi dr. Poynár Miklós Borbarátok Körének, valamint az Élesd környéki Súlyomkő Szőlészeti és Gyümölcsészeti Egyesületnek, ennek alelnöke is. 2003-tól főként kertészeti és helytörténeti témájú írásait közlik a révi és élesdi helyi lapokban, illetve a Kolozsváron megjelenő *Erdélyi Gazda* folyóiratban. Józsa Ferenc élesdi történelemtanár biztatására kezdett helytörténeti kutatással foglalkozni. Társszerzője a 2012-ben megjelent *Az élesdi szőlészet és borászat* című könyvnek és az *Élesd, fejezetek a város történetéből* című, 2017-es helytörténeti kiadványnak. Monográfiát írt Hegyköztöttelekről

(folytatás a következő oldalon)

Néptáncos ünnep

(folytatás az előző oldalról)

➤ (2019) és Feketeerdőről (2022). Tagja a Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Társaságnak, a Bihar Megyei Magyar Értéktár kulturális örökség szakbizottságának, továbbá az Élesdi Értéktár Bizottság elnöke is.

Köszönő válaszában a díjazott kifejtette: „Ami a helytörténeti kutatást illeti, az embernek nagyon kíváncsinak kell lennie. Amikor talál valamit, nem mondhatja azt, hogy nem érdeklí. Tovább kell kérdezősködni!”

Mint minden alkalommal, a Fekete-Körös Völgyi Magyar Napokat egy neves előadó gálaműsora zárta. Nem először lépett színpadra Belényesben a debreceni Hajdú Táncegyüttes, de most új produkcióval érkezett. A *Sár és pálinka földjén* című előadást korábban csak az idei magyarországi szakmai minősítő versenyen mutatta be. A produkció nemcsak tökéletes technikával előadott táncjáték, nemcsak precíz táncmozdulatok sorozata, hanem a közelmúlt érzelmi szálakkal teleszótt történelme is, majdnem „dokumentum”, mely az erdélyi magyarokra igen messzemenően hat. Mind ezt humorral, a valós élethelyzetek színpadra vitelével, mesterien kivitelezve a jövőre hetvenesztendő együttes.

A történet természetesen Erdélyben, a Mezőség egyik magyarlakta falujában, Mezőmehesen játszódik valamikor az „átkos” ’80-as években, amikor mindennemű kapcsolattartás Magyarország és Erdély között igen ne-

A köröstárkányi templom előtt

héz volt, sőt néha veszélyes is lehetett. Ebben a milióban indul népzenei és néphagyományi gyűjtésre három magyarországi ifjú, magukkal csempészve a határon át a kor műszaki vívmányát (hordozható videokamerát). Kisebb bonyodalmak után, vonattal érkeznek meg Mezőmehesre, és sorban találkoznak a helybéliekkel: magyarokkal, románokkal, cigányokkal. Minden egyes jelenet „közös nevezője” a közismerten a vendégszeretet jeleként állandóan kínált pálinka, az esős idő és a mindenütt jelen levő sár, de ezekből mindig vigasság, a hagyományos táncok, szokások kerekednek ki, kerek történetbe ágyazva. Igen hűen kerül elő az erdélyi magyar tájszólás, a romák szavajárása és a nagyon ügyesen előadott román szöveg is. Nem hiányzik a rengeteg poén sem, például egy lakodalomba keveredve ajándékként előkerülnek a kor

Van utánpótlás

Sár és pálinka
földjén
– a debreceniek
előadása

Táncház

hiánycikkei: a babkává, az őrölt pirospaprika, a piperezsappan... Főleg azok számára, akik megélték azokat az időket, igen könnyes volt a színpad meg a nézőtér is, amikor a legvégén felcsendült a bús-keserű ének: „...ne sírj, édesanyám, nem tehetek róla, hogy a szegény magyarokat nincs ki pártfogolja”. Mindez könnyed természetességgel előadva, mintha csak játék volna az egész.

Megjegyezzük, hogy az előadás előtt jutott kis idő próbára is, de a próba alatt nem volt mosoly, csak a „jelmeztelen”, száraz ismétlés, csak kemény rendezői utasítások ahhoz, hogy a végén felhangozzék a vastaps. Megérdemelten, ehhez nem fér kétség.

Kicsit nehéz volt egy komoly színpadi produkciót létrehozni egy igen szerény gyűlésteremben, de sajnálatosan csak ez állt rendelkezésre.

zésre Belényesben a kultúrház felújítása miatt. Viszont kiválóan alkalmazkodtak a táncos-színészek, a Naszály zenekar remekül húzta a talpalávalót, jó volt a hangosítás. Bár a közönség igen lelkes és hálás volt, azért nagyobb jelenléttel is megtisztelhetette volna a belényesi és környékbeli magyarság ezt a rendkívüli bemutatót.

Jövőre már tizedik alkalommal kerül sor a Fekete-Körös Völgyi Magyar Napokra. Ennyi idő elteltével azt mondhatnánk, már rutinos a szervezés, de nincs helye a pihenésnek, mert a jövőre nézve különös jelentőségű ez a rendezvény, hogy még sokáig szóljon a magyar szó, ének, és sok fiatal táncos ropja a hagyományos táncokat itt, a bihari végeken, a Fekete-Körös mentén.

Kovács Zoltán

Antal Imre véleménye

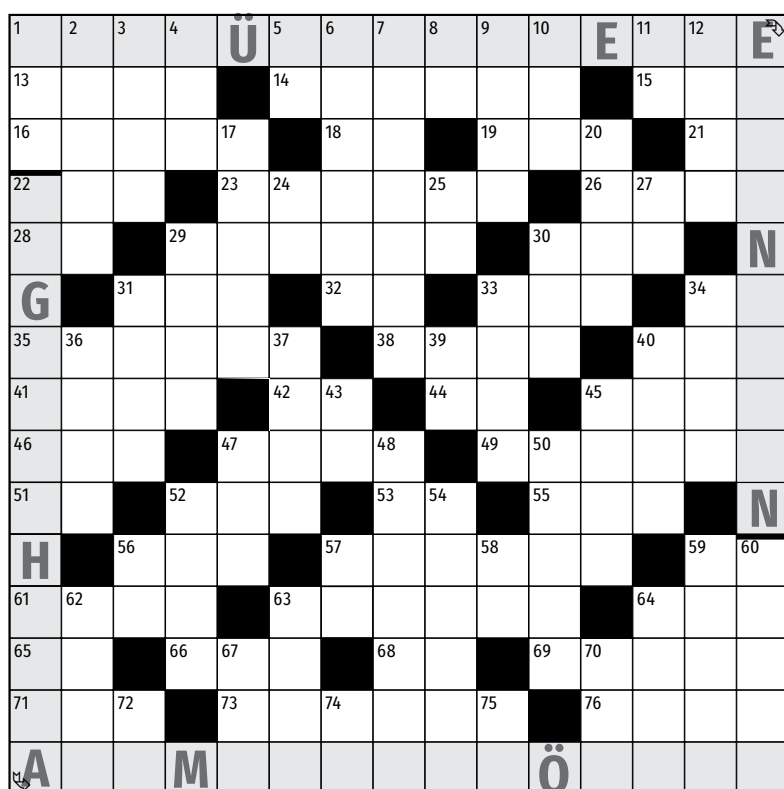
A zongoraművész, műsorvezető, színész (1935–2008) az Országos Filharmónia szólistája volt. A Magyar Televízió főmunkatársaként, mint műsorvezetőt és konferansziét ismerte meg a nagyközönség. Egyik gondolatát idézzük a rejtvényben a **vízszintes 1.** és a **függőleges 22.** alatt.

VÍZSZINTES: 13. ... Mannon – ezredes O'Neill drámájában. 14. Mahagónifa. 15. Iparosok érdekvédelmi szövetsége volt. 16. Római császár (uralkodott 79–81 között). 18. Elektronvolt (röv.). 19. Spanyol, magyar és svéd gépkocsijel. 21. Ellenben. 22. Magyar Tudományos Akadémia (röv.). 23. A jég víz-zé változott. 26. Csahol. 28. Azonos betűk. 29. Valakinek a szükségleteiről gondoskodik. 30. Magyar színésznő (Éva). 31. Paneldarab! 32. Téli sport. 33. Tokió régi neve. 34. Kettőzve: magyar város. 35. Ismétlődő dísz (névelővel) 38. Tengeri hínár. 40. Tréfás bemonadás – angolul. 41. Márki, francia filozófiai író

(1740–1814). 42. A tetejére. 44. Ékezetben különböznek. 45. Idősebb asszonyrokon. 46. Török tiszti rang. 47. Nobel-díjas orosz fizikus (1958). 49. Árut járműre felhordó munkás. 51. Nógató szócska. 52. Ismer. 53. Indulatszó. 55. Épület maradványa. 56. Apró. 57. Los ... – Az USA kutatóközpontja Új-Mexikóban. 59. Rahátdarab! 61. Ország az Arab-félszigeten. 63. Éltrevaló. 64. Becézett Erika. 65. A -re párja. 66. Az elektromos ellenállás mértékegysége. 68. Páratlan Nemo! 69. Hegységrendszer Belső-Ázsiában. 71. Az öröklődés alapanyaga (röv.). 73. A beszéd egysége. 76. Hibázik.

FÜGGŐLEGES: 1. Bálna. 2. Háztartási eszköz. 3. Román művészet. 4. A Kaukázus része! 5. Rakni kezd! 6. Talajművelő eszköz része. 7. Szombathely latin neve. 8. Fűrész vége! 9. Esemény. 10. Háziállat. 11. A technécium vegyjele. 12. Ady szerelme. 17. Sűrű babfőzelék. 20. Színházi alkalmazott. 24. Foltदारab! 25. Adat egynemű betűi. 27. Japán társasjáték. 29. Éhes. 30. Regényét Gárdonyi írta meg. 31. Verdi-opera. 33. Magyar város. 34. A tantál és a gadolínium vegyjele. 36. Ő egyedül. 37. Vértanúk városa. 39. Gyümölcs nedve. 40. Törpe. 43. Bizony. 45. Magyar énekes. 47. Zuhany. 48. Szereplő a Bánk bánban. 50. Üdülőhely Svájc keleti részén. 52. Ökör lesz belőle. 54. Hasonló tárgyak rakása. 56. Kipling kígyója. 57. Az ezüst vegyjele. 58. Te és én. 59. Nagy költőnk. 60. Fodrászati kellék. 62. Német írócsalád. 63. Latin szerelem. 64. Angol iskola-város. 67. Magyarországi, máltai és spanyol autójel. 70. A laurencium és a nitrogén vegyjele. 72. Nemzetközi mértékegység-rendszer (röv.). 74. Mintadarab! 75. Tankönyv – rövid.

Barabás Zsuzsa

A helyes megfejtést beküldők között 3 hónapos Várad-előfizetést sorsolunk ki! A megfejtést postán vagy e-mailben juttathatják el szerkesztőségünk címére: Várad folyóirat, 410087 Oradea, str. Armatei Române nr. 1/A, corp C; biharmegye@gmail.com. Kérjük, tüntessék fel a nevüket és a pontos lakcímküket! Beküldési határidő: **október 30.** Szeptemberi rejtvényünk (*Cicero gondolata*) helyes megfejtése: „A hízélgés csak annak tud ártani, aki hallgat rá, és örömet leli benne.” Háromhavi előfizetést nyert: **Oláh Margit Judit** (Nagyvárad).

Lapszámunk szerzői

ANA BLANDIANA (Temesvár, 1942) Herder-díjas román költő, prózaíró, újságíró, esszéista, polgárjogi aktivista, az antikommunista emlékezetpolitika jeles képviselője néhai férjével, Romulus Rusan íróval együtt, a romániai PEN Club elnöke, a Román Akadémia külső tagja. Nagyváradon érettségizett, Kolozsváron szerzett bölcsészdiplomát, első verseskötete 1964-ben jelent meg, hosszú évekig nem publikálhatott a diktatúrában, önálló köteteinek száma két tucat fölötti, külföldön hatvannál is több kötete jelent meg, közel harminc nyelvre lefordítva.

FLEISZ JÁNOS (Nagyvárad, 1951) történész, egyetemi magántanár, a Magyar Tudományos Akadémia köztestületének tagja, nemzetközi sakk versenybíró. Szülővárosában él, kéttucatnyi kötete jelent meg, ugyanannyit szerkesztett, kettőnek társszerzője volt, legutóbb kiadott munkája: *Nagysándor József tábornok, „a magyar függetlenségi gondolat egyik legkövetkezetesebb híve”*.

KÖTTER TAMÁS (Csorna, 1970) magyar író, ügyvéd, jelenleg Budapesten él. A kortárs magyar irodalmi életben 2012 júniusa óta jegyzik a nevét, számos folyóiratkielése mellett tucatnyi könyve jelent meg, az ismertebbek: *Rablóhalak*, 2013; *Dögkeselyűk*, 2014; *A harcból nincs elbocsátás*, 2015; *Ikea, vasárnap*, 2017; *Nem kijárat – Apró hazugságok egy férfi életéből*, 2019; *Vikingek*, 2022.

MÁRTON KÁROLY (Nyárádszereda, 1956) költő, vállalkozó, Marosvásárhelyen él. Több erdélyi és magyarországi lapban, portálon közölt eddig verseket.

MOLNÁR ZSOLT (Nagyvárad, 1983) költő, szülővárosában él. Kötetei: *Verseim*, 2005; *Kapaszodom*, 2009; *De te itt maradsz*, 2011; *Kódolt remény*, 2016.

OLÁH JÓZSEF (Micske, 1966) költő, állatorvos, bihari szülőfalujában él. Kötetei: *Fekete-kék virág*, 2009; *Bolond élet*, 2010; *Sodrásban*, 2016.

PATAKI TAMÁS (Dicsőszentmárton, 1991) író, újságíró, Budapesten él, a *Magyar Demokrata* hetilap főmunkatársa. Kötetei: *Murokffyban vérré válik az abszint, és lóvá teszi az ördögöt*, 2018; *Elvásik a török félhold*, 2022; *Hazatért Hungária – a visszacsatolt területek élete száz képeslapon 1938–1944*, 2022.

SZENTGYÖRGYI LÁSZLÓ (Erdőszentgyörgy, 1957) költő, újságíró, Marosvásárhelyen él. Kötetei: *Kételyek között*, 2016 (versek); *A montevidói lány*, 2021 (tárcák).

SZTÁSKÓ RICHARD (Budapest, 1987) magyar-kommunikáció és drámapedagógia szakos tanár, egy budapesti gimnáziumban tanít. Novellái rendszeresen jelennek meg szépirodalmi folyóiratokban.

Fizessen elő lapunkra!

A Várad folyóirat előfizetési díja: 3 hónapra 25 lej, 6 hónapra 50 lej, 1 évre 100 lej. A lap előfizethető a Gheorghe Șincai Megyei Könyvtár pénztárában készpénzzel vagy postán pénzesutalvánnyal (mandat postal) az „Abonament Várad” megjegyzésnek a feltüntetésével: Biblioteca Județeană „Gheorghe Șincai” Oradea; CUI 4687188; Cod IBAN: RO66TREZ07621G330800XXXX, Trezoreria Oradea. Az előfizetők a lapot postán kap-

ják meg, ezért kérjük, a nevet és a pontos lakcímet tudassák szerkesztőségünkkel személyesen, telefonon vagy elektronikus postán a következő elérhetőségeken: Nagyvárad, Armatei Române utca 1/A, C épület, II. em. 7. ajtó; telefon: 0259/431-257, 116-os mellék; 0771/269-647; postacím: 410087 Oradea, str. Armatei Române nr. 1/A, corp C; e-mail: biharmegye@gmail.com; bibliobihor@yahoo.com.

RÉGEN ÉS MOST ○ A felső képen a nagyváradai Rákóczi utat látjuk a múlt század '40-es éveinek elején. Elegáns vitrinek, dolgukra siető emberek, dupla vágányon közlekedő villamosok – egyszóval zajlott az élet

A lenti fotón a főutca, amely ma a Republicii (Köztársaság) nevet viseli, szinte kong az ürességtől. Bár az épületek ugyanazok és felújítva állnak, az utcakép elveszítette varázsát, szinte árad a belőle a lélektelenség

Kép és szöveg: Farkas László

9 771583 1061009